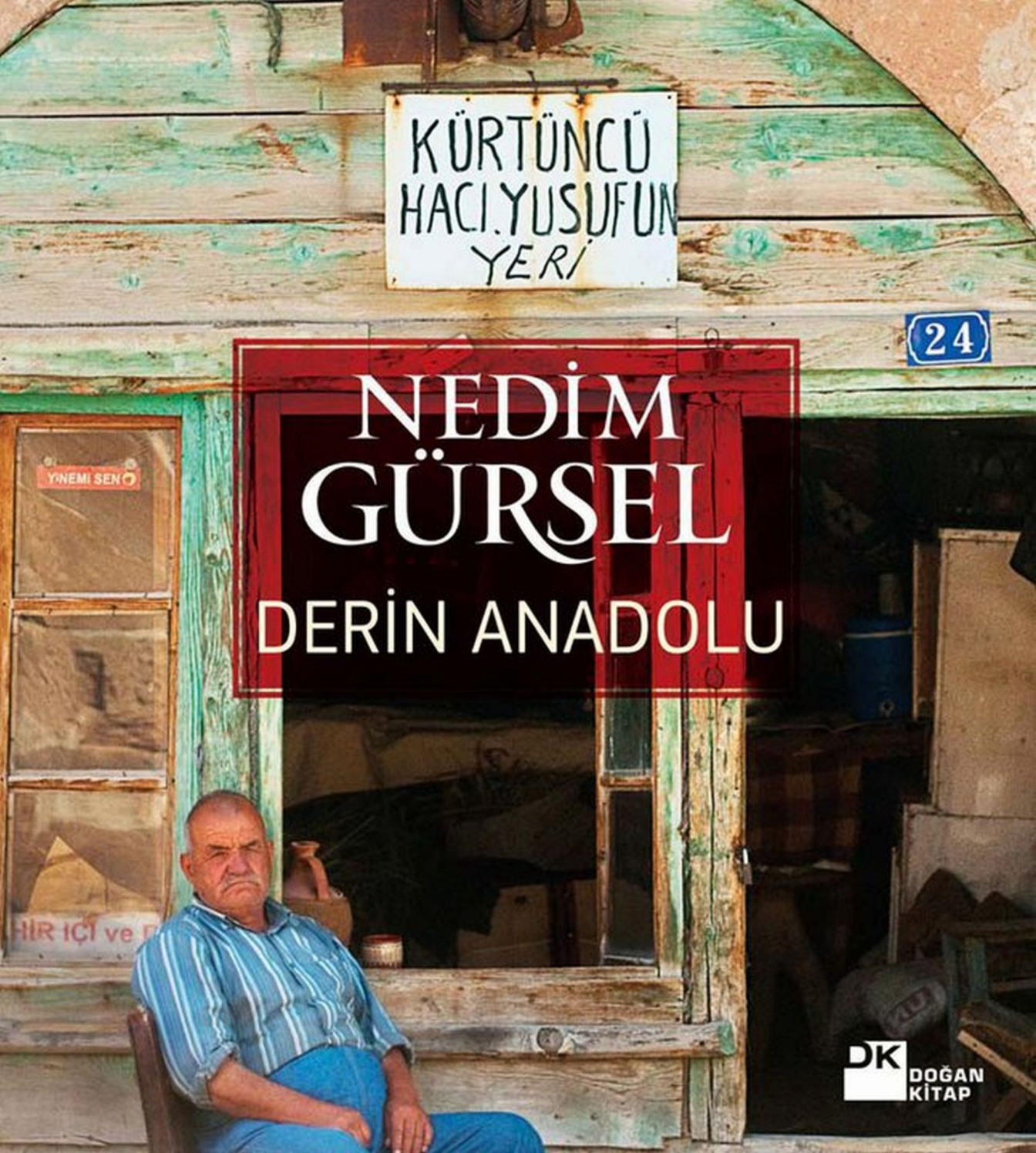


NEDİM GÜRSEL

DERİN ANADOLU

DK DOĞAN KİTAP

Nedim Gürsel

Gaziantep'te 5 Nisan 1951 yılında doğan Nedim Gürsel Balıkesir'de 6 Eylül İlkokulu'nda okudu, İstanbul'da Galatasaray Lisesi'ni ve Fransa'da Sorbonne Üniversitesi Modern Fransız Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İlk yazısı 1966 yılında *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanan Nedim Gürsel, çok sayıda edebiyat dergisinde öykülerinin yanı sıra, çağdaş düşün ve edebiyat akımları üzerine kaleme aldığı yazılarıyla da yer aldı. "İlk Kadın" adlı öyküsü İstanbul Devlet Tiyatrosu tarafından 1995'te sahnelendi.

Kitapları bugüne kadar on sekiz dile çevrilen Nedim Gürsel, Türk Dil Kurumu Ödülü'nü (1976), Abdi İpekçi Barış Ödülü'nü (1986), Fransız PEN Kulüp Özgürlük Ödülü'nü (1986), Haldun Taner Ödülü'nü (1987), Radio France Internationale'in "Uluslararası En İyi Öykü Ödülü"nü (1992), France-Turquie Ödülü'nü (2004) aldı. Nedim Gürsel'e 2004'te Fransız hükümeti tarafından Sanat ve Edebiyat Şövalyesi Nişanı verildi. Hakkında dava açılan *Allah'ın Kızları* romanıyla Türkiye Yayıncılar Birliği İfade Özgürlüğü Ödülü'nü aldı.

Damien Guillaume

1978 yılında Besançon'da doğdu. 2005 yılında *L'atelier de Photographie Magazine* dergisinin kuruluşuna katkıda bulundu. Sanat, yayıncılık ve iletişim ajansı Agence Lubrik'in de kurucularından olan Guillaume Paris'te yaşıyor. Guillaume, *La Turquie Biblique* isimli kitaba da fotoğraflarıyla katkıda bulunmuştur.

Derin Anadolu

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN NEDİM GÜRSEL KİTAPLARI

Cicipapa, Toplu Öyküler
Öğleden Sonra Aşk
Boğazkesen, Fatih'in Romanı
Güneşte Ölüm, İspanya İzlenimleri
Bir Avuç Dünya, Toplu Gezi Yazıları
Uzun Sürmüş Bir Yaz
Sağ Salim Kavuşsak, Çocukluk Yılları
Resimli Dünya
Paris Yazıları, Görünümler ve Görüşler, Durumlar ve Duruşlar
İlk Kadın
İzler ve Gölgeler
Dünya Şairi Nâzım Hikmet
Çıplak Berlin
Bozkırdaki Yabancı
Yedi Dervişler
Başkaldıran Edebiyat
Allah'ın Kızları
Yaşar Kemal, Bir Geçiş Dönemi Edebiyatçısı
Hatırla Barbara
Türkiye-Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat

DERİN ANADOLU

Yazan: Nedim Gürsel

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / ekim 2010 / ISBN 978-605-111-795-9
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut
Kitap tasarımı: Hülya Aktaş
Fotoğraflar: Damien Guillaume (Mutlu Kambur fotoğrafı hariç)
Baskı: Mega Basım, Baha İş Merkezi A Blok,
Haramidere - Avcılar / İSTANBUL
Tel. (212) 422 44 45

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Derin Anadolu

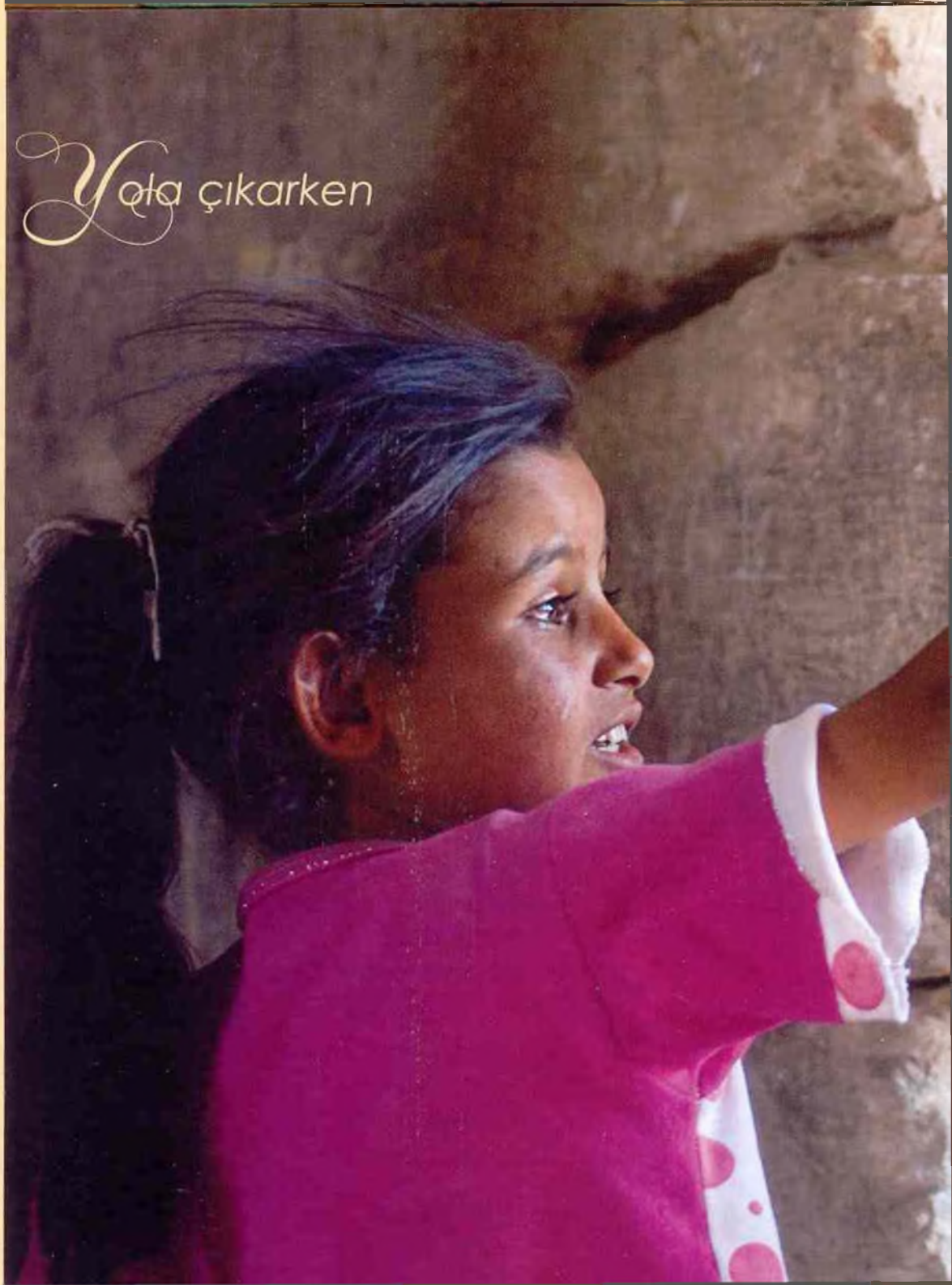
Nedim Gürsel

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Yola çıkarken / 8
İznik Gölü'nde akşam / 14
Midilli'nin ışıkları / 24
Bir yalnız ağaç / 34
Sardes harabelerinde / 40
Mübadeleden günümüze Şirince / 54
Suriye Caddesi / 62
Denizli horozu / 70
Göller yöresinde / 76
Yol arkadaşım Paulus / 82
Kürtüncü Yusuf Usta, İncesu ve Erciyes'in Yörükleri / 90
Söbüce Yaylası'nda / 98
Tövbekâr kayalar, katil ve maktul imparatorlar / 108
Sür eşeğini Niğde'ye / 116
Yol / 120
Tarsus'ta / 126
Antakya'ya doğru / 134
Defne'nin gözyaşları / 140
Mutlu kambur / 146
Harranlı Cemile / 152
Dönüş / 160

Yola çıkarken







ALACAHÖYÜK'TE İLK KENTİN, EFES'TE ARTEMİSİON'UN, HALİKARNASSOS'TA ŞİMDİ YERİNDE YELLER ESEN MAUSOLEUM'UN MİMARI BİZİM HALKIMIZDI, HİTİT GÜNEŞİ MOTİFLİ KİLİMLERLE KIRMIZI, YEŞİL, TURKUVAZ RENKLİ O CANIM HALILARI DOKUYAN DA. HASAT VERMEZ ENGİNE YELKEN AÇAN GEMİLER DE BİZİMDİ, İPEK YOLU BOYUNCA ÇÖLLER GEÇEN, YÜCE DAĞLAR AŞAN KERVANLAR DA.

Okul gezilerimizden anımsıyorum. Başında hasır şapka, üzerinde kısa pantolonla yıkıntıların arasında dolaşan, arada bir güneş gözlüklerini çıkarıp her taşı dikkatle inceleyen, birkaç silik harften de oluşsa gördüğü her eski yazı karşısında hazine bulmuş gibi kendinden geçen tarih öğretmenimizin peşinden ayrılmazdım. Nice uygarlıklar gelip geçmişti yurdumuzdan; tapınaklar, sunaklar, havralar, kiliselerle camiler yapılmış, kentler kuşatılıp yağmalanmış, bir zamanlar Tanrı'ya ulaşmak istercesine göğe yükselen kutsal yapılarla nice saraylar, surlarla arut mezarlar yerle bir olmuştu. Hititlerden Hellenlere, Roma'dan Bizans'a, Selçuklu ve Osmanlı'ya uzanan süreçte kayayla taşa, kil tabletle parşömene, ceylan derisiyle camalı resimlere nakşolunmuştu tarih, bizim tarihimiz. Öğretmenimize bakılırsa güneşe tapan da bizdik, İsa Mesih ve Allah'a inanan da.

Dionysos'un elinden şarap Kibele'nin memelerinden süt içmiştik. Akdeniz ve Ege kıyılarına mermer sütunları biz dikmiş, bozkırın ortasına kervansaraylarla kurşunlu hanları biz kondurmuş, kilise duvarlarını rengârenk freskler, camileri çiniler, kubbeleri ay yıldızlı âlemlerle biz süslemiştik. Alacahöyük'te ilk kentin, Efes'te Artemision'un, Halikarnassos'ta şimdi yerinde yeller esen Mausoleum'un mimarı bizim halkımızdı, Hitit güneşi motifli kilimlerle kırmızı, yeşil, turkuvaz renkli o canım halıları dokuyan da. Hasat vermez engine yelken açan gemiler de bizimdi, İpek Yolu boyunca çöller geçen, yüce dağlar aşan kervanlar da. Türkçede karar kılmadan önce, kuş dili de dahil binbir eski dil konuşmuş, her birinden esinler, esintiler almıştık. Tarih boyunca kopuşları değil tek bir akışı, benzersiz bir sürekliliği yaşamıştı Anadolu. Çok zengin, çok yönlü, ille de köklü bir mirasın üzerinde oturuyorduk. Tümüne sahip çıkmalıydık tarihimizin, geçmiş uygarlıkların mirasını günümüze taşırken her şeyi özümlemeli, bir köşede unutulmuş, yosun tutmuş da olsa en küçük taşı bile ihmal etmemeliydik.



Böyle düşünüyordu tarih hocamız; konuştuğunda, o engin bilgisi ve kılı kırk yaran merakıyla Anadolu uygarlıklarından söz etmeye başladığında etkilenmemek mümkün değildi. O konuşurken, hani ne derler –bir sinema şeridi gibi mi?– gözümün önünden savaş arabaları, at binmiş Moğollar, konar göçer Türkmen aşiretleri bitmez tükenmez bir devinim içinde geçip gider, engin ovada akan ırmaklar coşup kabarır, fethedilmez sanılan kaleler düşerdi. Ne var ki, hocamızın rehberliğinde çıkılan okul gezilerinde keşfettiğimiz dünya, çoğumuz için eski taşlarla sur kalıntılarından ibaretti. Bir de kulağımıza yabancı gelen, bir türlü belleyemediğimiz, söylemekte bile güçlük çektiğimiz terimlerden. "Naiskos", "nymphos"lardan, "nekropol"lerle "narteks"lerden. Herkes öncelikle kendi adının ilk harfiyle başlayan terimleri öğrenmek zorundaydı. Ben de hocamın önerisine uyarak N harfinden başlıyordum. Yunan mitolojisiyle Bizans mimarisinden devşirdiğim terimleri ezberlemeye çabalıyor, sonra öbürlerine geçiyor, onları da belleğime kazımaya çalışıyor-



dum ama sonuç bir felaketti. Yabancı terimler yabancı ülkeleri, Anadolu'dan çok uzakta keşfedilmeyi bekleyen coğrafyaları, oraların meçhul insanlarını çağrıştırıyordu. Alıp uzağa götürüyorlardı beni, oysa keşfedilmeyi bekleyen eski uygarlıklar ne Çin'de ne Maçin'de değil, burnumun dibindeydi. Ne anlama geldiklerini bir türlü öğrenemediğim, kulağımı tırmalayan, uzak iklimlere yolculuk özlemimi depreştiren "akropolis"ler, "agora", "anastylose", "atrium", "amphora" ve "anachoret"ler, daha işin başında, alfabenin ilk sözcüğünden öteye geçmeden hayatımı kararтmaya yetiyordu.

Anadolu uygarlıklarının önemini çok sonraları, belli bir tarih bilinci edindikten sonra kavrayabildim, geçmişin yalnızca eski taşlarla dilimin dönmediği yabancı terimlerden ibaret olmadığını anlamam içinse bazı kitapları okumam gerekti. Herodotos tarihini örneğin. Ya da Antikçağ Anadolusu'nu kentleri, halkları, töreleri ve yeryüzü şekilleriyle binbir renkli bir halı gibi okurun önüne seren Strabon'u. Ve elbette tanrılarla onlara tapan ölümlülerin serüvenlerini anlatan *İlyada* ve *Odysseia*'yı. Bu iki yapıtı, tıpkı Heseidos'un *İşler ve Günler*'i gibi, Azra Erhat'ın Türkçesinden okuyabilmenin keyfi de gerçek bir ayrıcalıktı.

Ekrem Akurgal'ın *Anadolu Uygarlıkları* başta olmak üzere Azra Erhat'ın *Mavi Anadolu*'su gibi kültür mirasımıza bakışımı değiştiren çağdaş incelemelerle bazı gezi kitapları da okudum sonradan, ama çok sonradan. Sabahattin Eyuboğlu'nun Halikarnas Balıkçısı'yla birlikte ortaya attığı "Anadolu Hümanizması" teziniyse, Atatürk Türkiye'sinin çağdaşlaşma projesinde önemli bir dönemeç de olsa, tümüyle benimseyemedim. Bu görüşün temelinde kendini ilk bakışta belli etmeyen bir ulusçuluk sezdiğim için belki, belki de Antikçağ'da İyonya ile Attika'nın aynı dünyanın parçası olduklarını, onları birbirine karşıt iki uygarlık gibi algılamanın bilime aykırı olacağını düşündüğümden. Tanpınar'ın *Beş Şehir*'iyse bir gezi ya da anı kitabı olmanın ötesinde Anadolu'ya yönelen aydın bakışları konusunda yeni ufuklar açtı önümde. Antikçağ'dan günümüze

uzanan süreçte Selçuklu ve Osmanlı'nın Doğu-Batı ikileminde taşıdığı öneme dikkatimi çekti. Ne var ki, yurdumuzu kitaplardan ya da aydınların görüşlerinden yola çıkarak değil, gezip dolaşarak tanıdığımı itiraf etmeliyim. Nâzım Hikmet'in "Memleketimi Seviyorum" şiirinde dile getirdiği "Toroslar'dan bir kez olsun geçememenin utancı"nı büyük şairimiz gibi ben de yaşadım uzun süre. Ama *Atlas* dergisi için yaptığım yolculuklarda Toroslar'ı geçtiğim de oldu, Hacı Bektaş ve Mevlânâ'nın coğrafyalarını keşfetmek için bozkırda uzun yürüyüşlere çıktığım da. Söbüce yaylasında gün batar sular kararırken konar göçerlerin "boğaz"larını dinlediğim de. Ve bazı kitaplarımda bu yolculukların izlenimlerini yansıtmaya çalıştım.

Bu kitapsa Fransız yayıncı arkadaşım Denis Guillaume ve fotoğrafçı oğlu Damien Guillaume ile birlikte yaptığım bir yolculuğun izdüşümü. Özellikle eski Anadolu uygarlıklarının altını çizmekle birlikte yol boyunca edindiğim izlenimleri, yurdumuzda yeşerip boy atmış kültür zenginliğinin değişik boyutlarını, tarih mirasımızın kilometre taşlarını, giderek Anadolu coğrafyasından renkli insan manzaralarını okura ulaştırmayı amaçladığımı söyleyebilirim. Bir de "Şirince"ye ve "Söbüce Yaylası"na başka dostlarla yaptığım daha eski bir yolculuğun izlenimlerini.





İznik Gölü'nde akşam

VİRAJLI DAR YOLDA KOCAELİ BELEDİYESİ'NİN BEYAZ MİNİBÜSLERİNE RASTLIYORDUK YALNIZCA, GICIR GICIRDILAR. İÇİNDEN GEÇTİĞİMİZ BAKIMSIZ KÖYLERLE KÖYLÜLERİN DÜNYASINA BAŞKA BİR GEZEGENDEN PARAŞÜTLE ATILMIŞ GİBİ AYKIRIYDILAR. ÖNCE BİR KOYUN SÜRÜSÜNE SONRA İNEKLERE RASTLADIK. ÇOBAN İSTİFİNİ HİÇ BOZMADAN ABA ALTINDAN GÖSTERDİĞİ SOPASIYLA HAYVANLARI DEĞİL BİZİ UYARDI.

Karamürsel'den sonra yolun böylesine ıssız, doğanın bu denli engebeli olabileceğini tahmin etmemiştim. Tepeler aştık, yamaçlara ekili tarlalardan, çevreye serpilmiş köhne, çarpık evlerin önünden geçtik. Günbatımında sular değil yoldu kararan, görünürde ne İznik vardı ne göl. Ahmet Hâşim'in dizeleriyleydim: "Harâb olan sarı yollarda kalmamış ne gelen / Ne giden". Harap bir yoldaydık doğru, ama sarının içinde kaybolmamıştık. Daha kaybolmamıştık. Sonbaharın eli kulağındaydı belki, ne var ki sıcaktan bunalıyorduk.

Virajlı dar yolda Kocaeli Belediyesi'nin beyaz minibüslerine rastlıyorduk yalnızca, gıcır gıcırdılar. İçinden geçtiğimiz bakımsız köylerle köylülerin dünyasına başka bir gezegenden paraşütle atılmış gibi aykırıydılar. Önce bir koyun sürüsüne sonra ineklere rastladık. Çoban istifini hiç bozmadan aba altından gösterdiği sopasıyla hayvanları değil bizi uyardı. Durup sürünün geçmesini bekledik. Denis direksiyonda uyuklarken Damien bol bol fotoğraf çekti, bense nicedir hasret kaldığım harman ve tezek kokusunu içime çektim. Doğu ya da İç Anadolu'da değildik oysa, Türkiye'nin en gelişmiş sanayi bölgelerinden birindeydik, İzmit-Bursa arasında bir yerlerde. Yalova'yı ardımızda bırakmıştık, İznik'e doğru kendimizi pastoral bir dünyada, bu yörede çoktan zaman aşımına uğradığını sandığımız kapalı devre bir tarım coğrafyasının içinde bulacağımızı aklımızın ucuna bile getirmiyorduk.

Derken, bir virajı alıp bayır aşağı inerken, Alâaddin'in sihirli lambasından çıkan dev gibi karşımıza dikiliverdi İznik Gölü. Nâzım Hikmet'in dizelerindeki gibiydi:

Bu göl İznik gölüdür
Durgundur
Karanlıktır
Derindir
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.

Nâzım'ın da yolu düşmüş müydü buraya, yoksa şair Bursa Hapishanesi'nde yatarken dama düşenlerin anlattıklarından yola çıkarak mı bu kadar doğru betimleyebilmişti İznik Gölü'nü. Ve alıp başını giden bir balıkçı kayığını.

Ve gölde ipi kopmuş
boş bir balıkçı kayığı
bir kuş ölüsü gibi
suyun üstünde yüzüyor.
Gidiyor suyun götürdüğü yere
Gidiyor parçalanmak için karşı dağlara.

Gerçi *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan aldığım bu dizeler XV. yüzyıl Osmanlı toplumunu, İznik'e sürgün gönderilen Bedreddin'in karamsar iç dünyasını dile getirmek amacıyla yazılmıştılar ama, sanki bugünü anlatıyorlardı. Ne İznik değişmişti o günden bu yana, ne göl. Yine dağların içinde, yine derin, mavi rengine karşın yine karanlıktı. Sazlıklar insan boyundaydı yine, zeytin ağaçlarıysa buruk ve acılı. Nâzım'ın oldukça süslü, Ataç'ın da hiç beğenmediği benzetmesiyle söyleyecek olursam sipahiler yine "güneşin boynunu vurup kanını göle akıtacaklardı". Evet, gerçekten de öyleydi, vurulmuş bir ilahtı İznik Gölü'nde güneş, suda "teskîn-i zahm" ediyor ya da bana öyle geliyordu. Birbirinden çok farklı şiir anlayışlarından yola çıkan Hâşim ile Nâzım göl tasvirinde buluşmuşlardı sonunda, her ikisinin de içinde yanan bir ateş vardı. Bedreddin'in de yüreğini eriten "huruç" ateşi.

İznik Gölü hiç beklenmedik anda karşınıza çıkınca, zihnim çağrışımlarla bir şairden ötekine, Hâşim'den Nâzım'a gider gelirken bu kez de Orhan Veli'nin ünlü "hayku"sunu (üç dizelik, on yedi heceden ibaret Japon tarzı şiir) anımsadım:

Gemiliğe doğru
Denizi göreceksin
Sakın şaşırma

Gerçekten de, Bursa'dan Yalova'ya gelirken, bir dönemecin ucundan ansızın deniz çıkar karşınıza. Masmavi ve şaşırtıcıdır. Karamürsel'den sonra, kendi haline terk edilmiş, hâlâ saman ve tezek kokan köylerin içinden geçen yolun tüm virajlarını da aldıktan sonra birden karşınıza dikilen, ufkunuzu genişleten İznik Gölü gibi. Bir süre daha kıyı boyunca ilerler, servi ve çınarları ardınızda bırakıp İstanbul kapısından girersiniz İznik'e.



Adını Büyük İskender'in komutanlarından birinin eşi, Nikea'dan alan İznik'in eski, güngörmüş bir kent olduğu hâlâ ayakta duran surlarından belli. Ve her biri, Roma döneminden kalma birer zafer anıtı izlenimi uyandıran kapılarından. Bizans surlarının çepeçevre kuşattığı kentin merkezindeki Ayasofya Kilisesi'ni kolayca bulduk. Atatürk Caddesi'nin üzerinde, Lefke, Göl, Yenişehir ve İstanbul kapılarını birleştiren yolların kesiştiği yerde, bir bakıma Kâbe gibi sanki dünyanın göbeğindeydi. 1065 yılındaki büyük depremden sonra yeniden yapılan bu bazilikanın İstanbul'daki Ayasofya ile, adından ve eskiliğinden başka bir benzerliğinin olmadığını da belirtmeliyim. Gerçi her iki yapı da Bizans tarihine damgasını vurmuş, Haçlılar İstanbul'u ele geçirdiklerinde imparatorluğun başkenti bir süre için İznik'e taşınmış; ama buradaki Ayasofya'nın İstanbul'dakiyle karşılaştırıldığında, belki ondan daha önce inşa edildiğinden, emperyal bir görüntü sergilemediği de ortada. Sağlı sollu, simetrik iki küçük kubbesi var kilisenin, oysa çatı dikdörtgen. İznik'in fethinden sonra Osmanlılar tarafından eklenen bodur minareyse, kubbelere mesafeli ve oldukça aykırı duruyor. Sevimli ama gösterişsiz bir yapı Ayasofya, çarşının da tam orta yerinde. Genelde Anadolu kasabalarının ortasında çarşı, çarşının içindeyse bir cami olur. İznik'te Bizans Osmanlı'ya üstün gelmiş, minaresine karşın Ayasofya hiçbir zaman cami niteliğine kavuşamamış. Neyse ki küçük bir parkın içinde, çevresi yeni ve beton yapılardan, tüm Anadolu kentlerinde birer çirkinlik anıtı gibi dikilen "betebe" mozaikli apartmanlardan temizlenmiş, gelgelelim kötü onarılmış. Pencerelere cam konulmuş, duvarlar alı al, kıpkırmızı parıldayan gıcır tuğlalarla örülmüş, çatı da öyle, sanki iki ayrı yapı söz konusu. İlki eski Bizans'ı, ikincisi Laz müteahhitlerin kaçak inşaatlarını anımsatıyor.

Tarih boyunca bir hayli hasar gördükten bu



yana yalnızca Osmanlı devrinde değil Cumhuriyet yıllarında da kendi haline bırakılan, onarım projeleri bir türlü gerçekleşmeyen Ayasofya'nın sonunda ele alınması olumlu bir gelişme elbette. Ne var ki, düş gücünden yoksun, beceriksiz zevatın eline kaldığı ilk bakışta belli oluyor. Mimar değilim, bu konunun uzmanı da değilim ama tarihe meraklı bir yazar olarak onarım çalışmaları hâlâ süren bu çok önemli yapının ehil olmayan ellerde bu duruma getirilmesi, abartmadan söylüyorum neredeyse "hilkat garibesine" dönüştürülmesi, doğrusu canımı sıktı. Çünkü İznik Ayasofyası'nın yalnızca Bizans tarihi açısından değil, Hıristiyanlık tarihi açısından da simgesel bir önemi var.

IS 325'de Birinci Ökümenik Konsil (Piskoposlar Kurultayı) burada toplanmış. Hıristiyan Kilisesi'nin temel inancını oluşturan dogma, yani Tanrı ile Oğul'un (İsa) bir bütün olduğu, aynı "öz"ün tek parçasını oluşturdukları burada kabul edilmiş. VIII. yüzyılda Bizans'ı sarsan ikona savaşlarının kaynaklandığı, tasvir kıranlarla tasvire tapanlar arasındaki çatışmaya da yine burada bir çözüm bulunmuş. Gerçi Hıristiyanlığın ilk yıllarında olduğu gibi o devirde de Tanrı ebedi ve ezeli oluşumuyla resmedilmiyordu ama, ete kemiğe ve kana bürünerek İsa suretinde tecelli edebiliyordu. Bir bakıma teslis inancının, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlüsünün ürünüydü tasvirler. O birbirinden güzel, kimi zaman da kasvetli, bugün adlarını bile anımsamadığımız, çoğu anonim sanatçıların göz nuruyla biçimlenen Kutsal Bakire, Çocuk İsa, Çarmıha Geriliş ve Diriliş ikonaları. Dindar halk, özellikle de keşişler, yalnızca İsa'nın değil Meryem ve diğer azizlerle azizelerin ikonalarını da kutsuyor, onlardan da yardım umuyorlardı. Aslında sorunun siyasal bir yönü de bulunmaktaydı. Hatta, denilebilir ki, çatışma temelde dinsel değil siyasaldı. Çünkü devlet, merkezi otoritesinin dinsel çevreler, tasvire tapan kilise ve manastır ileri gelenleri tarafından zayıflatıldığı görüşündeydi. Bu nedenle, İslam dünyasındakine benzer bir anlayışla putperestliğe dönüş olarak

algıladığı davranışlara karşı tasvir kırıcılığı savunmaya ve uygulamaya başladı. Tasvirler, bin bir renk içinde uçuşan Kudüs, İsa, Meryem ve Melek freskleri, başlarında hareleriyle aziz ikonaları yerlerinden sökülüp yakıldı; karşı çıkanlar, Bilge Karasu'nun *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* adlı o eşsiz kitabında anlatıldığı gibi sürgüne gönderildi, inanç ve baskı ekseninde kanlı olaylar yaşandı. Ve çatışmalar İS 842'de İznik'te toplanan 7. Ökümenik Konsil'in aldığı karar gereğince tasvir taraftarlarının kesin zaferiyle son buldu. Kararda şöyle deniliyordu:

"İsa, Meryem, melekler, bütün azizler ve inançlı büyüklerin resimlerinin yapılıp asılmasını anlayışla karşılıyor, bunların yapılmasını bütün kalbimizle onaylıyor, doğru buluyoruz."

Böylece Ortodoks inancının ayrılmaz, vazgeçilmez bir parçası olarak tasvirler kiliselere ve ayazmalara konuldu, yenileri yapılarak bugün de görebileceğimiz yerlerine asıldı. İyi de yeterince aşina mıyız onlara? Elbette değiliz. Kariye'nin rengârenk fresklerine, Ayasofya'nın altın sarısı mozaiklerine, hoyrat ellerin yok etmeye çalıştığı Kapadokya kiliselerinin renk ve biçim şölenine yeterince sahip çıktığımız söylenemez.

Onarım çalışmaları sürdüğünden Ayasofya'nın içine girip Bizans'ın en eski tasvirlerini göremedim ne yazık ki, onlarda İsa'nın kerametleriyle azizlerin serüvenlerini, şeytanla meleklerin, iyiyle kötünün, günahla sevabın çatışmasını izleyemedim. Yedi kat gökle cennet ve cehennemin sırrına da eremedim. Parkta bir bankın üzerine oturup dinler tarihindeki inanç ve şiddeti kendimce sorguladım yalnızca. Sonra, eski kaynaklarda yüzyıllar önce hastalara şifa verdiği belirtilen "Vaftizhane"nin, yani Ayazma'nın peşine düştüm. Rehberin yazdığına bakılırsa Koimesis Kilisesi'nin yakınlarında bir yerde olmalıydı. Piskopos Hynkintos tarafından VIII. yüzyılda yaptırılan bu kilise kent planında merkeze pek uzak görünmüyordu. Halk arasında "Böcek Ayazması" adıyla bilinen Vaftizhane işte bu yapının içinde olmasa bile, müştemilatı arasındaydı.

İznik çarşısından parke taşlı caddelere, oradan da tozlu sokaklara sapıyorum. Camları kırık, çoğu perdesiz, sıvası dökülmüş evlerin önünde çocuklar körebe oynuyor. Ben de karışsam aralarına, ebe olup onlarla birlikte Ayazma'yı arasam. Ya da, bu kutsal kaynağın nerede olduğunu, oraya nasıl gidebileceğimi sorsam. Bana böyle bir yer bilmediklerini, hatta adını bile duymadıklarını söyleyeceklerinden eminim. Çocukları oyunlarıyla baş başa bırakıp devam ediyorum yoluma. Önüme çıkan ilk bakkala Ayazma'yı sorduğumda tezgâhın ardından şaşkın bakışlarla süzüyor beni, yoldan geçen başörtülü kadın da öyle,

"böcekli" ya da "böceksiz", Ayazma adını hiç duymamışlar. Bunun üzerine yıkık dökük bir evin taş avlusunda nısır kaynatan genç kızı kestiriyorum gözüme. O da Ayazma'nın nerede olduğunu bilmiyor.

Bizans ne tarihi ne de kültürüyle yakın değil bize. Onu yok sayan Osmanlı mı yoksa Cumhuriyet Türkiyesi mi bilemeyeceğim. Belki her ikisi de. Yine de şunu söyleyebilirim: İznik'in fethinden sonra Ayasofya'ya minare ekleyen Osmanlı, Yeşil Cami'nin yapımında da eski Bizans sütunlarını kullanmıştı. Bununla da yetinmemiş, özellikle İstanbul'un fethinden sonra kiliseleri cami yaparken Bizans kurumlarından ve mimarisinden de, bir ölçüde etkilenmişti. Sonra, ne olduysa oldu, bu topraklarda bin yıldan fazla yaşanmış bir emperyal kültürü yok saydık, Selçuk ve Osmanlı'yla başlattık Anadolu tarihini. Hatta, diyebilirim ki, yalnızca Bizans'a değil, hepi topu on üç yüzyıldır üzerinde yaşadığımız bu topraklarda tarih boyunca yeşermiş kültürlerin hemen tümüne yabancı kaldık. Antikçağ Anadolu uygarlıklarına sahip çıkıp onları yeterince benimseseydik, bugün ne Priamos'un hazineleri Rusya'da ne de Zeus Sunağı'nın Bergama'da olması gereken kabartma heykelleri Berlin'de olurdu.

Sonunda ayrıkotlarıyla kaplı boş arsada, yıkılmış bir sur ya da kilise duvarının dibinden geçilerek inilen merdivenin dibinde buldum Ayazma'yı. Girişindeki demir parmaklıklı kapının üzerinde bir asma kilit vardı, içeriye göz attığımda ıslak tavanın altındaki sunak taşını gördüm. Her yer pislik içindeydi. Bir zamanlar burada yaşamış, kentin şimdiki sakinleriyle aynı havayı soluyup gölde aynı balıkları tutmuş bir halk tarafından kutsal sayılan Ayazma, İznik'in en eski adak yerlerinden biri, "umumi hela" görünümündeydi.

❊ ❊ ❊

Osmanlı'nın ilk başkenti olmuş İznik (1331), bu nedenle erken Osmanlı sanatının tüm özelliklerini taşıyan cami, medrese, imaret ve hamamların eski mimari dokuya katkıları ilk bakışta göze çarpıyor. Ne var ki sonradan önemlerini yitirince, yıllarca Osmanlı sarayı için çalışan seramik fırınları gibi onlar da ihmal edilip bir köşede unutulmuşlar. Gerçi bugün Nilüfer Hatun İmareti, bahçesinde Antikçağ eserlerinin sergilendiği bir müze; tek minaresinde renkli tuğlalar parıldayan, turkuvaz halkalar boy gösteren Yeşil Cami, küçük ve büyük kubbeleri, Bizans sütunları, mihrabındaki eşsiz taş işçiliğiyle erken Osmanlı mimarisinin hiç kuşkusuz en özgün camilerinden biri olan bu yapı, ziyaret ve ibadete açık. Hamamlar da eski işlevlerini sürdürüyor, hatta medreseler de. Süleyman Paşa Medresesi'nde Kuran kursu öğrencilerine rastladım. Kızlar içerde, oğlanlar dışarda.



revaklı taş avlunun ortasında halka olmuşlardı. On yaşlarında ya var ya yoktular. Kızların başı örtülüydü, erkek çocukları takkeliydiler. "Lâmelif" belliyorlardı, geçen yüzyılın başında dedelerimizle büyükannelerimizin yaptıkları, Ömer Seyfettin'in ünlü öyküsünde anlattığı gibi. Belki hocanın uzun bir değnek yoktu elinde, ama yeşil cübbesiyle sakalı vardı. Ve, özellikle o yaştaki çocuklar için, korku vericiydi bakışları.

Günümüzde İznik adının Londra, Paris, New York gibi kültür başkentlerinde yapılan açık artırmalarda oldukça sık geçtiğini, çünkü üzerlerinde mavi, yeşil, kırmızı güllerle laleler açan, çayırlar göveren, serviler salınan ünlü çinilerinin çok yüksek fiyatlara alıcı bulduğunu da belirtmeliyim. *Boğazkesen*'in Çandarlı Halil bölümünü yazarken gelmek istemiştim buraya, hem Fatih'e, hem de babası II. Murad'a sadrazamlık etmiş bu büyük devlet adamının türbesini görmek için. İznik yolculuğumu roman yayımlanmadan önce gerçekleştirebilseydim türbe ve çevresini daha ayrıntılı biçimde anlatırdım. Çinileri betimlerken de kırmızıya yer vermezdim. Kırmızı o devirde kullanılmıyordu çünkü, dolayısıyla Bizans'tan rüşvet aldığı için değil, kuşatma sırasındaki barışçı siyaseti nedeniyle katledilen Çandarlı'nın türbesindeki çiniler romanda yazdığım gibi kan ve şiddeti çağrıştıramazdı. Oysa bana tam da bu çağrışıma yol açacak simgeler gerekiyordu.

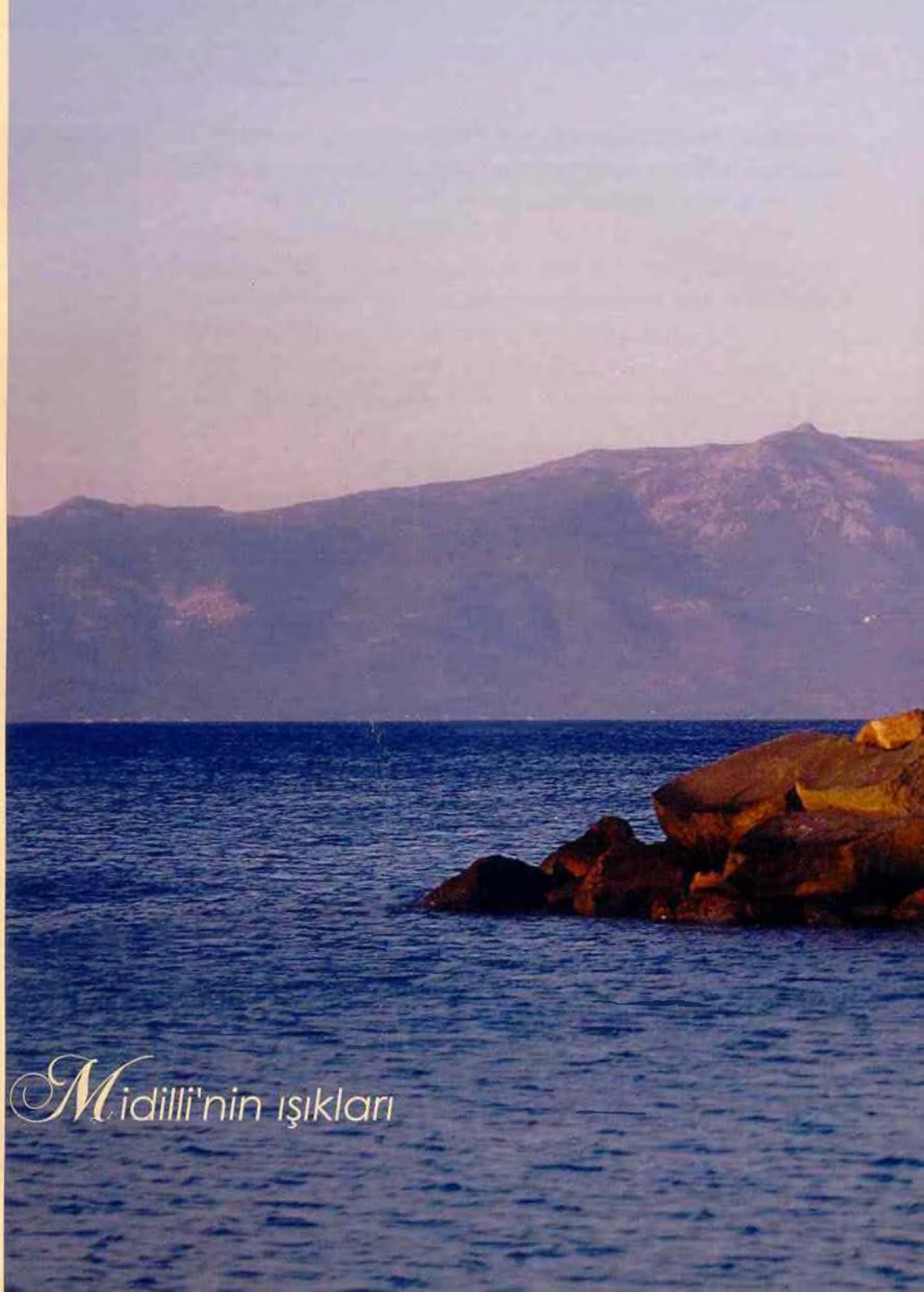
Vezir-i azam Çandarlı Halil İbrahim Paşa, Lefke Kapısı'na varmadan, surların hemen dibindeki türbesinde son uykusunu uyuyor şimdi. Mermer taşın altında, savaştan, sarayda olup bitenlerden, dünyanın "hay-ı huy"undan uzak. Onu rahat bırakmalıyım artık, yanlışımı düzeltmek içinse çok geç. Kitap birçok dile çevrildi, hatırı sayılır bir okur kitlesine ulaştı. Hem kırmızı, Çandarlı zamanında değilse bile daha sonraki yıllarda İznik çinilerinin en albenili renklerinden biri oldu. Hatta minyatür sanatını ve sanatçılarını anlatan bir tarihsel romanın adıyla birlikte anılmaya başlandı. Demek ki

okunmak için bazı yaşları bekleyen kitaplar gibi bazı renkler de var olmak için belli dönemleri bekliyor.



❖ ❖ ❖

Göl kıyısındaki bir lokantada karşıladık akşamı. Günbatımında kırmızının bütün tonları manzaraya hâkimdi. Kuzeyde Samanlı güneyde Katırlı dağlarıyla çevrili İznik Gölü'nde sular kararırken kadehimizde rakı, soframızda yassı ve geniş kafalı, kara derili ve pulsuz, derin sularda avlanmış bir yayın balığının ızgara şişi vardı. Bu balıkların gölden çıkıp kedi ve köpekleri, kimi zaman da sahipsiz çocukları yuttukları anlatılıyordu yan masada. Onlara yerli halkın "bıyıklı" dediğini, haklarında çeşitli efsaneler uydurulduğunu biliyordum. Ve gölde yüzerken bir yayın balığıyla karşılaşmaktan, ne yalan söyleyeyim, korkuyordum. En iyisi balıklar değil sazlıklardı. İznik yolculuğunun başında bana eşlik eden Hâşim'in dizeleri gün biterken de aklımdaydı. "Akşam, yine akşam, yine akşam / Göllerde bu dem bir kamış olsam" dizelerini mırıldanırken İznik Gölü'nde gün akşam oldu.



Midilli'nin ışıkları





KARŞI KIYIDA OTURANLARLA AYNI GÜNEŞİ PAYLAŞIYOR, AYNI HAVAYI SOLUYORUZ; BARIŞTA DA, SAVAŞTA DA KADERİMİZ ORTAK. YUNANLILARLA AKRABA SAYILMASAK DA İKİ KIYININ BENZER HALKLARIYIZ.

Bana sorarsanız Ege'nin en güzel köşesi Assos, günümüzdeki adıyla Behramkale. Yukarda, volkanik tepenin kayalarıyla karışmış, nasılsa minare eklenmeden camiye dönüştürülen eski Bizans bazilikası ve taş evleriyle köy var, aşağıda, derin yarın dibinde liman. Balıkçılar buradan açılıyor denize ama fazla uzağa gittikleri söylenemez. Tam karşıda Midilli adası var çünkü, Yunanistan'ın kara suları birkaç mil ilerden başlıyor. Homeros'un deyimiyle "hasat vermez engin"den söz etmek mümkün değil burada, zaten her şey –deniz de dahil– bir daralma, kıyıyla kaya arasında sıkışıp kalma duygusu uyandırıyor. Tatil için gelenlerin de, taş duvarlı, basık tavanlı odalarının pencerelerinden baktıklarında deniz kesiyor önlerini, arkadaki dağ geçit vermiyor. Hal böyle olunca da geceleyin, yıldızlı gökyüzü insanın üzerine düşecekmiş gibi alçaldığında, Midilli'nin ışıkları daha bir çekici geliyor. Sappho'nun adasının çağrısına kapılmamak elde değil, ama deniz var arada. Arada sınırlar, kara suları, yılların biriktirdiği acılar ve göçler var. Mübadele dediğimiz zorunlu göçler, yerlerinden

yurtlarından edilmiş insanların dramı. Dostluk ve sevinçler de var neyse ki. Karşı kıyıda oturanlarla aynı güneşi paylaşıyor, aynı havayı soluyoruz; barışta da, savaşta da kaderimiz ortak. Yunanlılarla akraba sayılmasak da iki kıyının benzer halklarıyız. Günbatımından bir süre sonra, yine bu kıyıdan hemşehrimiz İzmirli Homeros'un deyimiyle söyleyecek olursam "şarap rengi" denizde kızıldan karaya, mordan laciverde bir renk cümbüşü başladığında Midilli'nin ışıkları, limandan dağ köylerine doğru peş peşe yanmaya başlıyor.

Assos'un bir başka özelliği de Lesbos'tan, yani Midilli'den buraya ayak basanların hükümdarı Hermias'ın, Platon'un öğrencilerinden olması. Zamanın en büyük bankerlerinden biri sayılan Eubulos'un kölesiymiş bu zat, üstelik hadımmış. Ama, aklı ve yeteneği, bir süre Atina'da yaşayıp öğrenim gördüğüne bakılırsa kültürü sayesinde kral olmayı başarmış. Üstelik kardeşinin kızını vermiş Aristoteles'e. Böylece akrabalık bağlarını güçlendirdiği ünlü düşünürü üç yıl boyunca (İÖ 348-345) konuk etmiş ve yalnızca Antikçağ'ı değil Ortaçağ Avrupası'nı da etkileyen Aristoteles'in kurduğu felsefe okulu çevreye buradan ışık saçmaya başlamış. Ne var ki, tarih boyunca benzerlerine pek sık rastlamadığınız bu bilge ve saygın hükümdarın sonu da diğer tiranların çoğu gibi Persler'in elinden olmuş.

Heraklitos'tan Homeros'a, Thales'ten Herodotos'a Antikçağ yazar ve düşünürlerinin önemli bir bölümü Anadolu kökenli olduklarından onlara hemşehrimiz demenin uygun olacağını düşünüyorum. Bu deyişte Anadolu topraklarındaki kültür mirasına sahip çıkma, Rönesans'ın yaptığı gibi onu özümleme amacı da var elbette, ama şöyle ya da böyle, Osmanlı dönemi boyunca yıkılmış taşlardan ibaret sanarak hiç ilgilenmediğimiz bir dünya, bir gizli hazine yatmakta bu topraklarda. Assos ören yeri de bunlardan biri. Ancak yirmi küsur yıl önce başlanılabilmiş kazılara, oysa bugüne dek ortaya çıkarılan bulgular bu yörenin, bir başka deyişle Aiol'un uygarlık açısından hiç de küçümsenmeyecek bir düzeyde olduğunu kanıtlıyor. Taşlar toprağın altında değil yalnızca, Bizans ve Osmanlı'dan kalma surların da içinde. Kayalık tepenin yamacındaki tiyatroyla tapınak kalıntıları, çalılarla eski taşlar birbirine karışıp hemhal olmuşlar.

Amasralı Strabon, yani coğrafyanın babası, buradan söz ederken "Ölüm hükmünü daha çabuk vermek istiyorsan Assos'a git" derken neyi kastediyordu acaba? Hermeias'ın acıklı sonunu mu, kentin adalet mekanizmasındaki hızlı işleyiş düzenini mi yoksa? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz demek geliyor içimden ama, belli mi olur. Bakarsınız taşa kazınmış ya da parşömende gizli kalmış bir belgeden Strabon'un neyi kastettiği de anlaşılır bir gün. Tıpkı o çağlardan günümüze bölük pörçük



ulaşabilmiş, kolları ya da bacakları kopuk da olsa topraktan çıkarılan heykeller kadar anlamlı ve güzel, neredeyse tümü eksik olan Sappho'nun şiirleri gibi.

Sappho'yu yalnızca Antikçağ'ın değil tüm zamanların önemli şairlerinden biri yapan, hiç kuşkusuz erotik aşkı –bu karşı cinse değil hemcinslerine, özellikle de eğitip yetiştirdiği genç kızlara duyulan aşk da olsa– ilk kez dile getirmesidir. İÖ VI. yüzyıldan günümüze hiç eskimeden ulaşan dizelerini karşı kıyıda, asma bahçeleriyle çevrili Midilli'deki evinde yazıyordu Sappho. Sonra, bir eşliğinde, kadınların kendi aralarında katıldıkları şölenlerde, evlenme törenlerinde ve ayinlerde söylüyordu. Yeni gelinlerle güveylerden, gerdek geceleriyle çelenklerden ve elbette Afrodit'le Eros'tan sıkça söz etmesi bundandır. Alkaios'un ona "Mor kâküllü, bal gülüşlü Sappho" demesinin nedeni de bu mudur acaba? Belki de. Şimdi, aradan yüzyıllar geçtikten sonra, eğittiği, kuşkusuz çok sevdiği kızlar çoktan toprak olduktan ve geriye yalnızca parça bölük ama ilk okuyuşta insanı derinden etkileyen metinler kaldıktan sonra, "lirizm"in kurucusu sayabiliriz onu. İnsanlık tarihinde ya da daha doğru bir deyişle söylemek gerekirse şiir tarihinde bireyi ilk kez öne çıkaran Sappho'dur. Örneğin Helena'nın Paris'e duyduğu aşkı anlatırken Homeros gibi sözü allayıp pullamadan, döndürüp dolaştırmadan, sevgilisinin kulağına fısıldar gibi bakın nasıl söylüyor:

Ve kalkıp Troya'ya yelken açtı
ne çocuğunu düşündü ne ailesini
çünkü sevda yoldan çıkarmıştı onu.

Doğayı, "bütün bunlar aşkın güzelliğiyledir" dercesine sevgilinin varlığıyla birlikte algılayıp benimser, yalın bir edayla dile getirirken bildiklerinden ya da Homeros gibi mitoslardan değil günlük izlenimlerinden yola çıktığı da oluyor, bir dilberin yakıcı bakışlarından da:

Yüz yüze sana baktığımda
hiç böyle güzel değildi Hermione
diyorum kendi kendime
ve pek abartılı gelmiyor seni
altın saçlı Helena'ya benzetmek.

Sappho'nun yarım kalmış, daha doğrusu zamanın luşmına uğrayarak azalıp eksilmiş dizeleriyle baş başaydım Assos'ta. Dünyanın çeşitli müzelerinde gördüğüm Yunan vazolarını düşünüyordum. Kazıbilimciler toprağın altında buldukları bu kırık dökük vazoların parçalarını bin bir özenle toplayıp yapıştırmışlar, beğenimize sunmuşlardı. Üzerlerindeki figürlerde Antikçağ'da insanların nasıl yaşadıkları, ne yiyip içtikleri, hangi tanrılara taptıkları, hatta günümüzdeki pornografik filmlere inat en cüretkâr pozisyonlarda nasıl seviştikleri hakkında bir bilgi edinebiliyorduk. Sappho'nun şiirleri için uzmanların yaptıkları da bir bakıma aynı şeydi. Ama taşta silinip gitmiş, yangından arta kalan papirüslerde eksilmiş sözcükleri yapıştırmak, boş alanlara metnin bağlamından yola çıkarak eklemeler yapmak bilmem olası mı? Sappho'nun şiirlerini böyle yarım kalmış, dağılıp gitmiş, parça bölük görünümleriyle de sevdiğimi itiraf etmeliyim. "Özlüyorum ve istiyorum" dediği için değil, Eros'un çekimine kapılan gövdesinin sarsıntısından yakındığı için de değil, en mahrem duyguları ilk kez dile getirdiği, bunu yaparken de yaşadığı çağın ahlak kurallarına aldırmadığı için. Hem evliydi Sappho, bir kız annesiydi. "Güzel bir kızım var, sevdiceğim Kleisim / altın çiçeklere benzeyenim benim / değişmem onu tüm Lidya'ya güzel Lesbos'a bile" diye yazıyordu kızından söz ederken. Ama başka genç kızlara duyduğu aşkın türküsünü söylemekten de çekinmiyordu. Lesbos, yani karşımda sarp yamaçlarıyla yükselen ve adını eşcinsel kadın ilişkisinden alan ada, Sappho'nun şiirlerindeki gibi o çağlarda şimdikinden daha güzeldi kuşkusuz, insanlar doğayla uyum içinde yaşıyor, beden-

HERAKLİTOS'TAN HOMEROS'A, THALES'TEN HERODOT'A ANTİKÇAĞ YAZAR VE DÜŞÜNÜRLERİNİN ÖNEMLİ BİR BÖLÜMÜ ANADOLU KÖKENLİ OLDUKLARINDAN ONLARA HEMŞEHRİMİZ DEMENİN UYGUN OLACAĞINI DÜŞÜNÜYORUM. BU DEYİŞTE ANADOLU TOPRAKLARINDAKİ KÜLTÜR MİRASINA SAHİP ÇIKMA, RÖNESANS'IN YAPTIĞI GİBİ ONU ÖZÜMLEME AMACI DA VAR ELBETTE, AMA ŞÖYLE YA DA BÖYLE, OSMANLI DÖNEMİ BOYUNCA YIKILMIŞ TAŞLARDAN İBARET SANARAK HİÇ İLGİLENMEDİĞİMİZ BİR DÜNYA, BİR GİZLİ HAZİNE YATMAKTA BU TOPRAKLARDA.

ruh ikilemi içinde günah endişesiyle hayatlarını karartmıyor, Afrodit'e kurban sunarken genç ve güzel gövdelerini de istediklerine, sevdiklerine sunuyorlardı. Ada bugünkü gibi turist akınına uğramamış, kitle turizmiyle çevre kirlenmesinin olumsuz sonuçlarından nasibini almamıştı. Evet, Midilli'nin köylerinde de dolaştım bir zamanlar, Yunan adalarının birçoğunu olduğu gibi Sappho'nun adasını da çok sevdim. Ama, ne tuhaf, genç bir Yunanlı kadınla birlikte çıktığım o yolculuklarda değil de yıllar sonra burada, yani "karşı kıyı"da ve yalnızken, Azra Erhat, Cengiz Bektaş ve Samih Rifat'ın güzel çevirilerinden keşfettim Sappho'yu. Ege Denizi'nin yazın bile böyle soğuk olduğunun, yüzerken dipte uyuyan amforalarla batık gemilerin, mermer sütunların üzerinden geçmişe doğru kulaç atıldığının da ilk kez Assos'ta farkına vardım.

Şimdi hemen yola çıkmak gelmiyor içimden, ama Sappho'nun bir kez bile gidip görmemiş de olsa güzelliğini kendi kızının güzelliğiyle karşılaştırdığı Lidya kıyıdan içerde, Tmolos'un eteklerine yayılmış beni bekliyor. Bir başka dağın, tanrıların zirvesinden Troya Savaşı'nı yönettikleri Ida'nın, yani Kazdağı'nın eteklerini dolaşarak bugün değilse bile yarın, en geç öbür gün ulaşmalıyım oraya. Bu demektir ki Kazdağı'na tırmanıp Midilli'ye bir de oradan bakmaya vaktim olmayacak. Oysa Sabahattin Ali "Hasanboğuldu" adlı öyküsünde Tahtacı Yörükler'den Hacer adındaki bir kızla birlikte tırmandığı bu dağın tepesinden Ege'nin görüşünü, ne yazık ki benim görmeye fırsat bulamayacağım o nefes kesici manzarayı şöyle anlatır:

"Bulunduğumuz yer, denizden bin beş yüz metre kadar yüksekte idi. Akçay iskelesinin önünde duran kayıklar, ağaçların arasındaki seyrek binalar iğne topuzu kadar ufaktı. Karşıda, Burhaniye'nin arkasında yatan Madra dağları şekilsiz bir yığından ibaretti. Güneşin altında göz kamaştırıcı pırıltılarla yanan deniz, ta uzaklarda açıklı koyulu gölgelere bürünen Midilli Adası'na kadar uzanıyor, bunun sağ yanından geçerek ufukta, sisler içinde gökle birleşiyordu. Kazdağı'nın körfeze kadar yaklaşan eteklerini sayılamayacak kadar çok, her biri başka renk ve biçimde, irili ufaklı dağlar ve tepeler çeviriyordu. Arkamızda Sarıkız, bu dağların en yüksek tepesi, ağaçsız başını beyaz bulutlara uzatıyordu."

Bir zamanlar, yukardan bakıldığında insanı böylesine etkileyen manzaraya günümüzde eklenen çirkinlikten de söz etmeliyim. Edremit Körfezi'nde kıyı boyunca güneye doğru yol alırken tahmin ettiğim gibi tatil siteleri, yani orta sınıfın tüm zevksizliğini yansıtan yan yana dizilmiş, daha doğrusu iç içe girmiş evler başladı. Dinlence uğruna katledilen, büfeler, dükkânlar, tezgâhlardan, ortalıkta şort ve mayolarıyla dolaşan kalabalıktan

ibaret kıyıdan içeriye saptığımızda Homeros'un deyimiyle "çok kaynaklı" İda Dağı'nı ardımızda bırakmıştık. Dağın kendisi olmasa bile efsanesi peşimiz sıra geliyor, köyün saf delikanlılarını baştan çıkardığı için kurda kuşa terk edilen Sarıkız'ın akıbeti zihnimde Hera'nın davranışlarına karışıyordu. Her iki efsanede de Eros'un oklarıyla vurulan, bu eşsiz doğa karşısında coşup aşkı özgürce yaşamak isteyen bedenin öyküsü anlatılıyordu çünkü. Zeus'un sesini duyar gibiydim. Homeros, yüce tanrıyla eşi Hera'nın İda Dağı'nın tepesindeki sevişmelerini hayasızca kulağıma fısıldıyordu:

Ne olur Hera,
yatalım gel, sarmaş dolaş olalım yatakta doyasıya
bugüne dek ne bir tanrıçaya, ne bir kadına karşı
yüreğime akan aşk böyle altüst etmedi beni.

Yalnızca Antikçağ Anadolusu'nun değil, Eski Yunan uygarlığının mitoloji aracılığıyla günümüz dünyasına bıraktığı mirasın da coğrafyasındaydım. Kazdağı olarak bildiğimiz İda'nın eteklerinde. Pınarları, kökleri toprağın derinliklerine kadar giden dev çamları ve kat kat, yemyeşil yamaçlar boyunca yayılan sürüleriyle aşıkların sığınağı olmuştu bu dağ. Homeros'un deyimiyle "canavarlara analık" da yapmıştı. Âşıklarla çobanların, su perileriyle yırtıcı hayvanların uyum ve barış içinde yaşadıkları bir cennetti o çağlarda. Yalnızca tüm bu canlıların, biz ölümlülerin mi barınağı olmuştu dersiniz? Zeus'un Hera'yla birleştiği dorukta, gökten inen aşk tanrıçası Afrodit de Ankises'le sevişmemiş miydi? Ölümsüz bir tanrıçayla sevişmek, eğer şu yaşanası, şu güzelim dünyaya kısa bir süre için gelmişseniz, yani tanrıların nektarından nasibinize bir yudum bile düşmemişse, ekmek ve şarapla yetinmek zorunda olan bir ölümlüyseniz, evet ölümsüz bir tanrıçayla sevişmek gözünüzü kamaştırabilir. Başka bir kadına el süremez, eril gücünüzü tümüyle yitirirsiniz. Hatta, gökgözlü Athena'yı gördükten sonra kör olan Tiresias gibi bir daha gün ışığını göremeyebilirsiniz.



Troya Savaşı'na yol açacak yarışmanın hakemi, üç tanrıça arasında bir seçim yapma durumunda kalan genç ve yakışıklı Paris'in bu dağda, kem gözlerden ve soylu ailesinin korumasından uzakta bir dişi ayının sütüyle beslenip büyümesi, serpilip gelişmesi bir rastlantı olmasa gerek. Gerçekten işi zordu Paris'in, Athena, Hera ve Afrodit arasında bir seçim yapmak kırk satırla kırk katır arasında gidip gelmekten daha beter, çok daha müşkülдü. "Bulutları devşiren Zeus"un kızı Athena, tanrıçalar katında yapılan bu güzellik yarışmasında kendisini seçerse, katılacağı tüm savaşlarda zaferi vaat etmişti ona, zafer ve bilgeliği. Sivri temreni tunçtan kargısı ve Gorgon bakışlı kalkanıyla pek çekici sayılmazdı ama, kız oğlan kızdı.

Hem altın sandallarıyla öyle bir yürüyüşü vardı ki, düz yolda rahvan giden bir kısrak sanırdınız. Zeus'un karısı Hera'nınsa Paris'e verebileceği daha cazip şeyler vardı. Kıskanç tanrıça sayesinde Troya dahil tüm Asya ülkelerinde saltanat sürebilirdi. Babası Priamos'un hazinesiyle tahtına ve doğuda uçsuz bucaksız uzanan verimli topraklara sahip olabilirdi. Üstelik, kocasına sadık da kalsa, pek işveliydi Hera. Hele Afrodit'ten büyülü memeliğini ödünç alıp göğsüne taktıktan sonra kırk yıllık eşi Zeus'u bile baştan çıkartmayı başarmıştı. Ama Paris geri çevirdi tümünü, çünkü ak köpükten doğan Afrodit'in çekimine kapılmıştı bir kez. Aşk ve güzellik tanrıçasıysa, adı üstünde, yeryüzünün en güzel kadınını vaat ediyordu ona. Eğer kendisini seçerse onu öylesine yakışıklı, o denli baştan çıkarıcı bir erkek yapacaktı ki, hiçbir kadın elinden kurtulamayacaktı. Özellikle de Menelas'ın biricik karısı, dünya güzeli Helena. Ve işte bu seçim yüzünden yıkıldı gitti Troya. Şimdi buradan az ötede, toprağın yedi kat altında, surları, sırları ve ölüleriyle sonsuz bir uykuda.



Yeni oluşmaya başlayan ilk Hıristiyan topluluklarını örgütlemek amacıyla Anadolu'yu adım adım dolaşan Aziz Paulus'un da uğraklarından biri olmuş Assos. Asıl adı Saül olan Tarsuslu Paulus İsa'yla hiç karşılaşmamış, hatta Roma vatandaşı sıfatıyla Kudüs'te önemli idari görevler üstlendiği için Mesih'e inananları sorgulayıp işkenceden geçirdiği bile olmuş. Eski kaynaklar onun Aziz Etienne'in taşlanarak öldürülmesine bizzat katıldığını yazıyor. Ama bir gün Şam yolunda İsa Mesih kendisine görünüp ona inananlara neden böyle kötü davrandığını sorunca işler değişmiş. Bundan böyle kendini Rabb'in öğretisini yaymaya adamış Paulus. Gerçekte ilk kilisenin kurucusunun, çoğu Farisilerden oluşan ilk Hıristiyan topluluklarını örgütleyenin, bir bakıma Hıristiyan dinini kurumlaştıranın o olduğunu söyleyebiliriz. Paulus üzerine önemli bilgiler veren *Resuller'in*

İşleri'nde onun Anadolu ve Yunanistan'da çıktığı yolculukların güzergâhını kolayca saptamak mümkün. İncil'in bir bölümünü oluşturan bu metinde Paulus'un üçüncü misyoner yolculuğu sırasında bugün Odunluk iskelesi diye bilinen Bozcaada'nın karşısındaki "Alexandrie de Troade"dan Assos'a geldiği yazılı. Katolik Kilise tarafından onaylanan dört İncil'den birinin yazarı Luka ile burada buluşup Midilli'ye geçtiklerini biliyoruz. Onlar da Sappho'nun adasının ışıklarına mı kapılmışlardı, yoksa içlerinde yanan, gün be gün çoğalan başka bir ateşin yangınına mı? O devirde Lesbos geceleri karanlığa gömülmüş olmalıydı. Belki dağlarda tek tük çoban ateşleri yanıyordu ama, elbette ışık yoktu. Işık inançlı insanların gönlünde, yüreğindeydi. Ve yaşamı bu topraklarda geçen, dağ taş tüm Anadolu'yu bir gezgin derviş gibi dolaşan Tarsuslu Paulus da hâlâ sönmeyen bir ateşin yakıcıları arasındaydı. Ateşi tanrılar katından çalıp insanlara hediye eden Prometheus'tu gerçi, ama onu bir meşale biçiminde elden ele ulaştıran, inançları uğruna her şeyi göze almış dava adamlarıydı.

Behramkale yolunda, köyün bulunduğu kayalık yamaca gelmeden önce yazın bile suyu azalmayan bir ırmak var, ırmağın üzerinde de tek kemerli bir taş köprü. Anadolu'da erken Osmanlı mimarisinin ilk örneklerinden biri olan bu köprünün (Hüdavendigâr Köprüsü) yalnızca ırmağın iki yakasını değil, iki ayrı dünyayı da birleştirdiğini söylemeliyim. Sol yakadan itibaren bulutsuz, mavi göğe yükselen tepenin yamaçlarına savrulmuş çıplak, kızgın kayalar görünüyor, öte yandaysa çam ormanı. Ve yol. Yol boyunca ürünlerini satan köylüler gördüm. Rengârenk kavanozlar içinde bal, reçel ve zeytinlerini sergiliyorlardı. Bu yöreye "zeytin cenneti" demek abartma olmaz sanırım. Çam ormanlarıyla kaplı dağları aşıp düze indiğimizde bir zeytin denizinin içinde buldum kendimi. Acılı, buruk gövdeleri, gölge vermeyen yaprakları ve savaş yılgını cüce askerler gibi boynu bükük duruşlarıyla bodur zeytin ağaçları sardı dört bir yanımı. Midilli yine karşımda, geceleyin parıldayan ışıkların çağrısı yine dayanılmaz, karşı konulmaz, deniz sabaha karşı yine şarap rengindeydi.





Bir yalnız ağaç

YALNIZCA KAİDESİ AYAKTA KALMIŞ BU HEYKELİN İÇİNE GİRİP KONUŞAN, ETRAFINA TOPLANANLARA GAİPTEN HABER VERİP KEHANETLERDE BULUNAN RAHİBİN ÖYKÜSÜNÜ MÜ ANLATSAM ACABA, YOKSA RÜZGÂRDA HIŞIRDAYAN YAPRAKLARIYLA AVLUYA GÖLGE VEREN YALNIZ AĞACIN ÖYKÜSÜNÜ MÜ?

Bakır Çayı vadisinin doğusundaki antik Pergamon kentine Bergama'nın içinden geçerek gidiliyor. Bugünkü adıyla Bakır Çayı, eski adıyla Kaikos'un kolları Selinos ve Keteios'un suladıkları ovayla çevrili dev bir kayanın üzerinde kent, Akropolis'ten itibaren yamaç boyunca kat kat aşağıya doğru iniyor. Yukarıda etkileyici bir manzara var, aşağıdaysa oteller kenti Bergama'nın çirkin yapıları. Ve Kızıl Avlu adıyla bilinen, sonradan kiliseye çevrilmiş çok eski, çok büyük bir tapınağın yüksek duvarları. Mısır tanrıları Serapis ve İsis'e adanmış bu devasa yapının, avlunun altından akan çayın üzerine kurulduğunu okudum rehberde. Zaten burada kendini ilk bakışta ele vermeyen, varlığını alttan alta, gizlice sürdüren bir tarihle karşılaşıyorsunuz. Bir zamanlar üzeri renkli mermerlerle kaplı Kızıl Avlu'nun dibinden halka meydan okuyan, şimdiyse yerinde yeller esen İsis'in dev heykeli örneğin. Yalnızca kaidesi ayakta kalmış bu heykelin içine girip konuşan, etrafına toplananlara gaipten haber verip kehanetlerde bulunan rahibin öyküsünü mü anlatsam acaba, yoksa rüzgârda hışırdayan yapraklarıyla avluya gölge veren yalnız ağacın öyküsünü mü? İlkinde Tanrı adına, din adına bir aldatmaca sözkonusu, ikincideyse tam tersine sadakat. Mutlak sevgi ve bağlılık. Öyleyse ağacın öyküsünden başlayayım.



"Sevda ateşten gömlek" demişler, doğrudur. Giyen bilir. Ama gönüller bir olunca samanlık seyranı olur ya, sevda da öyle; anlaşmaya, bağlanmaya gör bir kez. Bol gelir üstüne. Yakasız, iki kollu tek gömlek misali giyer, yapışık ikizler gibi sevdiğinle ömür boyu taşırsın. Sizi ölüm bile ayıramaz. "Ölüm Allah'ın emri, ayrılık olmasaydı!" demişler, doğrudur. Ayrılırsan aşk olur. Ya ayrılmazsan? Bir yastıkta kocarsın. Pergamon'lu âşıklar gibi. Onların öyküsünü, kitaplığıyla ünlü antik kentin buluşu olan parşömen tomarlarında okumadım, bir öğle vakti yukarda, kızgın güneşin altında sığınacak bir gölge ararken rüzgârdan dinledim.

Akropolis'e çıktığımda tepeyi çevreleyen sur kalıntılarının arasından Traianus Tapınağı karşıladı beni. Fildişi gibi parıldayan mermer sütunları, Korent tarzı sütun başlıkları, yan yana dizili rahip odaları ve tapınak fahişelerinin kutsal imparator adına mesleklerini icra ettikleri geneleviyle hemen göze çarpıyordu. Belli ki aşağıdan, halkın oturduğu aşağı kentten bakıldığında hem göz kamaştırmak hem de göz korkutmak amacıyla tasarlanmış, tiyatroyla sarayın arasına iktidar ve gücün simgesi olarak dikilmişti. Yıkıntıların arasında ilk bakışta kendini dayatan tek yapı da oydu. Athena Tapınağı, hatta titanlarla tanrıların savaşını tasvir eden kabartma heykelleri Almanlar tarafından sökülüp Berlin'e götürülen Zeus'un sunağı bile Traianus'unkinin yanında pek sönük kalıyordu. Çok sonraları Osmanlı tebaasının dilinden düşmeyecek "Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!" sözü Roma imparatorları için pek bir şey ifade etmiyordu anlaşılan. Ne içindeki binlerce parşömenle kitaplık, ne bir zamanlar tüm Frigia'ya hükmeden Attalos hanedanının sarayı, ne de evler ve mezarlar, hatta kışlalar kalmıştı ayakta. Eski Pergamon tepeye saçılmış taşlar ve görkemli Traianus Tapınağı'ndan ibaretti. Bir de sırtını yamaca dayamış, nice tragedyalara, töreni ve şölenlere, gladyatör dövüşleriyle yırtıcı hayvanların parçaladığı ilk Hıristiyanların acı

akıbetine tanıklık etmiş tiyatrodan.

Taş sıralarından yer yer otların fışkırdığı tiyatroda sessizliği dinledim bir süre. Dökülen kanları, kırımları, savaş ve vahşeti düşündüm. Eğer soylu ya da asker değilse insan hayatının hiçbir değer taşımadığı eski zamanları. Az ötedeki yerinden sökülüp Roma'ya götürülen, orada Capitolonino Müzesi'nde bugünkü gibi sıcak bir günde gördüğüm "Ölen Galat" heykeli canlandı gözümde. Ölmek için çok gençti Galat. Yakışıklı ve narindi. Yere yıkılmış can çekişiyordu. Tam da yaşaması, hayattan tat alması, bir takım yararlı işler yapması gerekirken ölümle mücadele ediyordu. Çünkü Hellen uygarlığının etkisindeki Pergamon Krallığı'nın gözünde bir barbardı, evet hayat hakkı tanınmayan bir yabancı. Eceliyle ölen, hele bir yastıkta kocayan insanlar öylesine enderdi ki o çağda, Philemon ile Baukis'in öyküsü daha bir değer kazandı gözümde. Aşağıda güneş Kızıl Avlu'nun tuğla duvarlarıyla Bergama'nın çatılarını, turistleri ağırlamak için peş peşe dizilmiş çirkin otelleri kavururken yukarda, Akropolis'in sütunlarını yalayan rüzgârdan dinlediğim bu öyküyü sizlerle paylaşmak istedim.

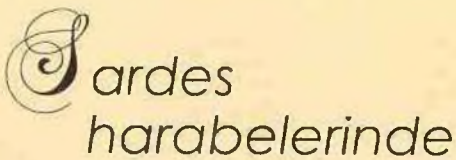


Pergamon'da Philemon ile Baukis adında yaşlı bir çift varmış; aynı yastıkta kocayan, her geçen gün birbirlerini daha çok seven, ölüme yaklaştıkça yok olmaktan değil birbirlerini yitirmekten korkan. Onlar böylece son demlerini yaşayadursunlar, Olimpos Dağı'nda oturan Zeus ölümlüler arasına inip nicedir kendisine adak sunmayan, tapınağının girişindeki süslemelere başlarını kaldırıp da bir kez olsun bakmayan Pergamonluları sınamaya karar vermiş. Oğullarından kılavuz tanrı Hermes'in peşine düşüp,

AKROPOLİS'E ÇIKTIĞIMDA TEPEYİ ÇEVRELEYEN SUR KALINTILARININ ARASINDAN TRAİANUS TAPINAĞI KARŞILADI BENİ. FİLDİŞİ GİBİ PARILDAYAN MERMER SÜTUNLARI, KORENT TARZI SÜTUN BAŞLIKLARI, YAN YANA DİZİLİ RAHİP ODALARI VE TAPINAK FAHİŞELERİNİN KUTSAL İMPARATOR ADINA MESLEKLERİNİ İCRA ETTİKLERİ GENELEVİYLE HEMEN GÖZE ÇARPIYORDU. BELLİ Kİ AŞAĞIDAN, HALKIN OTURDUĞU AŞAĞI KENTTEN BAKILDIĞINDA HEM GÖZ KAMAŞTIRMAK HEM DE GÖZ KORKUTMAK AMACIYLA TASARLANMIŞ, TİYATROYLA SARAYIN ARASINA İKTİDAR VE GÜCÜN SİMGESİ OLARAK DİKİLMİŞTİ.

eski püskü giysiler içinde kapı kapı dolaşmaya başlamış. İnsan suretindeki tanrıları dilenci sanan halk hiç yüz vermemiş onlara, evlerine konuk olmalarına da rıza göstermemiş. Tanrılar bu bencil insanlardan ümitlerini kesmek üzereyken yoksul bir evin avlusundaki ateş dikkatlerini çekmiş. Oraya yöneldiklerinde ocak başında uyuklayan yaşlı bir çift görmüşler. Rahatsız etmek istememişler ama rüzgâr ateşi söndürünce uyur uykularından ürpertiyle uyanmış ihtiyarcıklar ve karşılarında dikilen iki dilenciyi evlerine buyur etmişler, kuru ekmekleriyle şaraplarını paylaşmışlar onlarla. Üstelik, o devirde âdet olduğu üzere, şeref konuklarıymış gibi dilenci sandıkları tanrıların ayaklarını, altın leğenleri olmadığı için, bakır kapta yıkamışlar. Bu ağırlamadan son derece memnun kalan Zeus yaşlı çifte gerçek kimliğini açıklayarak, çok daha sonraları bir başka coğrafyanın masallarında sihirli lambanın içinden çıkacak cin gibi "Dileyin benden ne dilerseniz!" demiş. Onlar da karşılıklı sevginin bu vahşet dolu dünyada insanoğluna bağışlanabilecek en büyük mutluluk olduğunu söyleyerek öldükten sonra da birlikteliklerinin sürmesini istemişler. Ve öyle olmuş. Vakit erişip ecelleri gelince -bir gün avluda yine ateşin karşısında uyuklarlarken- kollarından yemyeşil yapraklı dalların fışkırdığını, gövdelerinin yavaşça bir ağaç gövdesine dönüşüp toprağa kök salmaya başladığını fark etmişler. Derken iki ayrı daldan tek gövdeli bir ağaç kök salmış birlikte yaşadıkları avluya, yaprakları da mutlu ocaklarının çatısını kaplamış. O ağaç, yarısı çınar yarısı ıhlamur olan o tek gövdeli ağaç rüzgârda hışırdayıp durur hâlâ. Yolunuz bir gün Bergama'ya düşerse, hava bugünkü gibi sıcak, güneş yakıcıysa, bir menzile ulaşmanızı göze almış ve benim gibi yola yalnız çıkmamışsanız, hep birlikte gölgesinde dinlenebilirsiniz.




Sardes
harabelerinde


ΕΜΕΤΑΤΗΣΕΥΛΑΒΙΟΥΜΟΥΡΗΓΕΙΝΗΣΚΑΙΤ
ΩΝΑΓΙΩΝΤΟΥΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣΘΥ
ΥΚΑΙΤΗΝΖΩΟΓΡΑΦΟΥ



GYGAİ GÖLÜ'NÜN KIYISINDA, HOMEROS DEVRİNDE OLDUĞU GİBİ BUGÜN DE KAYIKLAR, MAVİ SULARDA YÜZEN BALIKLAR VARDI EVET, SARDES'E DOĞRU YOL KISA HAVA SICAKTI. VE BAĞLARLA BAĞ EVLERİ, GÜNEŞTE OLGUNLAŞMAYA BAŞLAYAN SALKIMLARLA ASMA KÜTÜKLERİ ARASINDAN GEÇEREK GELDİM BURAYA, GEDİZ OVASI'NI SEYREYLEDİĞİM BOZDAĞ'IN ETEKLERİNE.
AŞAĞIDA, AHMETLİ KASABASIYLA SARDES HARABELERİNİN ÖTESİNDEN, NEREDEYSE UFKA DEK, SICAKTA TÜTÜYORDU OVA.

Yıllar önce yakıcı güneş altında pek bir şey anlamadan, sütunlarla taşların, yıkık duvarlarla otların arasında dinlenebileceğim bir gölge arayarak sınıf arkadaşlarımla gezdiğim Sardes'i bu kez ilk tarihçi Herodotos ve ilk büyük ozan Homeros'un yapıtları eşliğinde dolaştım. Dilinden bal akan İzmirli hemşehrimizin Troya Savaşı'nda Akhilleus tarafından öldürülen bir Lidyalı kahramanın acı akıbetini anlatış tarzı çocukluğumun geçtiği bu yöreye bakışımı da değiştirdi.

Artık biliyoruz, kazıbilimin son bulgularının da ışığında kesinlikle söyleyebiliriz. Pek yaman bir savaş olmuştu Troya'da. Bu savaş gerçekte, efsanenin bize anlattığı gibi güzel bir kadın yüzünden değil, iki uygarlığın çıkar ve egemenlik çatışması nedeniyle başlamış, Akhalar'ın yani "karşı kıyı"dakilerin zaferiyle sonuçlanmıştı. Tam da Priamos'un sarayı önünde derin bir kırılma yaşamıştı Ege'nin iki kıyısı. Montaigne'in Fatih Sultan Mehmed'e atıfla, İstanbul'un fethinin Troya yenilgisinin öcü anlamına geldiğini söylemesi boşuna değildi. Tüm Anadolu kentleri, daha doğrusu şehir devletleri Akhalara karşı birleşmiş, ne var ki Troya'nın yıkılıp Priamos'un hazinelerinin yağmalanmasına engel olamamışlardı. Lidya da, diğer Anadolu devletleri gibi altın stokları, rüzgâr kanatlı

atları ve korkusuz kahramanlarıyla katılmıştı savaşa. Ve Homeros'un deyimiyle "erlerin en korkuncu Otriuteus'un oğlu", Akhilleus'un kargısının ucunda can vermişti.

Tanrısal Akhilleus vurdu onu kargısıyla,
tam kafasının ortasından vurdu,
tekmil kafa yarıldı ikiye,
gürültüyle yere yıkıldı yiğit,
tanrısal Akhilleus da övündü:
"Yıkıldın, Otriuteus oğlu,
erlerin en korkuncu,
burada oldu ölümün,
oysa Gygaie gölünün kıyılarında doğmuştun,
orada babanın toprakları vardır,
balığı bol Hyllos ırmağının orda
burgaçlı Hermos ırmağının kıyılarında.

Görüldüğü gibi Homeros epik bir söylemle, teke tek savaşan iki kahramanın davranışlarını anlatmakla yetinmiyor, yurdundan uzakta ölen bir insanın doğup büyüdüğü topraklara duyduğu özlemi de dile getiriyor. Onun sözünü ettiği Gygaie'nin, günümüzdeki adıyla Marmara Gölü'nün kıyısındaydım az önce. Göl, çocukluğumdaki gibi mavi ve sakindi. Meğerse ne kadar da küçükmüş. Gördüğüm ilk su kütlesi olduğundan Marmara Gölü'nü hayalimde büyütür, onu aynı adı taşıyan denizle özdeşleştirirdim. Ama Marmara Denizi'ni henüz görmemiştim o yıllarda, çıktığım yolculuklar, sonradan bazı öykülerimde ve *Sağ Salim Kavuşsak* ile *Allah'ın Kızları*'nda anlattığım gibi, Balıkesir-Akhisar ekseninde kara trenle yaptığımız yolculuklardı. Akhisarlıydı dedem, Otriuteus oğlunun ülkesinde doğmuştu, ben de dedemin himayesinde büyüdüğüme göre aynı yörenin insanları sayılırdık, ama binlerce yıl vardı aramızda. Aramızda, üzerinde yaşadığımız toprakların tarihsel mirasına sahip çıkma bilincinin henüz yerleşmediği o kahrolası anlayış vardı. Toplum olarak da Anadolu tarihini Selçukluyla, yani bir bakıma İslam'la başlatıyor, ondan öncesiyle pek ilgilenmiyorduk.

Gygai Gölü'nün kıyısında, Homeros devrinde olduğu gibi bugün de kayıklar, mavi sularda yüzen balıklar vardı evet, Sardes'e doğru yol kısa hava sıcaktı. Ve bağlarla bağ evleri, güneşte olgunlaşmaya başlayan salkımlarla asma kütükleri arasından geçerek geldim buraya, Gediz Ovası'nı seyreylediğim Bozdağ'ın eteklerine. Aşağıda, Ahmetli kasabasıyla Sardes harabelerinin ötesinden, neredeyse ufka dek, sıcakta tütüyordu ova, Homeros'un "Burgaçlı Hermos" dediği Gediz, bağlarla bahçelerin, pamuk ve tütün tarlalarının arasından Troya Savaşı yıllarında olduğu gibi şimdi de döne büküle, dura dinlene, bulana durula akıyordu setlere çarparak. Dionysos'un ülkesindeydim.

Bir zaman olmuş, kederlerini dağıtsın diye

insanlara şarabı bağışlayan tanrı epeyce karıştırmış burayı, peşine taktığı Bakkhalar ve yarı teke yarı insan suretindeki satirlerle ortalığı birbirine katmış. Doğayla birleştirip, şarapla coşturup şehvet denizine düşürmüş Lidya halkını, bir bakıma "doğru yol"dan saptırmış. Burada "doğru yol"dan kastım etik bir yargıda bulunmak değil elbette, Antikçağ'da Apollon'un temsil ettiği ölçü ve aklın karşısına coşkuyu koymak. Dionysos kültünün yalnızca bu yörede değil, sonradan kabul gördüğü Yunanistan'da da tragedyanın doğuşuna yol açtığını biliyoruz. "Tragedya nereden kaynaklanmaktaydı o halde? Belki de hazdan, kuvvetten, sağlıkla dolup taşmaktan, aşırı bolluktan" diye yazıyor Nietzsche *Tragedya'nın Doğuşu*'nda. Evet aşırı bolluk ve zenginlikten. Lidya'da her ikisi de yeterince vardı. Deccal'in bir diğer adının Dionysos olması gerektiğini öne süren Alman düşünür, ereksiyon halindeki erkeklik organlarıyla ormanda dolaşan, su perileri ve güzel kadınlarla çiftleşen satirlerin bu doğuşta oynadıkları önemli role de dikkat çekiyor: "Satir insanın ilk imgesiydi, en yüce ve en güçlü heyecanlarının anlatımıydı; tanrının yakınlığından büyülenmiş coşkulu esriklikti; tanrının acılarının onda yinelendiği, birlikte acı çeken yoldaştı; doğanın en derin bağrından çıkmış bilgelik bildiricisiydi".

Satirlerin bilge kişiler olduğu söylenemez elbette. Nietzsche burada dram sanatının yol açtığı büyüleyici etkiyle coşku ve esriklik arasındaki bağın altını çiziyor, tragedyanın temelinde yatan Dionysos şenliklerini tanımlarken de yalnızca satir simgesine değil, Bakkhalar'da cisimleşen vahşetin çağrısına da başvuruyor:

"Bu şenliklerin odağında her türlü aile kurumu ve bunların onurlu ilkelerini dalgaları altında bırakan, aşırı bir cinsel dizginsizlik seli yer alır; burada doğanın özellikle en vahşi canavarları, benim asıl 'büyülü içki' olarak gördüğüm, şehvetin ve vahşetin o iğrenç karışımına varıncaya dek, zincirlerinden boşanmaktadır."

Çığlık anlamına gelen adlarıyla Bakkhalar'ın, Tmolos'un, bugünkü

adıyla Bozdağ'ın eteklerinden indiklerini görür gibi oldum bir an. Çıplak gövdelerine benekli ceylan postları sarmışlar, başlarında sarmaşık çelenkleri, ellerinde çam kozalaklı değnekleriyle yürüyorlar, önlerine kim çıkarsa üzerine saldırıp Euripides'in ünlü tragedyasındaki gibi parçalıyorlardı. Onları bu halde gören habercinin Dionysos kültünü Thebai'den sürmeye kararlı Kral Pentheus'a anlattıkları aklımdan çıkmıyordu. Saçlarını omuzlarına dökmüş, yılanları kemer yerine bellerine sarıp yollara düşmüş, satirlerle birlikte hora tepmeye başlamışlardı. Euripides'in deyimiyle "taze çayırda otlayan sürüler"e saldırıp koyunları parçalamakla yetinmeyerek "düşman orduları" gibi kentleri de ele geçirmiş, çocukları alıp kaçırmışlardı. Yanaklarından damlayan kanı yılanlar yalıyor, Dionysos'un kayalardan fışkırttığı pınarlarda yunup arınıyorlardı. Ve haberci şöyle yalvarıyordu ölümü Bakkhalar'ın elinden olacak krala:

"Kralım, bu tanrı kim olursa olsun, bırak bu kente girsin; büyük bir tanrı bu. Dediklerine göre, keder dağıtan şarabı ölümlülere veren oymuş. Şarap olmazsa insanlar için ne aşk kalır ne de başka bir şey."

Sardes'e gelip bu bereketli topraklardan, bu kızgın güneşin altında tatlanıp olgunlaşan salkımlardan elde ettiği şarabı insanlara sunmadan önce de epeyce yer gezmişti Zeus ile Semele'nin oğlu Dionysos. İran'ın uçsuz bucaksız düzlüklerini geçmiş, Baktriyan'ın surlarını aşıp "Mutlu Arabistan"ı, sonra da "tuzlu denizin kıyılarında uzanan Asya ülkesini" yani Anadolu'yu dolaşmıştı. "Orada korolarımı topladım; dinimi, ayinlerimi öğrettim; şimdi kendimi Hellenler'e tanıtmak istiyorum" diyordu. Eğlence düşkünlüğü, şarabı ve şehveti sevmesi, her yıl ilkyazda doğayı yeşertip coşturması bu yüzdendi. Doğudan gelmişti Dionysos, güneş de doğudan doğuyordu. Bir karanlıktan bir başka karanlığa göçen, doğum denilen meçhulle ölüm denilen bir başka meçhul arasında yaşayan insanoğlu tanrılar gibi ölümsüz değildi ki dünyadan sonsuz haz alsın, ilelebet yaşasın. Savaşıyor, ölüyor, öldürüyor, kentler kurup alın teri döküyordu. Ekin biçip üzüm topla-





dığı da oluyordu her mevsim. Şiddet olağan bir yazgı, günlük hayatın bir parçasıydı. Savaş da öyle. Yine de düşünmeye, akıl yürütüp şiirler söylemeye vakit kalıyordu. Köleler çalışırken efendiler tartışıyor, bir çalıp şiir söylüyorlardı. Ve her erkek, efendi, köle, asker ya da kral kim olursa olsun her erkek, coştuğunda, doğayla kucaklaşıp dallara yürüyen öz su gibi kadınların rahminde yeniyordu ölümü. O kadınlar ki Euripides'in deyimiyle "Lidya'dan gelen kokulu saçlı, mor yanaklı, siyah gözlerinde Afrodit'in sihri parlayan" tanrının peşine takılıp Tmolos dağından düze indiklerinde tüm Gediz ovası cümbüş yapan çıplak ayaklarının altında sarsılırdı. Onlarda doğanın özüydü kendini dışa vuran, dans ve şarkılarına eşlik eden. Yine Euripides'in tragedyasına dönersek Bakkhalar'ın korosuydu Dionysos'u yücelten:

Asya topraklarından geldim
yüce Tmolos'u aştım
tanrımız Dionysos uğrunda
durmadan, yorulmadan koşuyorum.
Euhoi diye bağırarak
Dionysos'un şerefine.
.....
Koşmak ne güzel dağlarda
Dionysos alaylarının ardından
sarılıp gezmek benekli ceylan postuna
serilip yatmak toprağa!
Yakalayıp boğazlamak yaban tekelerini
kanlarını içmek, çiğ çiğ yemek etlerini!
Euhoi diye bağırınca Dionysos
Atılmak Lidya'nın, Frigia'nın dağlarına!

Aslında insanoğlunun yalnızca Anadolu topraklarında değil her yerde akıl ve düşüncenin, ölçülü yaşamanın yanı sıra kendinden geçip doğayla kaynaşmaya, hatta, neden olmasın, hayvanlaşmaya

da gereksinimi vardı. Akıl denilen şey de bu mutluluğun, bu birlikte varoluşun, hazda eriyip tükenmenin bir parçası değil miydi? Sardes'de bu sorunun karşılığını ararken Antikçağ'ın derinliklerinden gelen Bakkhalar'ın korosunu duyar gibiydim. "Sevmez Dionysos / Cömert günlerin ve gecelerin / Sevincine varamayan insanı" diye haykırıyordu. Derken, doğanın sesi koronun haykırışını bastırdı. Önce, Tmolos'un tepesinde rüzgâr uğuldamaya başladı, sonra yamacındaki orman. Nekropolis'de ölüler mezarlarından çıkıp konuşmaya başlamadılar, hayır. Ama günbatımına doğru aşağıya indiğimde Sardes'in eski taşlarla sur yıkıntılarından ibaret olmadığını fark ettim. Sütunların arasında dolaşır, yeni onarılmış yapıların önünden geçerken, antik kent yavaşça kendini ele veriyor, tüm gizlerini ve güzelliklerini önüme seriyordu.

❖ ❖ ❖

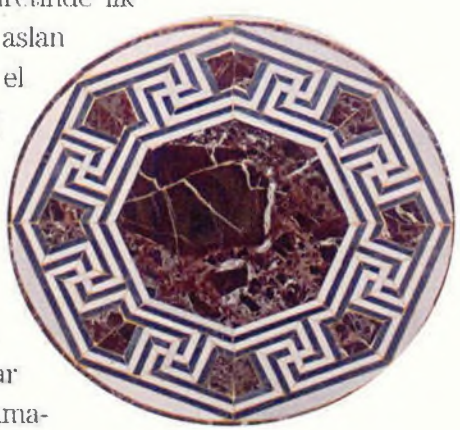
Belli ki önemli bir kentmiş burası. İÖ VII. yüzyıldan itibaren bölgede egemenlik kuran en gelişmiş, en zengin krallıklardan biri. Yayıldığı alanın genişliğine bakılırsa belki de en önemlisi. Karun'un, yani hazineleriyle ünlü Kroisos'un hükmettiği topraklar. Tarih sahnesinden çekilip bir köşede unutulmadan önce parayı icat etmekle kalmamış, Artemis Tapınağı gibi devasa yapıların (kazıbilimciler bu tapınağın Parthenon'dan daha büyük ve gösterişli olduğunu söylüyorlar), onarıldıktan sonra Roma'nın gerçek gücü hakkında bir fikir veren Gymnasium'un, bir külliye oluşturan hamamlarla (ne de olsa gerçek anlamda bir su uygarlığıydı eski Roma) dükkânların da inşaatını finanse etmiş. Yine de, Herodotos'un yazdıklarından, bu servetin eşit paylaşılmadığını (hangi devlet serveti eşit bölüştürmüş ki!), özellikle genç kızların çeyiz düzmekte zorluk çektikleri için dünyanın en eski mesleğine başvurduklarını öğreniyoruz.

"Lidya'da, sıradan halk kızlarının istisnasız hepsi bilinen meslekte çalışırlar; bununla, çeyizleri için gerekli parayı biriktirmek amacını güderler, meslekte çalışmayı evleninceye kadar sürdürürler.

Lidyalıların töreleri, Hellenlerinkinin hemen hemen aynıdır, şu farkla ki Hellenler kızlarını Lidyalılar gibi yetiştirmez" diye yazıyor Halikarnassoslu tarihçi, kim bilir belki de buranın kızlarının güzelliğini kıskandığından. Gediz'in suladığı bu topraklarda şarabın bolluğundan, güneşin cömertliğinden olmalı, kadınlar çok şehvetli ve güzelmiş. Bunu, yine Heredot'un anlattıklarından biliyoruz. Öyle ki, Lidya krallarından Kandaules, yalnızca kendisinin bildiği ve gün be gün hayranlıkla seyreylediği karısının güzelliğini baş yaveri, en yakın dostu Gyges de görsün istemiş. Bunda şaşılacak bir şey yok gerçi, çünkü insan en değerli varlığını, övünç kaynağı hazinesini yakınlarıyla paylaşmak istemese de onlara göstermek ister, ama bir kadını, hele bir kraliçeyi çıplak görmek bugün olduğu gibi o devirde de törelere aykırıymış. Gelgelelim Kandaules, dünyanın en güzel kadınına sahip olduğunu en yakın arkadaşına kanıtlamayı kafaya koymuş bir kez, Gyges'in uyarıları onu bu kararından vazgeçirmeye yetmemiş. Gece yatmadan önce soyunan kraliçeyi yatak odasındaki gizli bir bölmeden hayranlıkla seyrettirmiş yaverine. Ne var ki güzel bir kadının yabancı bakışlardan rahatsız olabileceğini, seyredildiğini hemen fark edebileceğini hesaba katmamış. Kraliçeye gelince, kocasının yaveri de olsa bir yabancının kendisini çıplak görmesine –belki Lidyalı yoksul kızlar gibi çeyiz düzmek zorunda kalmadığından– çok öfkelenmiş. Ve kocasından öç almaya karar vermiş. Gyges'e "Ya kralı öldürüp yerine geçersin ya ecel şerbetini elinden içersin!" diye buyurmuş. Kraliçenin dayattığı bu acımasız ikileme uymak zorunda kalan Gyges bir gece, genç kadını daha önce seyrettiği gizli köşeden yatak odasına süzülmüş ve kralı öldürmüş. Eski kaynaklar İÖ 680 yılından itibaren son Lidya Kralı Kroisos'a kadar bir buçuk yüzyıl boyunca hüküm süren hanedanın onun soyundan geldiğini belirtiyorlar. Bir tiyatro yapıtında bu olayı anlatan Alman yazar Christian Friedrich Hebbel'in oyununu Sabahattin Ali'nin *Gyges ve Yüzüğü* adıyla Türkçeye çevirdiğini de yeri gelmişken ben belirteyim.

Servetiyle övünen bir başka Lidya kralıysa, halk arasında Karun diye bilinen Kroisos'dur. Onun öyküsü de bir hayli acıklı, o da, karısını olmasa bile tahtını ve servetini yitirenlerden. Canının bağışlanmasınıysa Yedi Bilgeler'den Atinalı Solon'a borçlu.

Akropolis'ten indikten sonra Salihli yolunun sol tarafında kalan harabelere varmadan suyu kurumuş bir dere boyunca yürüdüm. Hayatım boyunca yaptığım tek mavi gezide *Mavi Anadolu* adlı kitabını bana imzalayıp hediye eden Azra Erhat 1959 yılında, kazılar başlamadan gelmiş buraya. Sardes'de bir taş yığınından başka şey göremeyeceği endişesini dile getiriyor kitabında. Buna karşılık Paktolos Irmağı'nı, bugünkü adıyla Sart Çayı'nı görmüş. Çevredeki tepeler gibi bakır rengi olduğunu söylüyor. Evet, belki Azra Erhat da benim gibi ırmak boyunu gün batımında arşınladığından, suyun bakır çalığı olduğunu yazmış. Ne var ki, bir damla su kalmamış, çay hepten kurumuştu. Kıyı boyunca incir ve nar ağaçları da hepten küçülmüş, daha güz gelmeden sararıp solmuşlardı. Bu nedenle, Lidya zamanındaki gibi, akıntının altın zerrelerini sürükleyişine tanık olmadım, zaten yüzyıllardır buradan altın çıkmadığı da belliydi. Ama Paktol sayesinde zenginleşen ülkenin ikbal günlerini hayal ettim. Lidya'nın serveti, büyük ölçüde, bu çayın dibine serilen postların yününe takılan altın tozlarından geliyordu. Tozlar yüzlerce körüğün canlandırdığı harlı ateşte eritilip altın paraya dönüştürülüyor, dünya ticaretinde ilk kez burada takas, yerini paraya bırakıyordu. Boğa ve aslan kabartmalı Lidya sikkeleri dolaşımdaydı artık, kentler el değiştiren para sayesinde gelişiyor, kervanlar düzülüyor, yeni yatırım olanakları ortaya çıkıyordu. Ve Kroisos servetine servet katıyordu.



İyonyalı annesinden Hellen kültürünü almış, tanrılarla iyi ilişkiler kurup onlara kurbanlar sunarak, hediyeler vererek işini sağlama bağlamıştı. Geleceğinden emindi. Yeryüzünün en zengin hükümdarıydı artık, ne kadar övünse azdı. Yine de sarayına davet ettiği Solon'a yaranama-



mış, mutluluğun aslında servet sahibi olmaktan geçtiği konusunda Atinalı bilgeyi bir türlü ikna edememişti. Bilge, dünyanın en mutlu insanının ölüm döşeğindeyken de bunu söyleyebilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunun üzerine bir kaygıdır aldı Karun'u, Delphos Tapınağı'na gidip Apollon kâhinlerinden akıbetini öğrenmek istedi. Kâhinler büyük bir imparatorluğun yıkımına neden olacağını söyleyince de Perslere savaş açtı. Sınırlarını Kızılırmak'ın ötesine yaymak, servetini daha da çoğaltmak istiyordu. O devirde, bilinen dünyanın bile bir sınırı vardı, bu sınır ya Kafdağı'nın ardında ya ufuk çizgisindeki yalnız ağacın gölgesindeydi ama, Karun'un egemenlik ve zenginlik hırsının sınırı yoktu. Gelgelelim, Lidya krallığının yıkılmasına neden olacağı imparatorluğun adını söylemeyi unutmuşlardı Delphos kâhinleri. Karun bu imparatorluğun gerçekte kendi devleti olduğunu anlayınca da iş işten geçmişti.

Kızılırmak'ın İç Anadolu'da çizdiği geniş yayın tam ortasında karşılaştı iki ordu. Ve Herodotos'un anlattığına göre "Büyük savaş oldu, iki yandan da çok adam düştü, sonunda gece ayırdı onları birbirinden, yenen yenilen belli olmadı" ama, tabanları yağlayıp er meydanından kaçan bizim Karun hazretleriydi. Ertesi yıl Pers Kralı Kiros, Sardes'e ani bir baskın düzenleyerek ordusunun önüne dizdiği ağzı köpüklü, kızıl develer sayesinde kenti ele geçirdi. Askerleri, Lidya kralının her şeyden, kendi hayatından bile çok sevdiği hazinelerini yağmalamaya başladı. Bir yandan Solon'u anımsarken öte yandan servetine

ağlayan Karun, yine de anlamlı bir karşılık verdi. "İşte servetinin sonu!" diye haykıran Pers hükümdarına. "Yağmalanan benim değil senin servetin". Ve ne yazık ki hırsı yüzünden tahtını kaybeden son Lidya kralının mezarı babası Alyettes'inki kadar görkemli olmadı. Yine Herodotos'a dönersek, ünlü tarihçinin yazdığı gibi "küçük esnafın, el işçilerinin ve aşk satıcısı küçük kızların topladıkları paralarla" da yükseltilmedi. Bir anıt mezardan yoksun öldü Karun.

Onun ölümüyle Sardes'in sonu gelmedi elbette, bir süre Pers egemenliğinde satraplıkla yönetilen Lidya yıkıldı gitti ama yüzyıllar sonra kent küllerinden yeniden doğdu. Roma döneminde büyüdü, genişledi, çevreye serpildi. Tarihçiler bu devirde Sardes'in nüfusunun tapınakları, hamamları, çarşı ve pazarları, görkemli villaları, bugün benzerlerine hâlâ Anadolu köy ve kasabalarında rastladığımız kerpiç yapılarıyla yüz bini aştığını, değişik inançlardaki topluluklardan oluşan kent halkının "zevk ve sefa"ya düşkün yaşadığını söylüyorlar. Akdeniz'in en büyük havrası da buradaydı.

Yeni onarılan bu yapı Sardes'te Yahudi yerleşiminin en belirgin işaretlerinden biri, üstelik çok büyük ve geniş, kent halkının bir bölümünün tek tanrı inancını öngören Musa dinine eski çağlardan beri bağlılığının kanıtı. Havranın yer mozaikleri, duvar süslemeleriyle mermer sütunları görülmeye değer. Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Anadolu'yu karış karış dolaşan Aziz Paulus'un yolu buraya da düşmüş, "zevk ve sefa" düşkünü halka bu havrada vaaz vermiş. Dionysos kültünün kök saldığı bir yörede İsa öğretisini yaymak, cennet vaadiyle de olsa insanları haz ve coşkunun çekiminden kurtarmak pek kolay değildi herhalde. Bu nedenle olmalı, Aziz Yuhanna Anadolu'da yeni örgütlenmeye başlayan yedi kiliseye (Hristiyanlığı kabul eden Yahudi topluluklarına) gönderdiği mektuplardan birinde Sardes halkını hiza-

HIRISTIYANLIK TARIHININ BATI ANADOLU'DAKI EN ESKI KILISESI BUGÜN SARDES HARABELERI IÇINDE BULUNUYOR. IS IV. YÜZYILDA YAPILAN BU KILISENIN YIKINTILARI DA, UMARIM BIR GÜN ONARILIR. ARTEMIS TAPINAĞI'NIN YANINDA ÖYLESINE ALÇAKGÖNÜLLÜ, O KADAR KÜÇÜK KALIYOR KI, TEK TANRILI DINLERIN NASIL ÇOK TANRILI DINLERI YENILGIYE UĞRATIP IZLERINI BU COĞRAFYADAN SILDIKLERINE ŞAŞIRMADAN EDEMIYOR INSAN.

ya getirmeye çalışmış, onları Patmos Adası'nda gördüğü kıyamet vizyonlarıyla korkutmak istemişti.

"Sardes kilisesi meleğine, yaz! Tanrının yedi kutsal ruhuyla yedi yıldızının efendisi diyor ki:

Yaptıklarını biliyorum, kendini yaşıyor gibi gösterdiğini de, ama ölüsün. Dikkat et, ölmek üzere olanı güçlendir zira yaptıkların Tanrının katında yeterli değil. İncil'i nasıl dinleyip algıladığını anımsa ve tövbe et. Etmezsen bir hırsız gibi geleceğim yanına ve sen ne vakitte geleceğimden haberdar olmayacaksın! Yine de Sardes'te elbiselerini kirletmemiş insanlar var, onlarla birlikte yürüyeceğim çünkü onlar beyaz giysilerini hak etmişlerdir. Sonunda galip gelecek olan da böyle bembeyaz giysileriyle zuhur edecektir."

Bu uyarı, daha doğrusu tehdit bir sonuca ulaşmış olmalı ki, Hıristiyanlık tarihinin Batı Anadolu'daki en eski kilisesi bugün Sardes harabeleri içinde bulunuyor. İS IV. yüzyılda yapılan bu kilisenin yıkıntıları da, umarım bir gün onarılır. Artemis Tapınağı'nın yanında öylesine alçakgönüllü, o kadar küçük kalıyor ki, tek tanrılı dinlerin nasıl çok tanrılı dinleri yenilgiye uğratıp izlerini bu coğrafyadan sildiklerine şaşırmadan edemiyor insan.

Kazıbilim, adı üstünde, yerin altıyla ilgili bir bilim; bir bakıma yeraltı dünyasının, üstü toprakla örtülü eski dünyaların kapısını aralıyor bize. Onların giziyle, mimarisiyle, gelenek ve görenekleriyle tanıştırıyor, yok olmuş insanların yaşamlarına da ışık tutuyor. Sardes harabelerinin arasında dolaşırken eski Lidya uygarlığının derinde yattığını, Helenistik ve Roma dönemlerine ait kalıntıların altında çok daha eski, asıl Lidya kentiyle Karun'un hazinelerinin bulunabileceğini düşünüyordum. Buralarda kazı yapan Prof. Nicholas Cahill'in bir makalesi bu sezgimi doğruladı. Paktolos Çayı'nın kentin ortasından aktığı dönemde şimdi yerin sekiz metre altında uyuyan başka evlerin, başka sokakların, daha eski bir uygarlığın varlığına dikkat

çekiyordu yazar. Ve bir rastlantı sonucu bulunan altın sikkelerin Karun'un hazinesinden geldiğini kanıtlamaya çalışıyordu. Perslerle savaşta ölen bir askerin kafatasının yanında yarım gram ağırlığında küçük bir altın sikke bulunmuş. Yıkıntı molozunun altından çıkan kafatasının savaş kurbanı bir Lidya askerine ait olduğu kesinleşince, küçük sikkenin gizi de çözülmüş. Lidyalıların giysilerinde cep olmadığı için son ücretini ağzında taşıyormuş asker.

Boşuna "Bütün yollar Roma'ya çıkar" dememişler. Sardes'te çok geniş, yekpare taş döşeli bir yol var Romalılardan kalma. İnsan boyunda otlar bitmiş üzerinde; güneşte kavrulan, yıkıntılardan fışkıran ayrık otları değil bunlar, ağaçsı, dev bitkiler. Bir zamanlar iki yanında dükkân ve mermer sütunların sıralandığı bu yol Roma'ya çıkmıyordu yalnızca, batıdan doğuya tüm Anadolu'yu kat ederek Pers ülkesine, oradan da daha uzaklara, Asya içlerine dek ulaşıyordu. Doğu Akdeniz'i başka uygarlıkların, bilinmeyen dünyaların sınırına bağlıyordu. Romalılardan önce de vardı ve "Kral Yolu"ydu adı. Savaş arabalarıyla ordular da geçmişti üzerinden, kervanlar da. Ve yolcular. Serüven düşkünleriyle dilenciler, tacirler. Paulus da aralarında ilk misyonerler. Şimdi ıssız ve yalnız duruyordu karşımda. Ne beni ne de başka gezginleri hiçbir menzile eriştiremezdi. Sardes'ten ayrılıp bir başka yola revan olmadan önce Ahmet Hâşim'in dizelerini anımsadım:



Yollar
Ki gider kimsesiz, tehî, ebedî
Yollar
Hep birer hatt-ı sükût oldu
Akşamın sine-i gubârında.
Onlar
Hangi bir belde-i hayâle gider
Böyle sessiz ve kimsesiz şimdi.




Mübadeleden
günümüze
Şirince
189



DİDO SOTİRİU, BİR ZAMANLAR SEKİZ YÜZ HANEDEN OLUŞAN, ÇALIŞKAN HALKININ MUTLU YAŞADIĞI, KOMŞU TÜRK KÖYLERİYLE CAN CİĞER KUZU SARMASI GEÇİNDİĞİ, AKŞAM ZEYTİNDEN DÖNEN DELİKANLILARLA KIZLARIN MANDOLİN EŞLİĞİNDE ŞARKILAR SÖYLEDİKLERİ BİR "CENNET" OLARAK BETİMLİYOR ÇİRKİNCE'Yİ.

Yeşil bir yamaca sırtını dayamış, zeytin ve şeftali ağaçları, erguvanlar arasından heybetle dikilen evleri, cumbaları, beyaz duvarları, taş sokakları ve güzel insanlarıyla eski adı "Çirkince"ye hiç de yakışmayan bir görünümü var bu köyün. Köy dediysem söz gelişi elbette; yeni adıyla "Şirince" hafta sonları kalabalık bir pazar yerini andırıyor, hafta içindeyse sessiz ve sakin bir Anadolu kasabasını. Bir süre burada kalmak, sabah horoz sesleriyle uyanıp ev ekmeğiyle otlu peynirden ibaret kahvaltımı eski köy kahvesinin tahta masalarından birinde etmek isterdim. Yanında, içkiye sabah başlamak gibi bir alışkanlığım olmamasına karşın, çay niyetine bir ya da iki kadeh karadut, dağ çileği, kavun, nar, hatta dik yamaçlardan bin bir güçlükle toplanan yaban mersini şarabı yuvarlayabilirdim. Buranın kırmızı, beyaz ya da lal şarapları belki çok iyi değil ama, yumuşak iklimin toprağıyla beslenen, Ege güneşinde ballanan meyvelerden üretilen tatlı şaraplarının lezzetine doyum olmuyor.

Eski bir Rum yerleşimi olan Çirkince'nin adı, yöredeki derebeyi tarafından azat edilen reayanın uydurduğu bir söylenceden geliyor. Özgürlüklerine kavuşan köylüler yerleşmek için kendilerine bir yer seçtiklerinde, derebey "Kuracağınız köyün yeri nasıl?" diye sorar, onlar da, –herhalde başkaları gelip yerleşmesin diye– "Çirkince" karşılığını verirler. Oysa buranın havası öylesine serin, toprağı bereketli, dağ yamaçlarından çağlayarak inen suları öylesine dinlendirici ki, "Çirkince" adının gerçekte "Kırkınca"dan türemiş olması bana daha akla yakın gibi geliyor. Zaten doğma büyüme buralı Dido Sotiriu da, bir zamanlar heyecanla okuduğum, bir kitabımda (*Balkanlar'a Dönüş*) uzun uzadıya söz ettiğim, Türkçeye *Benden Selam Söyle Anadolu*'ya adıyla çevrilen ünlü romanı *Kanlı Topraklar*'da, bir zamanlar sekiz yüz haneden oluşan, çalışkan halkının mutlu yaşadığı, komşu Türk köyleriyle can ciğer kuzu sarması geçindiği, akşam zeytinden dönen delikanlılarla kızların mandolin eşliğinde şarkılar söyledikleri bir "cennet" olarak betimliyor Çirkince'yi. Öyle bir yer ki, savaş nedeniyle yok olan bir dünyanın, geri dönmesi mümkün olmayan bir "yitik cennet"in tüm özelliklerini taşıyor:



"Şu yeryüzünde cennet diye bir şey varsa, bizim Kırkınca o cennetin bir parçası olsa gerekti. (...) Kendi arazisinin efendisiydi her köylü. İki katlı bir evi vardı herkesin. Ayrıca ceviz, badem, elma, armut, kiraz ağaçlarıyla ve sebze bahçeleriyle çevrili, yazlık bir evi vardı. Ve hiç kimse bahçesini çiçeklerle donatmayı ihmal etmezdi. Ve dört bir yandan fışkıran akarsuların ne kış, ne yaz kesilmezdi türküsü. (...) Yavaş ama sağlam bir gelir kaynağıydı zeytinyağı. Ama incir... köylünün kemerini altınla doldıran incir. Sadece Aydın ilinde değil, bütün Doğu'da, Avrupa ve Amerika'da bile ün salmış incirlerimiz. Derisi var mı, yok mu anlayamazdınız, öylesine inceydi; Ana-



dolu'nun o canım güneşiyle ballanmıştılar."

Bu satırları yazan Sotiriu, Anadolu Rum halkının, papazların vaazlarında dile gelen Yunanistan'la birleşme özlemini eleştirmekten de geri kalmaz. Ne var ki, mübadeleden ya da daha insancıl bir deyimle söylemem gerekirse "Büyük Ayrılık"tan sonra bu canım köyden göçenlerin yerine yerleştirilenler, Selanik ve Girit'ten gelen Müslümanlar, değerini bilmediklerinden değil zeytin ve incir üretimine yabancı olduklarından, kısa sürede cehenneme çevirirler Çirkince'yi. Evler ahıra dönüştürülür, sokaklarda donsuz ve cılız çocuklar oynamaya başlar, okul öğretmensiz tarlalar türküsüz kalır. Ayrık otları kaplar her yanı, bakımsızlıktan meyve ağaçları çürür. Geceleyin el ayak çekilir ortalıktan. Ama köyün yeni sahipleri yetkililere başvurup Çirkince'nin adını Şirince olarak değiştirtirler.

Bunları ben söylemiyorum, 1947 yılında yolu buraya düşen Sabahattin Ali yazıyor. Ve o da, Dido Sotiriu gibi, köyün mübadeleden önceki görünümünü gerçek bir cennet olarak betimledikten sonra, yaraya parmak basma cesaretini gösteriyor:

"Burası benim otuz sene önce gördüğüm, içinde en güzel günlerimi geçirdiğim yer değildi. Şu sağ tarafında kapısız, penceresiz, çatısız yükselen dört duvar, bir zamanlar bahçesinde yüzlerce çocuğun oynadığı mek-

tep olamazdı. Şu önümdeki ulu çınarın dibinde, böyle bataklık ortasında bir taş yığını değil, dört gözlü bir mermer çeşme olacaktı.

Köyü baştan başa dolaştım. Bu sekiz yüz evli küçük kasabada, şimdi belki elli aile bile oturmuyordu. Buraya mübadil olarak yerleştirilen muhacirler, tütüncü oldukları için incirlerini, zeytinliklerini yok pahasına satmışlar, hatta birçok ağaçları kışın kesip yakmışlar, sonra her biri bir tarafa dağılmışlardı. Ortalıkta insan görünmüyordu. Belki yirmi seneden beri el sürülmemiş gübre ve süprüntü ile kaldırımları görünmez hale gelen sokaklarda, bazen gözlerinin rengi bile anlaşılmayacak kadar kirli bir çocuk peyda oluyor, bir yabancının geçtiğini fark eder etmez, arkasından çekmeye çalıştıkları keçinin ipini bıraktığı gibi kayboluyordu. Yıllardır boş duran evlerin ne kapıları, ne pencereleri, hatta ne de döşemeleri kalmıştı. Sekiz, on odalı koskoca evlerin sahipleri bile, pencerelerine tahta çiviledikleri bir yer odasına dolmuşlar, öteki odaların dolap kapılarına ve çerçevelerine kadar bütün tahta kısımları kışın söküp yakmışlardı."

KÖYÜ BAŞTAN BAŞA DOLAŞTIM. BU SEKİZ YÜZ EVLİ KÜÇÜK KASABADA, ŞİMDİ BELKİ ELLİ AİLE BİLE OTURMUYORDU. BURAYA MÜBADİL OLARAK YERLEŞTİRİLEN MUHACİRLER, TÜTÜNCÜ OLDUKLARI İÇİN İNCİRLERİNİ, ZEYTİNLİKLERİNİ YOK PAHASINA SATMIŞLAR, HATTA BİRÇOK AĞAÇLARI KIŞIN KESİP YAKMIŞLAR, SONRA HER BİRİ BİR TARAFA DAĞILMIŞLARDI. ORTALIKTA İNSAN GÖRÜNMÜYORDU.

Bu satırları okurken Seferis'in "Ardıç Kuşu" adlı şiirini anımsadım. Urlalı şair, Nobel ödüllü hemşehrimiz, savaş ve mübadele döneminde yaşanılan acıları evlere de atfederek şöyle dile getiriyordu: "Ben pek anlamam evlerden / Bilirim ki onlar da kendilerince yaşar." Ve yıllar sonra diplomat olarak İzmir'e döndüğünde, çocukluğunun geçtiği eve olan bağlılığının, yaşamı boyunca peşini bırakmayan yakıcı bir aidiyet duygusunun farkına varıyordu:

"Fenere yaklaştığımda, birden arkamı marazlı hayvanlar gibi bana bakan evlere döndüm. Onlarda hâlâ sönmeyen hayat belirtileri doğrudan doğruya bana bağlıydı sanki".

Bir zamanlar virane olan Şirince evlerinin çoğu bugün onarılmış, yenilenip pansiyon ya da lokantaya dönüştürülmüş. Altlarında

SELÇUK'A GİRMEDEN, TEPEYE ÇÖREKLENMİŞ ESKİ KALEYİ ARKAMIZDA BIRAKIP SOLA SAPTIĞIMIZDA BU YOLDAN SABAHATTİN ALİ'NİN, ÇOK DEĞİL ELLİ YIL ÖNCE ATLA GEÇTİĞİNİ DÜŞÜNÜYORDUM. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ÇOCUKKEN ÇİRKİNCE'DE BİR SÜRE KALAN YAZAR, ANILARINDAKİ CENNETİ BULAMAYINCA HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRAMIŞ, KENDİ DEYİMİYLE "GÂVURDA KERAMET MÜSLÜMAN'DA KABAHAT" ARAMAKTANSA TOPRAK AĞALARIYLA BEYLERİ SUÇLAMAYI YEĞLEMİŞTİ.

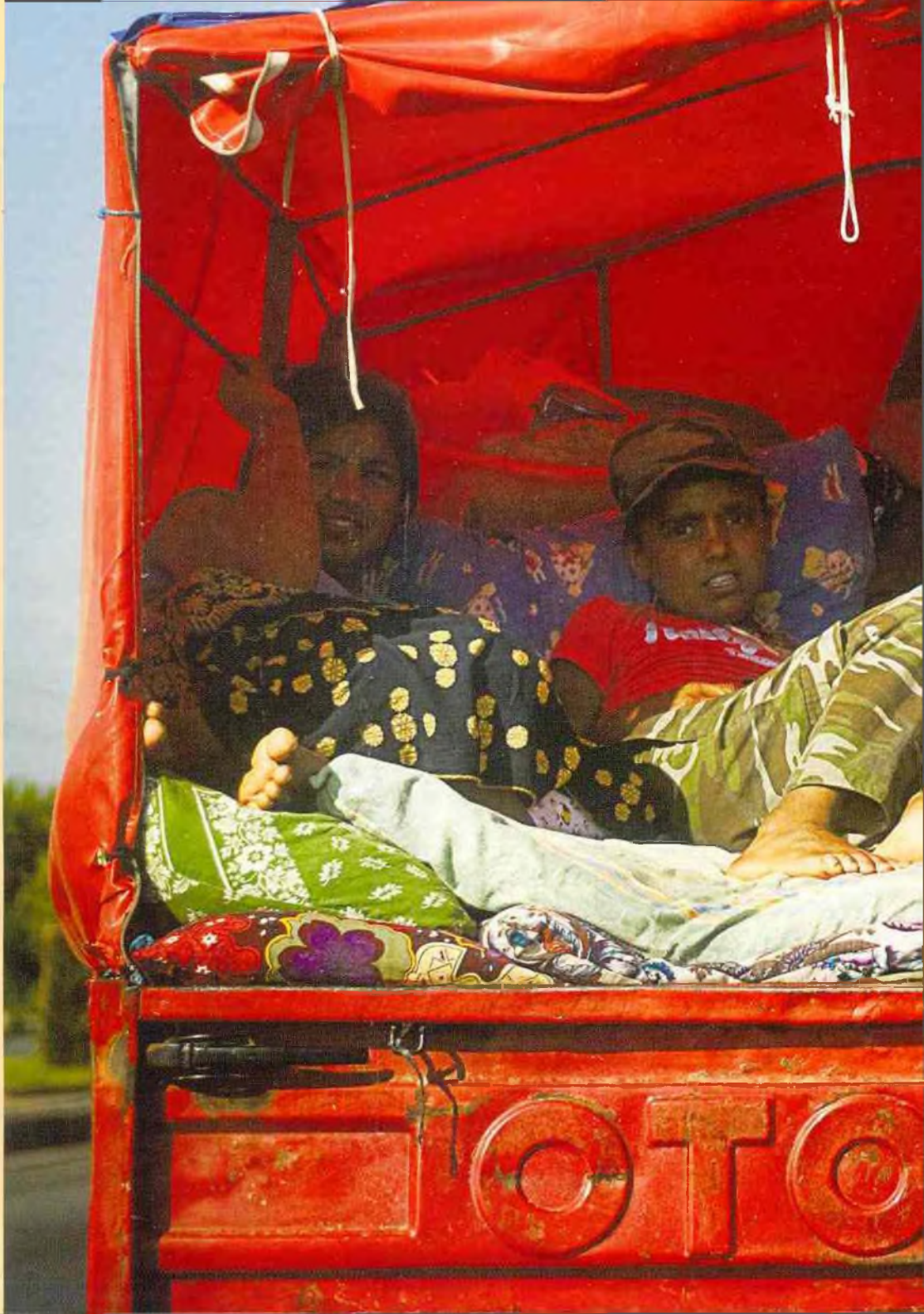
turistlerin alışveriş ettikleri şarap evleri açılmış. Ne var ki yıkılmak üzere olan, pencerelerine perde yerine çuval asılı evler de var. Korunmaları gereken bu eski Rum evlerinin yanı sıra köye yukardan bakan, XIX. yüzyıldan kalma Vaftizci Yahya Kilisesi'nin de tuhaf bir konumda olduğunu söylemeliyim. Turizm Bakanlığı'nın katkısıyla yürütülen onarım ve yenileme çalışmaları bu tarihsel yapının avlusunda bir kahvenin, daha doğrusu eski köy kahveleriyle ilgisi olmayan, daha çok hamburger ve cips satan bir "cafe-restaurant"ın açılmasını engelleyememiş. Parçalarup dökülen duvar fresklerinin üzerine kalp resimleriyle sevgili isimlerinin kazınmasını engelleyemediği gibi. İsa tapınaktan bezirganları kovmuştu, onun havarisi Aziz Paulus'un buralarda Hıristiyanlığı yaymaya başladığından beri çok şey değişmiş. Şirince de nasibini almış bu değişmeden. Köy merkezinin Mahmut Paşa'dan pek farkı kalmamış. Adım başına dükkânlar, büfeler, yerli yersiz bir sürü öteberiyi sergileyen tezgâhlar açılmış. Sabun, zeytinyağı, incik boncuk dolu her yer, şarapçılar da şişeleri dizmişler ama, manzaraya kebap ve gözleme kültürü hâkim görünüyor. Şirince, eskinin olağanüstü günlerine dönmeye hazırlanırken, kitle turizmine kurban gitmiş. Hafta sonları köye bir saatliğine uğrayan otobüslerden inen gürültücü bir kalabalık dolduruyor sokakları, şarap evlerinde pazarlık, piknik yerlerinde mangal partileri yapılıyor.

Selçuk'a girmeden, tepeye çöreklenmiş eski kaleyi arkamızda bırakıp sola saptığımızda bu yoldan Sabahattin Ali'nin, çok değil elli yıl önce atla geçtiğini düşünüyordum. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çocukken Çirkince'de bir süre kalan yazar, anılarındaki cenneti bulamayınca hayal kırıklığına uğramış, kendi deyimiyle "Gâvurda keramet Müslüman'da kabahat" aramaktansa toprak ağalarıyla beyleri suçlamayı yeğlemişti. Ona bakılırsa eski "Çirkince"yi milletle alay edercesine "Şirince" yapanlar, sahipli ülkemizi de sahipsiz kılarak yöreyi talan etmişler, kazandıklarını alıp götürmüşlerdi. İş bilmez göçmenlere kalmıştı güzelim köy.

Şimdi durum öyle değildi neyse ki, ama yine bir kazanç hırsı, çevre bilinci yerine köşeyi dönme söz konusuydu.

Sabahattin Ali en verimli çağında, bu yolculuktan bir yıl kadar sonra Bulgaristan sınırında bir istihbarat ajanı tarafından kafasına sopayla vurularak öldürüldüğünde ellisinde bile değildi. Ülkemiz sözünü sakınmayan, inancı uğruna her türlü tehlikeyi göze alabilen en değerli yazarlarından birini kaybetmiş oldu böylece. Onun eşsiz bir gözlem gücünden kaynaklanan alaycı ve sert üslubuyla Şirince üzerine yazdıkları, bana sorarsanız bugün de geçerli. Ama erken öten horozun başını keserlermiş. Aradan geçen zaman Şirince'yi çirkinleştirmemize yetmemiş. Bu işi kısa zamanda başarmak için kültür varlıklarımızı çoğu yerde yaptığımız gibi esnaf zihniyetiyle ele almaya devam ediyoruz. Kıyılarımıza beton döküp el değmemiş koylarımızı da talan ederek bu konuda epey yol aldığımızı düşünüyorum. Yine de güzel burası, havası, suyu, zeytin ve bağlarıyla, set set yükselen terasları ve eski evleriyle gerçekten görmeye değer bir yer. Umarım Anıtlar Kurulu duruma el koyup köyün mimari envanterini çıkarır da, Şirince mübadeleden önceki günlerine döner.




TOTO


Suriye
Caddesi



SURİYE CADDESİ İMPARATOR CARACALLA'YA İTHAF EDİLEN ANITSAL ÇEŞMEDEN DOĞUDA, KENT GİRİŞİNDEKİ ÜÇ KEMERLİ KAPIYA DEK NEREDEYSE BİR KİLOMETRE BOYUNCA BAŞTAN BAŞA KAT EDİYOR LAODİKEİA'YI. TAŞ DÖŞELİ ZEMİNİN ÜZERİNDE YÜRÜRKEN İSTER İSTEMEZ ESKİ GÜNLERE GİDİYOR AKLINIZ.

İstanbul'da bir "Bağdat Caddesi"nin olduğunu, iki yanında şık dükkânlarla lokanta ve kahvelerin, lüks apartmanların sıralandığı bu caddenin kentin Asya yakasında yer aldığını çoğumuz biliriz. Peki ya Suriye Caddesi? Bu caddenin varlığından haberiniz olduğunu sanmıyorum. Çünkü bu cadde hiçbir yerleşim alanında değil. Bugün yerinde yeller esen çok eski, çok güzel bir antik kentin ana caddesiymiş. Adını kentte kazı çalışmalarını yürüten Doçent Dr. Celâl Şimşek koymuş; Denizli'nin altı kilometre kuzeyinde, üç ırmağın suladığı (Başhçay, Gümüşçay ve Çürüksu) Lykos Ovası'nın orta yerindeki yüksek bir platforma kurulan Laodikeia'nın keşfini demeyeceğim, ama yeniden ayağa kaldırılışını da Şimşek'e borçluyuz. Gerçi ilk kazılar 1960'lı yılların başında Quebec Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiş ama fazla sürmeden son bulmuş. Bugün hâlâ devam eden yeni kazı çalışmalarınaysa ancak 2002'de, Denizli halkının girişimi ve sanayicilerin maddi desteği sayesinde başlanabilmiş. Seleukos (Suriye) Kralı

II. Antiokhos Theos tarafından eşi Kraliçe Laodike adına MÖ III. yüzyılın ortalarında kurulan ve peş peşe gelen depremler sonucunda yıkılan kent şimdilerde yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Çevreye serpilmiş taşlar, kırık sütunlar, yosun tutmuş kaideler, duvar kabartmalarıyla heykeller, lahitler bir bir toplanıp eski konumlarına getirilmeye çalışılıyor. Kazı, toprağın altında yüzyıllardır yatan parça bölük bir kente biçim veriyor yeniden, bir bakıma onu geçmişin karanlığından kurtarıp bugüne taşıyor. Surları, kuleleri, evleri, çeşmeleri, genelevleri, tapınakları, hamamları, tiyatro ve stadyumlarıyla bir kent yeniden var oluyor evet, birbirini dikey kesen sokak ve caddelerinden arta kalan "ızgara" planıyla doğaya hâlâ meydan okuyor. Çünkü bir zamanlar vardı, Anadolu'yu komşu ülkelere bağlayan yolların kavşağında eşsiz kanalizasyon sistemi, Cicero'nun düzene koyduğu yönetim biçimi ve şafak vaktinden günbatımına agorayı dolduran zengin tüccarlarıyla, Yunan, Makedon, Bergamalı ve Romalı halkıyla, Babil kökenli Yahudileriyle Frigya'nın en büyük, en zengin, en gözde kentiydi. Ne var ki zaman içinde yoksullaştı, nüfusu azaldı, yağmalandı ve bir depremle yerle bir oldu. Halkı da bugünkü Denizli'nin Kaleiçi mevkiine göçtü. Daha dün konar göçerlerle çobanlara, serserilerle kanun kaçaklarına kucak açan baykuş ve akrep cenneti Laodikeia, yüzyıllar sonra eski görkemine kavuşmasa bile ayağa kalkmayı başardı.



Suriye Caddesi İmparator Caracalla'ya ithaf edilen anıtsal çeşmeden doğuda, kent girişindeki üç kemerli kapıya dek neredeyse bir kilometre boyunca baştan başa kat ediyor Laodikeia'yı. Taş döşeli zeminin üzerinde yürürken ister istemez eski günlere gidiyor aklınız, caddenin iki yanında sıralanan dükkânları, insanları yazın güneşten kışın yağmur ve kardan koruyan sundurma çatılı portikleri hayal ediyorsunuz. Atlı arabalar yukardan, Lykos Ovası'ndan toplanıp getirilen su aşağıdan, taşların altındaki kanaldan akıp gidiyor. Bu şifalı suyun da bir hikmeti var elbette, yoksa halk arasında, çok eskiden beri "Çürüksu" adıyla anılmazdı. Duvarları fresklerle süslü villalarda

KADMOS, BUGÜNKÜ ADIYLA HONAZ, EGE'NİN EN YÜKSEK DAĞI. SURİYE CADDESİ'NDEN BAKILDIĞINDA SANKİ DAHA YÜCE, BAŞI DAHA DUMANLI GİBİ GÖRÜNÜYOR. BUNDA ANTİK ADININ DA BİR PAYI OLSA GEREK. BİLİYORSUNUZ KADMOS THEBAİ KENTİNİN KURUCUSUDUR. ZEUS'UN BEYAZ BİR BOĞA SURETİNE GİRİP KAÇIRDIĞI DÜNYA GÜZELİ KIZ KARDEŞİNİN, ESKİ AMERİKAN SAVUNMA BAKANI RUMSFELD'İN "YAŞLI KITA" OLARAK NİTELENDİRDİĞİ AVRUPA'NIN (EVROPA) PEŞİNE DÜŞER.

günümü gün edenler, mermer kurnalardan dökülen sıcak sularla kirlerinden arınıp yunanlar, tapınak fahişeleriyle sevişenler de olmalı hayalinizde. Ve elbette savaşanlar, can alıp can veren gaddar hükümdarlarla onların silahı kuşanmış yorgun askerleri. Sonra, yasa koyucularla köleler ve tüccarlar. Bir dükkânın önünde hâlâ duran oyun taşı masası o zamanlarda da, tıpkı günümüzdeki gibi, esnafın yalnızca müşteriyle ilgilenmeyip Kadmos'un karlı doruklarına karşı birbiriyle çene çaldığını, zar atıp tavla oynadığını anımsatıyor.

Kadmos, bugünkü adıyla Honaz, Ege'nin en yüksek dağı. Suriye Caddesi'nden bakıldığında sanki daha yüce, başı daha dumanlı gibi görünüyor. Bunda antik adının da bir payı olsa gerek. Biliyorsunuz Kadmos Thebai kentinin kurucusudur. Zeus'un beyaz bir boğa suretine girip kaçırdığı dünya güzeli kız kardeşinin, eski Amerikan savunma bakanı Rumsfeld'in "yaşlı kıta" olarak nitelendirdiği Avrupa'nın (Evropa) peşine düşer. Avrupa o günden bugüne hiç kuşkusuz yaşlandı ama bir tek kırışık göremezsiniz yüzünde. Çünkü genç ya da yaşlı bir kadın değil artık, bizim de üye olmak için çabaladığımız, evrensel değerler üzerinde yükselen siyasi ve ekonomik bir yapılanma. Kadmos'un amacı kız kardeşini zorba tanrının elinden kurtarmaktı, ne var ki Delphos kâhinleri boşuna uğraşmayıp enerjisini bir kent kurmak için harcamasını önerdiler ona. Kadmos uygun bir yer bulmak üzere yollara düştü, derken boğrunde ay benzeri iki beyaz küre taşıyan bir ineğin peşine takıldı. İneğin çöktüğü bir pınar başında karar kılmadan önce de suyu bekleyen ejderi öldürmek zorunda kaldı. Onu koruyan tanrıça Athena'nın önerisi üzerine ejderin dişlerini toprağa ekince silahlı adamlar bitiverdi topraktan. Ve aralarında savaşmaya başladılar. İçlerinden sağ kalan beşinin yani bu son beş "ekilmiş adam"ın da yardımıyla kurıldu Thebai ki, onun da bugün yerinde yeller eser.

Laodikeia belki Thebai kadar ünlü değil, adına Antikçağ'ın tragedyalarında da rastlamıyoruz. Ama Thebai kadar, hatta ondan daha zengin olduğu eski kaynaklarda yazılı. Örneğin Strabon, Kadmos'un eteklerindeki otlaklarda yetiştirilen kuzguni siyah renkli, yumuşacık yünlü bir cins koyun sayesinde kentte dokumacılığın geliştiğini, halkının da bu ticaretten önemli bir gelir elde ettiğini söylüyor. Dokuma sanatının bu yöreye çok eskiden, Laodikeia'nın ikbal günlerinden beri damgasını vurduğunu biliyoruz. Zamanla halkın geçim kaynağını oluşturan dokuma işçiliği, artık yerini sanayi üretimine bırakmış olsa da, tümüyle tarihe karışmış sayılmaz. Buldan'da el dokuma tezgâhları var hâlâ, basık tavanlı, dar odalarda, ahşap döşemenin altına kazılmış çukurlarda işlemeye devam ediyorlar. Tepeye sırtını dayamış izbe evlerin tavanları öylesine alçak ki, tezgâhlar odaya sığmadığı için dokumacılar çukur açmak zorunda kalmışlar. Ve yaşlı kadınlarla genç kızların o çukurlara girip ayaklarıyla ellerini aynı anda seferber ederek bin bir emekle, göz nuruyla dokudukları kumaşlar, geleneksel motifleri, allı yeşilli renkleriyle masa örtülerine, havlulara, entari ve gömleklere dönüşüyor.

Birisi Helenistik öteki Roma dönemlerinden kalma iki tiyatro var Laodikeia'da. Her ikisi de yeterince onarım görmemiş. Belki böylesi daha iyi. Aralarından otlar fışkıran taşların üzerine oturunca karşıda Pamukkale'nin travertenleri görülüyor. Ayrıntılar pek belli olmuyor ama kireç beyazındaki yamaç ilk bakışta dikkat çekiyor. Orada Anadolu'nun en büyük nekropolü var. Mezarlar, irili ufaklı, kimi ortalama bir ev büyüklüğündeki anıt mezarlar arasından geçerek giriliyor kente. Taşa kazınmış isimleriyle ölüler bu dünyanın, bu güzelim doğayla toprağın altından kaynayan şifalı suların kimseye kalmayacağını, en büyük mutluluğun sağlıklı bir yaşam sürmek olduğunu haykırıyorlar. Ama duyulmuyor sesleri. Yine de insanlar çamur banyosundan, kaplıcadan, çoraplarını çıkarıp ılık suyun doldurduğu havuzlarda yürümekten vazgeçmiyor. Sözün gerçek anlamında "baldırı çıplak" bir kalabalık mahvediyor güzelim travertenleri.

TAŞA KAZINMIŞ İSİMLERİYLE ÖLÜLER BU DÜNYANIN, BU GÜZELİM DOĞAYLA TOPRAĞIN ALTINDAN KAYNAYAN ŞİFALI SULARIN KİMSEYE KALMAYACAĞINI, EN BÜYÜK MUTLULUĞUN SAĞLIKLI BİR YAŞAM SÜRMEK OLDUĞUNU HAYKIRIYORLAR. AMA DUYULMUYOR SESLERİ. YİNE DE İNSANLAR ÇAMUR BANYOSUNDAN, KAPLICADAN, ÇORAPLARINI ÇIKARIP ILIK SUYUN DOLDURDUĞU HAVUZLARDA YÜRÜMEKTEN VAZGEÇMİYOR. SÖZÜN GERÇEK ANLAMINDA "BALDIRI ÇIPLAK" BİR KALABALIK MAHVEDİYOR GÜZELİM TRAVERTENLERİ.

Yalnızca ölümlü insanlar yoktu Antikçağ'da, tanrılar da vardı. Bir zaman olmuş, insanların hayalinde yaşayan tanrılar ölümsüzlüğe kavuşmuşlardı. Hieropolis'in baş tanrısı Apollon örneğin. Hieropolis, Laodikeia gibi doğayla halleşip kaynaşmış, yüzyıllar boyu unutulduktan, yıkılıp gittikten sonra keşfedilen, bir yazbozun parçaları gibi sabırla bir araya getirilip gün ışığına çıkarılmayı bekleyen bir kent değil. Belli başlı anıtları özellikle de ünlü Apollon Tapınağı'yla ayakta. Cehennem o tapınağın altında, biliyorum. Orada, girişi demir parmaklıkla kapalı, "plutonium" adı verilen mağaradaydı Hades. Zehirli gazlar mağaraya girenleri öldürüyor, ne var ki nefesini tutmayı becerebilen rahiplere bir şey olmuyordu. Onlar da, böylece, tanrıların koruması altında oldukları yalanına cahil halkı inandırabiliyorlardı. Daha sonraları çok tanrılı dinlerin yerini Hıristiyanlık alınca, bu kez Aziz Yuhanna'nın azizliğine uğradı bu bölge. *Apokalips*'te adı geçen yedi kiliseden biri Laodikeia'da bulunduğu için Patmos Adası'ndan kent halkına seslenen aziz onların, "ılımlı" olmaları nedeniyle pek de makbul sayılamayacaklarını ima eden şu benzetmeye başvurdu:

"Ve Laodikeia Kilisesi'nin meleğine yaz: Senin işlerini bilirim, ne soğuksun ne de sıcak; keşke soğuk ya da sıcak olaydın. Ilık olduğun için seni ağzımdan kusacağım."

Evet, ılımlıydı Laodikeia halkı, çünkü zengindi. Şifalı sularla sarmaş dolaş, keyifli bir hayat yaşıyordu. Bildik bir deyimle söylemek gerekirse "elini sıcak sudan soğuk suya sokmadığı" için de tepkisini çekiyordu yobazların. Paulus da, komşu kent Kolossai sakinlerine gönderdiği mektupta yöre halkını, özellikle de Laodikeia Yahudi topluluğunu yeni inanca davet ederken şöyle buyuruyordu:

"Allahın her muradında kâmil ve tamamen kani olarak durasınız diye, sizden olan, Mesih İsa'nın kulu Epafras dualarında sizin için daima cehdetmekte olup selam eder. Çünkü onun hakkında

şehadet ederim ki Laodikeia'da olanlar için ve Hieropolis'de olanlar için ve sizin için büyük özleyişi vardır."

Suriye Caddesi'nde dolaşırken yıkıntıların arasında unutulmuş bir horoz kabartması dikkatimi çekti. Zaman başını kopartmıştı horozun ama kuyruğu, uzun ince ayakları hâlâ belirgindi. Denizli'nin merkezindeki horoz heykeli düştü aklıma. Erken öttüğü için değil, zaman denilen canavara yenik düştüğü için başı kesilmişti horozun, ama yıllar, yüzyıllar sonra, nice yıkım ve doğumlardan sonra, bir başka zaman ve mekânda sürdürüyordu varlığını. Horoz hiç kuşkusuz Denizli'nin simgesi olduğu için dikilmişti kentin meydanına, ama burada, bir başka kentin çok eski bir caddesinde ötmeye hazırlanır gibi hâlâ kuyruk sallıyordu. Demek ki zaman dediğimiz şey gerçekte yoktu, horozlar öttükçe süre bitmiyor, bir hızlanıp bir yavaşlasa da akışının yönü değişmiyordu. Suriye Caddesi'nden geçen iki tekerlekli at arabaları zamanla otoyolların dört tekerlekli bineklerine bırakmıştı yerini, ama horoz aynı horozdu ve o taş kabartmada nasıl ötüyorsa hâlâ öyle ötüyordu tan yeri ağarır, Kadmos'un zirvesinde karlar erirken.




Denizli
horozu





SABAH ÇOK ERKEN HOROZ SESLERİYLE UYANDIM. BU HOROZLARIN ÖTÜŞÜ DE CÜSSELERİ KADAR HEYBETLİ. BİR KARA TAVUK BULUR BULMAZ ÜSTÜNE ÇIKMALARINDAN, AVLUDA DOLAŞIRKEN SİYAH SÜRMELİ GÖZLERİYLE FELDİR FELDİR BAKMALARINDAN, KESKİN BALTA BİÇİMİNDEKİ İBİKLERİNİ HOYRATÇA SALLAMALARINDAN BELLİ.

Denizli'de görülecek pek fazla şey olmadığından, hatta ünlü horozlar dışında neredeyse hiçbir şey olmadığından, kentin adını merak etmekle başladım güne. Bu merakımın iki nedeni vardı. Adını taşıdığım Ahmet Nedim Dedem, yani annemin babası Akhisar'ın Ballıca köyündendi. Onu, *Allah'ın Kızları* romanımda Hacı Rahmanlılı yapmışsam, adını Hacı Rahmi Ram koyduğum içindir. Yıllar önce Ballıca'ya akrabalarımı görmek için uğradığımda hâlâ dedemin onlara bağışladığı topraklarla uğraşan, tütün kırıp zeytin toplayan, bana da doğrusu hiç benzemeyen insanların evinde konuk olmuştum. Teyzelerim gibi esmer, çıkık elmacık kemikli, hafif çekik gözlüydüler. Köyde "Denizliler" diye anılıyorlardı. Denizli'nin konar göçer Türkmen halkından oldukları ilk bakışta anlaşılı-

yordu. Kim bilir nereden, belki Honaz'ın, belki de Babadağ'ın yaylalarından kalkıp Gediz'in suladığı verimli topraklara gelmişler, Ballıca'ya yerleşmişlerdi. Dolayısıyla, anne tarafımdan yarı yarıya Denizlili sayılırım.

Çocukluğumda, adının yaptığı çağrışımdan olmalı, Denizli'yi deniz kıyısında zannederdim. İlkokulda Türkiye coğrafyasıyla tanışana dek kimse bana bu kentin denizden uzak, dağlarla çevrili olduğunu söylemedi. Şimdi, Denizli'den içeriye, Anadolu bozkırlarına doğru yol alırken bu "Denizli" adının nereden geldiğini merak ediyorum. İki rivayet söz konusu. İlki, Mekke'ye giderken yolu buraya düşen ünlü Arap seyyahı İbni Battuta'nın anlattıkları.

Selçuklu döneminde Laodikeia'ya atıfla "Ladik" diye anılan kent, burada yaşayan Hıristiyanlar domuz yetiştirdikleri için "Donguzlu" yani "Domuzlu" olarak da anılırmış. Sevgili kentlerinin etimolojik kökenini hazmedemeyenler bir başka açıklama yöntemine başvurmuşlar. Eski Türkçede "Tensiz" deniz anlamına geldiğinden, Timur'un zafernâmesini yazan Serafettin Zemdi'ye atıfla kentin adının bu sözcükten geldiğini öne sürmüşler. Zemdi mi haklı yoksa İbni Battuta mı, bilemem. Bildiğim şu ki, inançlarının "ılıklığı" nedeniyle İncil'de eleştirilen Laodikeia halkının Denizli'ye, daha doğrusu Kaleiçi'ne göçüp Müslüman olduktan sonra da "ılımlı"lıklarından pek bir şey kaybetmedikleri. Yoksa Arap seyyahı, kentin kadısının bile Rum cariyelerini fuhuşa zorladığını yazmazdı.

Sabah çok erken horoz sesleriyle uyandım. Bu horozların ötüşü de cüsseleri kadar heybetli. Bir kara tavuk bulur bulmaz üstüne çıkmalarından, avluda dolaşırken siyah sürmeli gözleriyle feldir feldir bakmalarından, keskin balta biçimindeki ibiklerini hoyratça sallamalarından belli. Tüyleri de rengârenk. Fransa'nın simgesi de horoz ama, Fransız halkının söz dağarcığında buradaki kadar yer ettiklerini sanmam. Kendileriyle tanışmadan önce adlarını ezberledim: demirkır, pamukkır, kınalı, al, siyah ve kürklü. Hele bu

"kürklü" tanımına bayıldığımı itiraf etmeliyim. Folklorcular Denizli horozunun sesini, tonuna ve niteliğine göre "ince", "davudi" ve "kalın" olarak sınıflandırıyorlar. Ötüşleri de, duruşlarına göre "aslan ötüşü", "kurt ötüşü", "yiğit ötüşü" ve "pus ötüşü" olarak dörde ayrılıyormuş. Bu ötüşlerden hangisi beni tatlı uykumdan etti bilemeyeceğim, ama horozlar sayesinde yola erkenden koyulduk. Birden Onat Kutlar'ın "Horozlar" adlı o nefis öyküsünü anımsadım. O öyküde horozları uyandırmak için onlar gibi ötmeye başlayan bunak büyükannenin yerinde olmak istemezdim doğrusu.

Anadolu içlerine doğru ilerledikçe bitki örtüsü de değişti. Hava sıcaktı yine, tan yeri ağardıkça mavi dağların heybeti de ortaya çıktı, çıplak kayalar yanarken Acıgöl'ün kıyısına vardık. Adı üstünde, acı sulu bir tuz gölüydü gördüğüm. Elimdeki rehber bu suyun Söğüt Dağları'nın ardındaki Burdur Gölü'nden geldiğini yazıyordu. Birden kışla günlerim düştü aklıma. Burdur Gölü'nün kışladan görünüşünü hayal ettim. Ve izne çıktığımda derin, mavi suyun kıyısında yaptığım gezintileri. O günleri, bir karabasan gibi yaşadığım askerlik dönemini *Sorguda* adlı kitabımda anlattım sonradan. Burdur Gölü'nü de betimlemeye çalıştım kendimce. Ve çardaklı kahvede,oturup ayaklarını çivit rengi suya sokan genç kadınla kışla kaçkını erkeği. Bu kez Acıgöl'ün kıyısında durmadık bile.

Acıgöl'ün suyu çekilmiş, geride bembeyaz bir tuz tabakası kalmıştı. Tuz yataklarının hemen dibinden fışkıran otlakta koyun sürüleri vardı. Ne tuhaf, çocukluğumda Denizli kökenli dedemden dinlediğim bir türkünün ilk dizeleri yankılandı belleğimde:

Kara koyun kara koyun
Sana tuzlar yalattım
Yalattım da ciğerlerini doğrattım.

Bir çoban söylüyordu ve nedense sonu hep kötü bitiyordu bu

türkülerin. Derken engebeler başladı. Ve İç Anadolu'nun simgesi kavaklar. "Ah kavaklar! Kavaklar! Acı düştü peşime." Bu kez bir çoban değil Sezen Aksu söylüyordu ama "acı", kadim dostum, Sivas'ta yakılan Metin Altıok'un dizelerinde buluyordu gerçek karşılığını. Yani bu coğrafyada, bu kızgın kayaların ortasındaki Acıgöl'ün acı sularında. Neyse ki Dinar'a vardığımızda bir tatlı suyun, Büyük Menderes'in kaynağında, yöre halkının "su çıkar" diye adlandırdığı mesire yerinde, kestane ve dut ağaçlarının gölgesinde konakladık. Gürül gürül akan suyun bizimle birlikte ama ters yönde, hızını kesmeden devam ettiğini, adı üzerinde "menderesler" oluşturarak ve Lykos ovasını da sulayarak döne dolaşa Ege Denizi'ne kavuştuğunu, kavuşurken de biriktirdiği alüvyonlarla tarıma elverişli, geniş, bereketli topraklardan geçtiğini düşündüm. Menderes adının yakın siyasi tarihimizdeki çağrışımlarınıysa, askeri darbe yapıp bir başbakanı asan demokrasimizi anımsamamak için, düşünmemeyi yeğledim.



Göller yöresinde



ALTIN BİLEZİKLERLE ALTIN SAATLER, GÜMÜŞ TAKILAR VE BİN BİR MÜCEVHERLE DOLU VİTRİNLER. KİM ALIR BUNCA ZİYNETİ, KİMİN GÜCÜ PARASI YETER BELLİ DEĞİL. KUYUMCULARIN YANI SIRA BİR ECZANENİN VİTRİNİNDE TÜM İLAÇLAR KALDIRILMIŞ, YERİNE KAT KAT VİAGRA KUTULARI YIĞILMIŞTI. "GECELERE NAZAR DEĞMESİN!" DİYE YAZIYORDU AFİŞTE. KİM DEMİŞ ANADOLU KENTLERİ, ÖZELLİKLE DE ISPARTA TUTUCUDUR DİYE!

Göller yöresine geldiğimizde görüntü bir kez daha değişti. Biz farkına varmadan engebeli coğrafya daha da yükselmiş, hava serinlemişti. Bu yöre, ülkenin ana yolları üzerinde olmadığından kendi haline bırakılmış, içine kapanmış, giderek kıyıyla bağlarını koparmış izlenimi uyandırıyor. Fazla turist çektiği de söylenemez. Oysa Ağlasun gibi önemli antik kentlerin, Eflatunpınar gibi anıtsal Hitit mirasının beşiği bu bölge, Selçuklu'nun da yıllarca hüküm sürdüğü, iz bıraktığı bir toprak. Toroslar'ın, Akdeniz'e inmeden, bozkırla kıyı arasında aşılmaz bir duvar oluşturmadan önce yükselmeye başladıkları yer.

Önce Isparta'ya uğradık, kentin orta yerindeki heykeliyle ilk bakışta dikkat çeken Süleyman Demirel'in gül kokan kentine. Gençliğimde, kuşağımın tüm "devrimci militanları" gibi ben de az uğraşmadım "Çoban Sülü" nam-ı diğer "Morisson Süleyman"la. Yıllarca başbakanlık yaptı bu ülkede, sonra dokuzuncu cumhurbaşkanı seçildi. İlerlemiş yaşına karşın, bu son unvanını kullanarak hâlâ gündemde kalmak istiyor. Heykel, köylü çocuğu Süleyman'dan çok her askeri darbede başına giyip gittiği siyah fötr şapkası ve şişman gövdesiyle halk tarafından benimsenen, bizlerinse yıllarca onun deyimiyle söylemem gerekirse "yürümekle aşınmayan sokaklar"da bağıra çağıra eleştirdiğimiz, Adalet Partisi'nin simgesi kırata atfen "ata binmiş eşekler millet sizden ne bekler!" diyerek aşağıladığımız tipik bir Anadolu siyasetçisi görünümünde. Isparta'da, benzerlerine hemen tüm taşra kentlerinde rastladığımız ikinci sınıf Osmanlı camilerinden başka görülecek fazla bir şey yok, "gül"ün türevlerini saymazsak. Evet bir gül cenneti burası, gül bahçelerinin yanı sıra ürünlerini Fransa'daki Grasse kentine dek ihraç eden bir gül sanayinden de söz etmek mümkün. Gül reçeli, gül suyu, gül yağı, gül lokumu, gül kremi, gül sabunu, güllü seccade ve takkeler, saymakla bitmez. Isparta, Hasan Dede'nin ünlü şiirindeki gibi "Eşrefoğlu al haberi / Bahçe biziz

gül bizdedir" der gibi karşılıyor ziyaretçileri. "Gül ilahisi" de, belki burada yazıldığından, Anadolu'da gülün taşıdığı dinsel ve güncel önemi bakın nasıl dile getiriyor:

Gezerken seyran eyledim
Gördüm sarayı güldür gül
Havada gül, yerde gül,
Taşı toprağı güldür güldür

Gülden kurulmuş bir çadır
İçinde nimeti hazır
Kapıcısı İlyas Hızır
Lale şarabı güldür güldür

Gülden değirmeni döner
Yine gülden gül öğerler
Suyu güldür, çarkı güldür
Bendi pınarı güldür gül

Gülden kurulmuş bir pazar
Gül alırlar gül satarlar
Gülden terazi tutarlar
Alanlar gül satanlar gül

Bu dizelere inat, Isparta çarşısı neredeyse kuyumculardan ibaret. Gerçi başka dükkânlar, Anadolu kentlerinin kaçırılmazları arasında sayabileceğimiz manifaturacılarla kuru yemişçiler, attarlarla peynirciler, tezgâhlarında uyuklayan kunduracılar da var ama, meydan kuyumculara kalmış, gün artık onların günü. Altın bileziklerle altın saatler, gümüş takılar ve bin bir mücevherle dolu vitrinler. Kim alır bunca ziyneti, kimin gücü parası yeter belli değil. Kuyumcuların yanı sıra bir eczanenin vitrininde tüm ilaçlar kaldırılmış, yerine kat kat Viagra kutuları yığılmıştı. "Gecelere nazar değmesin!" diye yazıyordu afişte. Kim demiş Anadolu kentleri, özellikle de Isparta tutucudur diye! Kuyumcu vitrinleriyle eczanelerde ilaçtan daha çok satılan Viagra ülkemizin refah ve iktidar alanında kat ettiği yolu yeterince gösteriyor sanırım.

Isparta belki sapa bir kent, ama refah içinde yüzdüğü belli. Ne var ki Selçuklu'dan hemen hiçbir iz yok, oysa bu yöre kuzeyden güneye, doğudan batıya İç Anadolu'yu kat eden kervan yolları üzerindeymiş. Kuşkusuz bu nedenle, kentin içinde olmasa bile çevrede kervansaray yıkıntılarına rastlamak mümkün. Selçuklu sultanlarının ünlü yazlık sarayı Kubadabat da pek uzak sayılmaz, ama görülecek fazla bir şey yok orada; sazlıklar ve Beyşehir Gölü'nün sularını kızıla boyayan günbatımından başka. Kâse ve çömlekleri, hayvan motifleriyle süslü o güzelim turkuvaz çinileri, Orta Asya'dan miras göçebe kültürünün inanç ve efsane cümbüşünü yansıtan kurt, tilki, tavşan, at, keçi, tavuskuşu figürlerini görmek için bölgedeki müzeleri gezmek, hatta Konya'ya dek uzanmak gerek. Oraya da gideceğiz gerçi, ama Mevlânâ'yı ziyaret etmek ya da müzeleri dolaşmak amacıyla



değil. Paulus'un izinde Yalvaç'ı görmek, Niğde üzerinden azizin doğduğu kent Tarsus'a ulaşmak için. Konya'yı *Yedi Dervişler*'de yeterince ve kendimce anlatmıştım zaten, dolayısıyla Mevlânâ ve Şems'in kenti, sema dönen dervişler beldesi, bu kez yalnızca bir uğrak, diyeceğim, varılması gereken bir menzil değil.

Eğirdir'e doğru inerken sağdaki sarp kayanın yamacında Komando Eğitim Kışlası'nı gördüm. Çıplak tepeye kocaman, beyaz harflerle, kırmızı beyaz Türk bayrağının altına KOMANDOYUZ GÜÇLÜYÜZ HAZIRIZ yazılmıştı. Oysa güçten, savaştan, vurup kırmadan kırıp dökmeden uzakta, pırıl pırıl gökyüzünün altında masmavi ve göz alabildiğine uzanıyordu göl. O da, İznik Gölü gibi, dağların içinde ve Selçuk çinileri gibi turkuvaz rengindeydi.

Beyşehir Batı Toroslar arasında yer alan çukur alanda, gölün kıyısı boyunca sıralanan çirkin yapılardan ibaret bir kent. Çoğunluğunu Üç Ok boyundan Türkmenlerin oluşturduğu göçebeler tarafından eski ve harap Karallia'nın üzerine kurulmuş. Bu nedenle uzun süre Viranşehir diye anılmış bugünkü adını almadan önce. Öyle "viran" bir görünümü yok ama, pek fazla "mamur" da sayılmaz. Ne var ki buraya yalnızca Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii'ni görmek için bile gelmeye değer.

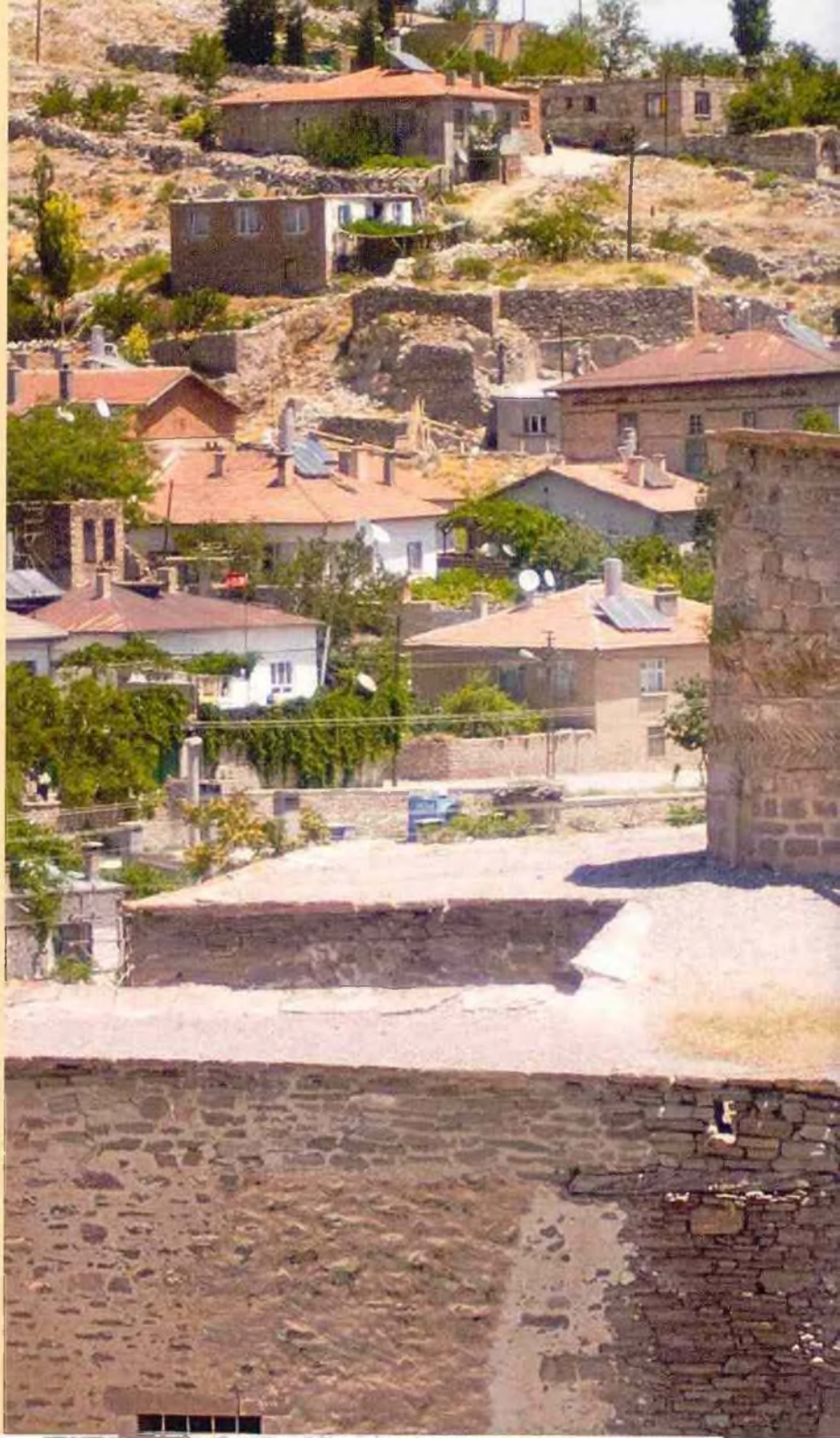
İçerikent denilen eski mahallenin yıkılmaya yüz tutmuş, bazıları terk edilmiş harap evlerinin tam karşısında cami, göle beş on metre uzaklıkta. Taş duvarları, tek minaresi, yanındaki bedesten ve medresesiyle, içinde Seyfettin Eşrefoğlu ailesinin sandukalarını barındıran kümbet biçimindeki türbeleriyle, yapıldığı 1299 tarihinden beri bir külliye olarak hâlâ ayakta. Bu uzun ömrünü, kiremit döşeli düz çatıyı tutan sedir ağacından direklere borçlu. Her biri Toroslar'dan kesilip Beyşehir Gölü'nün sularında altı ay bekletildikten sonra buraya getirilip yerleştirilen tam kırk sekiz ahşap direk, taş sütunlar kadar sağlam görünüyor. Başlıkları özenle oyulup allı yeşil boyanmış, tavanın ortasında camla kaplı ama yapıldığı dönemde herhalde

açık olan bir "aydınlık feneri' var, onun altındaysa "karlık" denilen bir çukur. Bu çukurda toplanan kar suları ahşap sütunların nemli kalmasını, dolayısıyla kuruyup çürümeden yüzyıllardır böyle sağlam olmalarını sağlıyor. Mihrapta Nâzım Hikmet'in *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda yazdığı gibi "Kütahyalı Çiniler" masmavi parıldamakta. Minber'e gelince, "kurdekâri" denilen teknikle tutkalsız ve çivisiz yapılan bu ceviz ağacından arut, geometrik biçimleri ve bitkisel bezmeleriyle gerçek bir başyapıt. Üzerinde Allah, Muhammed ve dört halifenin adları yazılı. Magrip'den Maşrik'e, Anadolu'dan Balkanlar'a çok cami gördüm şu göçebe yaşamımda, ama Eşrefoğlu Camii'nin bir benzerine rastlamadım.

Gölün kıyısındaki Beyşehir Öğretmenler Evi'nde konakladık. Odamın balkonundan ayışığında göle yansıyan, suda yavaşça kıpırdayan iki gölge görür gibi oldum. Ve her okuyuşumda değişik bir tat aldığım, yıllar önce beni derinden etkileyen, Sabahattin Ali'nin "Arap Hayri" adlı öyküsü düştü aklıma. Öykü şu satırlarla başlar: "Mektep kitaplarındaki haritalarda bir insan eli kadar küçük görünen Anadolu, çeşit çeşit birbirine benzemez insanlarla doludur; öbek öbek kasabacıklar, kendi içlerine kapanmış birer küçük dünyadır."

O zamandan, yani 1930'lu yıllardan bu yana pek fazla değiştiği söylenemez Beyşehir'in. Yine tozlu sokaklar, temizlikten nasibini almamış esnaf lokantaları, gariplerin indiği harap oteller. Ve eşrafın uğrak yeri lokallerle garnizon. Ve belki hâlâ, Sabahattin Ali'nin yazdığı gibi, "bu donmuş sanılan hayatın da büyük dalgaları, şehirlerdekine nazaran daha az aktörce, daha çıplak ve içten ihtirasları, daha sarsıcı maceraları" vardır.

Bu öyküde yazar Beyşehir'de ayakkabı boyacılığı yapan, esmer ve çelimsiz bir delikanlının içindeki aşk fırtınasını ne güzel dile getirir! Anadolu'nun en ücra kentlerinden birini olağanüstü bir gözlem gücüyle betimledikten sonra buraya gelen tuluat tiyatrosunun yarı fahişe baş oyuncusu Adalet'e yöneltir bakışlarını. Adalet'e gizliden sevdalanan Arap Hayri'nin bir işret gecesinde onu nasıl kucağında sızdığı bir sarhoşun kollarından alıp kaçırdığını, sonra da birlikte gölün karanlık sularında kaybolduklarını anlatır. Bir ayakkabı boyacısından hiç de beklenmeyecek bu davranış, romantik bir edim değildir yalnızca, sessiz bir dramın da ifadesidir. Beyşehir'in Arap Hayri'ninki gibi nice bilinmeyen, kimsenin duymadığı dramlara, acı alınyazılarına tanık olduğunu düşündüm. Yazarlarımız bu tür olaylarla, bir köşede kalmış, unutulmuş coğrafyalarda olup bitenlerle pek ilgilenmiyorlar artık. Anadolu da, büyük kentler gibi çok değişti kuşkusuz, ama Anadolu insanının iç dünyasının aynı hızla değiştiğini söyleyebilir miyiz?




Yol arkadaşım Paulus



KÖYÜN KAHVESİNE OTURUP BİR ÇAY SÖYLEDİM, SONRA DA BAKKALDAN BİR GAZETE İSTEDİM. ÇEMBER SAKALLI, TAKKELİ BAKKAL GAZETEYİ OKUMAK İÇİN Mİ YOKSA PAKET YAPMAK İÇİN Mİ İSTEDİĞİMİ SORDU ÖNCE, SONRA DA BURADA GAZETE SATILMADIĞINI BELİRTMEK GEREĞİNİ DUYDU. MÜBADELEDEN, YANİ 1924'TEN ÖNCE YOLUM SİLLE'YE DÜŞSEYDİ BAKKALDAN AYNI KARŞILIĞI ALMAZDIM HERHALDE.

Yalvaç, adının yol açtığı çağrışımın aksine, "peygamber diyarı" bir kent görüntümünde değil, kavakların gölgelediği, modern, temiz bir kasaba, Isparta'nın ilçeleri arasında kuşkusuz en ünlüsü. Bunda Hıristiyanlık tarihi açışından taşıdığı önemin de payı var elbette, ama adını, buraya gelmeden önce benim de sandığım gibi Aziz Paulus'un serüvenlerinden almıyor. Paulus, Barnabas eşliğinde o zamanki adıyla Pisidia Antiokheia'ya gelmiş evet, Bafos'ta başlayıp Anadolu'da süren ilk misyoner yolculuğu sırasında Kıbrıs'tan bindiği gemiyle Antalya'da karaya çıkıp Perge üzerinden İç Anadolu'nun dağlarla çevrili bu kurak, sert iklimli coğrafyasına dek ulaşmış. Hem de Toroslar'ı aşarken kurda kuşa yem olmak, yol kesen haydutların elinde can vermek pahasına. Strabon'un da

dediği gibi "aşılmaz", sarp kayalıkların ötesindeki "giden gelmez dağı"nı da ardında bırakıp ayak basmış yöreye. Ama Yalvaç adı onun burada bıraktığı izlerden değil, çok daha sonraları buraya yerleşen Oğuzlar'ın bir boyundan geliyor. Yine de, türküler hariç hemen hiçbir miras bırakmayan göçebe Oğuz kültürüne oranla antik kentin hâlâ ayakta duran yapıları çok daha etkileyici. Bu nedenle kent merkezinde fazla oyalanmadan, belediyenin "medar-ı iftiharı" porselen anıtına (turkuvaz rengi, devasa bir ibrikle fincandan ibaret!) bir göz attıktan sonra kuzeydeki tepeye serpilmiş yıkıntıların arasında aldık soluğu. Bir süre servilerin gölgesinde dinlenip eğitime çıkmış askerler gibi araziye dağıldık. Uzakta, zirveleri hâlâ karlı Karakuş ve Sultan dağları, daha yakında Roma su kemerleri ve bir zamanlar yörenin en görkemli kentlerinden biri olan Pisidia Antiokheia'dan kalanlar vardı. Yani, tüm antik Anadolu kentlerinde rastlayabileceğiniz sütunlu bir cadde, tapınak kalıntıları, hamam ve çeşmeler, duvarlar, bir de tiyatro. Ama ancak burada görebileceğiniz çok büyük bir kilisenin, bazilika biçiminde inşa edilmiş ve Paulus'un vaaz verdiği eski kilisenin taban mozaikleriyle nasılsa ayakta kalabilmiş sütunlu duvarlarından biri de vardı.

Aslında bu kilisede değil, bir zamanlar onun yerinde yükselen havrada Yahudilere "Sevinçli Haber"i vermiş Paulus. Ona "haberci" demeleri bu nedenle olsa gerek. Kendisinin de içinden çıktığı Yahudi topluluğunu, kıyamet gününden önce Mesih'in ölüler arasından dirilip yeryüzüne döneceğini söyleyerek Hıristiyan dinine davet etmiş, İsa öğretisini kucaklarlarsa, bu dünyada olmasa bile öteki dünyada kurtulacaklarını müjdelemiş. Ne var ki, putperestlerin bu yeni inanca gösterdikleri ilgiyi kıskanan Yahudiler havradan kovmuşlar onu, bunun üzerine yine yollara düşen aziz, dünyanın en uzak köşesine dek ulaşarak Yahudilere değil Anadolu coğrafyasının tüm uluslarına seslenme kararı almış. *Resullerin İşleri*'nde bu karar şöyle dile getiriliyor:

BELKİ AZİZ PAULUS UĞRAMIŞTI BURAYA, YOKSUL HALKA KURTULUŞ HABERİNİ İLETMİŞTİ AMA, HERHALDE İSA'NIN YOLU DÜŞMEMİŞTİ KAYALIK KÖYÜ'NE. ÇOCUKLAR YARIM ASIR ÖNCESİNDEKİ GİBİ DONSUZ VE CILIZ, KÖYLÜLER DİZ BOYU YOKSULLUK İÇİNDEYDİLER. VE HAYVANLARIYLA ÖYLESİNE HAŞIR NEŞİRDİLER Kİ, BİZİ TANIMADILAR BİLE.

"Ve Paulus ile Barnabas cesaretle konuşup dediler: 'Allah'ın sözünün önce size söylenmesi gerekiyordu; ama siz onu kendinizden itip attığınıza ve kendinizin sonsuz hayata layık olmadığınızı hükmettiğinize göre, işte, biz uluslara dönüyoruz.' (...) Ve uluslar bunu işitince sevindiler ve Rabb'in sözünü yücelttiler; ve sonsuz hayata tayin olunanların hepsi iman etti. Ve Rabb'in sözü bütün memlekette yayıldı."

Burada söz konusu memleketin Anadolu toprakları olduğunu düşünürsek bıkmadan, usanmadan, yorulmadan, her türlü güçlüğe katlanarak ve bu arada çalışmayı da ihmal etmeden yani keçi kılından çadır dokuyarak yol tepen Tarsus doğumlu Paulus'un, saçları önden dökülmüş kel başı, kederli bakışları ve abanoz rengi sakalıyla neden yörenin tüm duvar fresklerinde ve mozaiklerinde tasvir edildiğini daha iyi anlarız. Ama aslında kalıcı olan ne bu tasvirler ne de yapılar. Kalıcı olan söz. Yalvaç'ta bugün Aziz Paulus Bazilikası'ndan, bir duvar hariç hemen hiçbir şey kalmamış ayakta, zamana taş yenilmiş, söz değil. Söz dün söylenmiş olsa da, yazıya geçtiği için bugüne ulaşabilmiş, oysa taş direnememiş zamana. Bunu yol arkadaşım Paulus'un izini sürerken yalnızca burada, çevredeki çıplak tepelere ve yakıcı güneşe inat aşağıda yeşillikler içinde yayılıp uzanan Yalvaç'ta değil, bir gece Konya'da konakladıktan sonra ertesi gün Seydişehir yolundan Kayalık köyüne saptığımızda da fark ettim.

Aslında Kilistra'ydı menzilimiz, orada bir süre durup kayaların içine oyulmuş küçük kiliseleri, Paulus'un kent halkı tarafından taşlandıktan sonra öldü sanılarak bir kavağın gölgesine bırakıldığı koyağı, vakit kalırsa Kazdağı çobanlarından dinlediğimiz Sarı Kız efsanesinin Kilistra versiyonunu keşfedecektik. Ama öngördüğümüz gibi olmadı. Nasılsa yitirdik yolumuzu, derken tozları kaldırarak bir patikaya, oradan bir başka yola saptık. Ve ine çıka Kayalık Köyü'nün orta yerinde bulduk kendimizi. Yol burada bit-

ti. Dünyanın ucuna gelmiştik sanki, daha öteye gidemezdik. Çaresiz geri döndük. Kayalık Köyü halkı, buradan az ötedeki Çatalhöyük'te dokuz bin yıl önce insanlar nasıl yaşıyordularsa, derme çatma kerpiç evlerinde öyle yaşıyorlardı. Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ünü anımsadım, doğduğum yıllarda Kayseri'nin Demirci köyünde yaşayanları. Mahmut Makal'ın gerçekçi bir bakışla anlattığı kendi köylülerini. Carlo Levi'nin *İsa Bu Köye Uğramadı* adlı kitabında betimlediği ve *Atlas* dergisine bir röportaj yapmak amacıyla bizzat gidip gördüğüm İtalya'nın güneyindeki Aliano'yu da anımsadım. Belki Aziz Paulus uğramıştı buraya, yoksul halka kurtuluş haberini iletmişti ama, herhalde İsa'nın yolu düşmemişti Kayalık Köyü'ne. Çocuklar yarım asır öncesindeki gibi donsuz ve cılız, köylüler diz boyu yoksulluk içindeydiler. Ve hayvanlarıyla öylesine haşır neşirdiler ki, bizi tanımadılar bile.

Kilistra, günümüzdeki adıyla Gökyurt, küçük bir Kapadokya görünümünde. Köy, sırtını yamaca vermiş taş evlerden ibaret, oysa Paulus'un buraya gelip öleyazdığı çağda halk, kentin ileri gelenleri de dahil kayaların içine oydukları evlerde oturuyor, soylularını höyüklere, sıradan ölülerini kaya mezarlarına gömüyorlardı. Düşman bir ordunun askerleri gibi yan yana dizili bu kayalar başka bir gezegenden gelip buraya kök salmışlar gibi ürkütücüydüler. "Kaya Efsanesi"nde olduğu gibi bir evliya emir verse saldırmaya hazırdılar. Paulus, Kilistra'da bir hastayı dokunarak iyileştirince halk onun ve yoldaşı Barnabas'ın yeryüzüne inmiş tanrılar olduklarına kanaat getirmiş ve konukseverliğini tıpkı daha önce anlattığım "Philemon ile Baukis" efsanesinde olduğu gibi, bu yeni tanrılardan esirgememiş. Ama İsa Mesih'in habercileri giysilerini parçalayarak Zeus ve Hermes gibi tanrı değil birer kul olduklarını ispat etmişler. Ve peşlerine düşüp Konya'dan gelen düşmanlarının hışmına uğramışlar burada.

Kilistra'da tarih boyunca olup bitenleri düşündüm. Yani, saklı kentlerin insanlarını. İnanç ve baskıyı. Ölümü, evet cennetten kovulduktan

sonra salgın bir hastalık gibi yeryüzüne inen ölümlü insanoğlunun hemcinslerine yaptıklarını. Ve Konya'da, adı kadar alçakgönüllü Balıkçılar Oteli'nin terasında Mevlânâ'nın türbesine karşı demlenir, "Konya'da Sarı"yı yazdığım günleri yad ederken, aşağıda alanı fır dönen belediye otobüslerine yazılmış sözleri anımsadım: "Başkalarının kusurlarını örtmede gece gibi ol." "Alçakgönüllülükte toprak gibi ol." "Cömertlik ve fedakârlıkta akarsu gibi ol." "Öfke ve sabırda ölü gibi ol." Mevlânâ'nın hoşgörü ve dayanışma üzerine kurulu felsefesini dile getiren bu sözler Konya belediye otobüsleri gibi dönüp duruyordu zihnimde. Ertesi gün, Kilistra'dan sonra bu otobüslerden biriyle kaderin sillesini yemiş bir başka köye, adı üstünde Sille'ye gideceğimi henüz bilmiyordum.

Sille Konya'nın biraz dışında, kıraç tepelerle çevrili sivri kayaların dibindeki küçük koyakta akan derenin kıyısına kurulmuş çok eski bir yerleşim merkezi. Tarihi İÖ 6000'e dek gidiyor, adıysa Yunancada coşkun su anlamındaki "elenos" sözcüğünden kaynaklanıyor. Türkçedeki "sille"yle bir ilgisi yok anlayacağınız, ama Türkçe konuşan Ortodokslardan, yani Karamanlılardan oluşan halkının mübadelede göçe zorlandıkları düşünülürse, ona bu sıfatı da yakıştırabiliriz.

Coşkun'sudan en küçük iz yoktu Sille'ye geldiğimde, dere kurumuştu. Bir keçi sürüsü otluyordu taş köprünün altında. Kaya kiliselerini, duvar fresklerinin aşınıp döküldüğü bu en eski ibadet yerleriyle Selçuklulardan kalma taş köprüyü gördükten sonra, ünü Paris'e dek gelen Ak Manastır'ı (Hagios Khariton) da ziyaret etmek istedim. Bu manastıra Mevlevi dervişlerin çok sık uğradıklarını biliyordum. Askeri alan içinde kaldığı için bunun mümkün olamayacağını söylediler. Böylesine önemli bir tarihsel mirasın koruma altına alınması gerekirken askere bırakılması anlaşılır gibi değil. Buna karşılık köyün içindeki eski Bizans kilisesi ziyarete açık. Kubbesi çökmüş de olsa yuvarlak ve oval pencereleri, taş kapısıyla ilginç bir görünüşü var. Girişte, Aziz Yorgo'nun ejderi öldürüşünü tasvir eden iki küçük

freskin arasındaki Rumca kitabede şunlar yazılı:

"327 tarihinde bu şerif kilisemiz Ayia Eleni Mihail Arhan Kolos ismine kuruldu. Temeli, halen kilisemizin üçüncü tamiri, şevketlü Sultan Mahmut efendimiz ihsan eyledi emri. Epit Ropos Sarraf Hacı İlya oldu tekmil nazırı. Mihail Arhan Kolos'un şefaati ile Haktealâ imdat edenlere ve zahmet çekenlere verecek ecri."

Haktealâ, Türkçe konuşan, ne var ki Müslüman olmayan Sille halkının yüzyıllardır yaşadıkları bu topraklardan tanımadıkları, dilini bilmedikleri, düşlerinde bile görmedikleri bir başka ülkeye gönderilmelerini önleyemedi ne yazık ki.

Köyün kahvesine oturup bir çay söyledim, sonra da bakkaldan bir gazete istedim. Çember sakallı, takkeli bakkal gazeteyi okumak için mi yoksa paket yapmak için mi istediğimi sordu önce, sonra da burada gazete satılmadığını belirtmek gereğini duydu. Mübadeleden, yani 1924'ten önce yolum Sille'ye düşseydi bakkaldan aynı karşılığı almazdım herhalde.

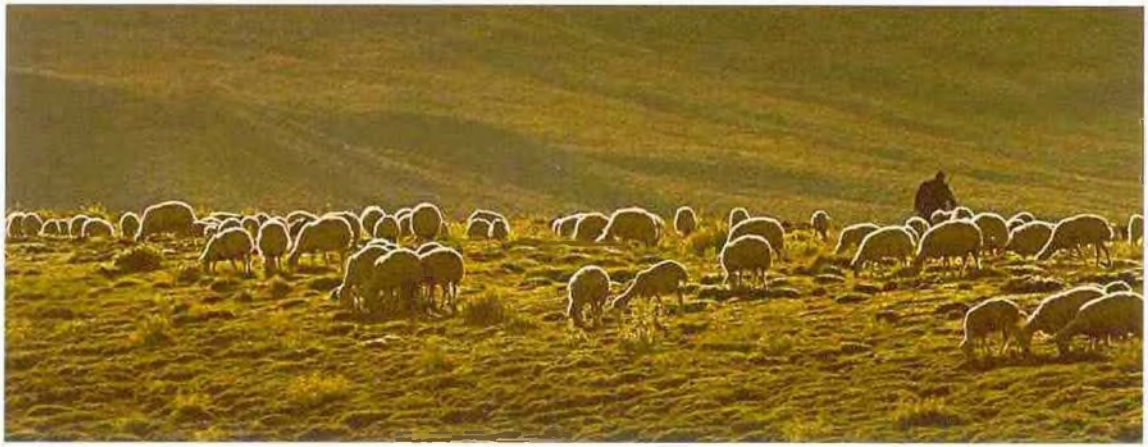




Kürtüncü Yusuf Usta, İncesu ve Erciyes'in yörükleri




KÜRTÜNCÜ
HACI.YUSUFUN
YERİ
24



KÜRTÜNCÜ YUSUF USTA'YI İŞTE BU ÇARŞIDA TANIDIM.
BİN BİR EMEK, GÖZ NURUYLA YAPTIĞI SEMERLERİYLE
ÜN SALMIŞTI BÖLGEDE,
NE VAR Kİ MÜŞTERİLER
GİDEREK AZALMIŞTI.
ATA EŞEĞE
BİNEN
KALMAMIŞTI
PEK, GÜN
OTOMOBİLE
BİNENLERİN
GÜNÜYDÜ.

Kitle turizminin merkezi Kapadokya'nın biraz dışında, pek kimsenin uğramadığı güzel bir kasaba İncesu. Mübadeleden önce burada yaşayan Rumlar sayesinde daha mamur, biraz daha canlıymış, şimdiyse içine kapalı, sessiz, başında esen kavak yellerine karşın hüzünlü bir hali var. Adından da anlaşılacağı gibi içinden bir su geçiyor, küçük bir dere. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1661'de yaptırdığı Cami-i Kebir ve han bu ücra kasabanın görülmeye değer tarihsel yapıları. Bir de kervansarayı var, kırmızı taş duvarları, geniş iç avlusu, yan yana sıralanmış "kişiye özel" şömineleriyle oldukça iyi onarılmış. Sırtını kervansarayın duvarına yaslamış dükkânlarsa, avuç içi kadar bir göz odadan ibaret. Çoğu kapalı zaten, bir zaman Osmanlı'nın yöredeki en büyük alışveriş merkezi olan çarşı yıkıldı yıkılacak gibi duruyor.

Kürtüncü Yusuf Usta'yı (Yusuf Kocataş) işte bu çarşıda tanıdım. Bin bir emek, göz nuruyla yaptığı semerleriyle ün salmıştı bölgede, ne var ki müşteriler giderek azalmıştı. Ata eşeğe binen kalmamıştı pek, gün otomobile binenlerin günüydü. Çağ değişmiş devran dönmüştü. Ne fayton kalmıştı ne yaylı araba. Yine de yılmadan, umutsuzluğa kapılmadan, şevkle, özenle baba mesleğini sürdürmeye uğraşıyordu Yusuf Usta. Yaptığı semerler belki binek hayvanlarına vurulmuyordu ama, turistler sayesinde Avrupa'ya dek gidiyor, oranın zengin salonlarını süslüyordu. Çarşıdaki diğer dükkânlar gibi penceresiz, tek göz odadan ibaretti Yusuf Usta'nın dükkânı da. Belki biraz karanlıktı ama, yazın serin kışın sıcak oluyordu. Sobayla ısıtması da kolaydı. Ustayla orada sanatı üzerine konuştuk, dertleştik, karşılıklı birer sigara yakıp dükkânı dumana boğduk. Duvarda "Kıl şefaat ya Muhammed Mustafa" ibaresinin altında şu dörtlük yazılıydı:

Hak kulundan intikamı kul eliyle alır
İlahi hakkı bilmeyenler onu kul yaptı sanır
Cümle eşya halikindir, kul eliyle işlenir,
Emri bari olmadıkça sarına bir çöp depreşir

Mevlânâ da *Mesnevi*'de bayrağı dalgalandıranın rüzgâr olduğunu, nakışın değil nakkaşın önemini dile getirmiyor muydu? Tasavvuftaki "Vahdet-i Vücud" felsefesini kendine göre bu dörtlükle ifade etmeye çalışmıştı usta. Fütüvvet'ten gelen bir esinle işlediği birbirinden güzel eğerlerin gerçekte Allah'ın inayetiyle gerçekleştiğini söylemek istemişti. Ona Sait Faik'in ağzından şöyle seslenmek geldi içimden:

"Canım Yusuf Ustam! Ellerinden hürmetle öperim. Biz de bir zenaat ehliyiz: Yazı yazıyoruz. Ne sana, ne kilimleri dokuyan ellere, ne yazmaları boyayanlara, ne kalıpları dökenlere, ne çeşmi bülbülleri

ERCİYES'İN ETEKLERİ BOYUNCA İLERLEDİK. DAĞ TÜM HEYBETİYLE DİKİLİYORDU KARŞIMIZDA, GÜNEŞE KARŞIN DORUKLARI HÂLÂ KARLIYDI, YAMAÇLARIYSA YEMYEŞİL. YAYLALARI DÜŞLÜYOR, ORALARDA ARTIK KONAR GÖÇERLERİN DEĞİL KAYAKÇILARIN DOLAŞTIĞINI, VARLIKLI KESİMİN LÜKS OTELLERDE KIŞ VE KAR SEFASI SÜRDÜĞÜNÜ TAHMİN EDEBİLİYORDUM.

üfleyenlere saygı duyduk. Saygı duymadık da ne oldu? Dünyayı birbirine kattık işte... Sofralarımızı, kapılarımızı, gönlümüzü kapadık. Kapadık da ne ettik? Dünyayı birbirine kattık."

Yusuf Usta'dan bir de güzel hikâye dinledim, bir evliya efsanesi, ister inanın ister inanmayın benden aktarması:

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Bağdat seferi sırasında yaptırmış Cami-i Kebir'i, içini de bir güzel döşeyip süslemiş. Çevre köylerden tüm şeyhler, ermişler, keramet ehli ulular cuma namazı için artık buraya gelmeye başlamışlar. Kerametlerini birbirlerine göstermek için de yarışırlarmış. Biri dağdan kurdu çağırıp onun üstünde gelirmiş namaza, bir diğeri aynısı. Bir başkası da, Geyikli Baba gibi, çatal boynuzlu bir geyiğin. Ama içlerinde bir ulu kişi varmış ki, o kayalara emredip, cansız duvarı yürüten Hacı Bektaş-ı Veli'den mülhem, kayaların üzerinde gelirmiş. Cemaat bir de bakarmış ki evliyayı taşıyan kaya eğer biçimini almış.

Başka efsaneler de dinledim ustadan. Sohbet, tavşan kanı çayların eşliğinde öylesine koyulaşmıştı ki, akşamın indiğini fark etmedim. Yusuf Kocataş'a veda edip dışarıya çıktığımda kervansarayın iç avlusunda buldum kendimi. Ortalıktan el ayak çekilmiş, çocukluğumda sokaktan evlere dağılırken söylediğimiz gibi "evli evine köylü köyüne evi olmayan sıçan deliğine" gizlenmişti. Bomboştu karanlık avlu. Evsiz barksızları, kervansaraylarda, han odalarında geceleyen garip yolcuları düşündüm. Ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in çoğumuzun ezbere bildiği dizeleri geldi aklıma:

Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık,
Bir handa, yorgun artık, tatlı bir uykudaydık
Ey köyleri hududa bağlayan yaslı yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar!
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları

Şair, Maraşlı Şeyhoğlu'nun acı öyküsünü burada, şimdi odalarında hiç kimsenin, tek bir garibin bile barınmadığı bu hanın duvarlarındaki yazılardan öğrenmiş, yeni kuşaklara bir yol türküsü biçiminde aktarmıştı.

Garibim, nâmıma Kerem diyorlar
Aslı'mı el almış harem diyorlar
Hastayım derdime verem diyorlar
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmışım ben

Seyhoğlu Satılmış yorgun argın iner bu hana, içindeki yangının alevini kirli duvarlara yansıttıktan sonra ölü çıkar iki kapılı kervansaraydan. Ben girdiğim kapıdan çıktım çok şükür, ama hayat da bir kervansaray değil mi, ön kapısından girilip arka kapısından çıkılan?

Ertesi gün İncesu'dan ayrıldıktan sonra Erciyes'in etekleri boyunca ilerledik. Dağ tüm heybetiyle dikiliyordu karşımızda, güneşe karşın dorukları hâlâ karlıydı, yamaçlarıysa yemyeşil. Yaylaları düşlüyor, oralarda artık konar göçerlerin değil kayakçıların dolaştığını, varlıklı kesimin lüks otellerde kış ve kar sefası sürdüğünü tahmin edebiliyordum. Erciyes'e tırmanmaya başladığımızda yanılmadığımı anladım. Ama kayak istasyonlarıyla otelleri geride bırakıp daha yükseklere çıktığımızda, keçi kılından olmasa da içinden soba boruları çıkan çadırlarını yolun kenarına kurmuş bir obaya rastladık.

Develi yakınlarındaki bir köyden kalkıp sürüleri ve tüm ev halkıyla konmuştular bu yaylaya. İki üç aylığına geliyorlarmış her yaz ve Kayseri valiliğine tam bir buçuk milyar kira ödüyorlarmış. Gece üşüdükleri için çadırda soba yaktıklarını söyledi oba reisi. Hali vakti yerinde biri-

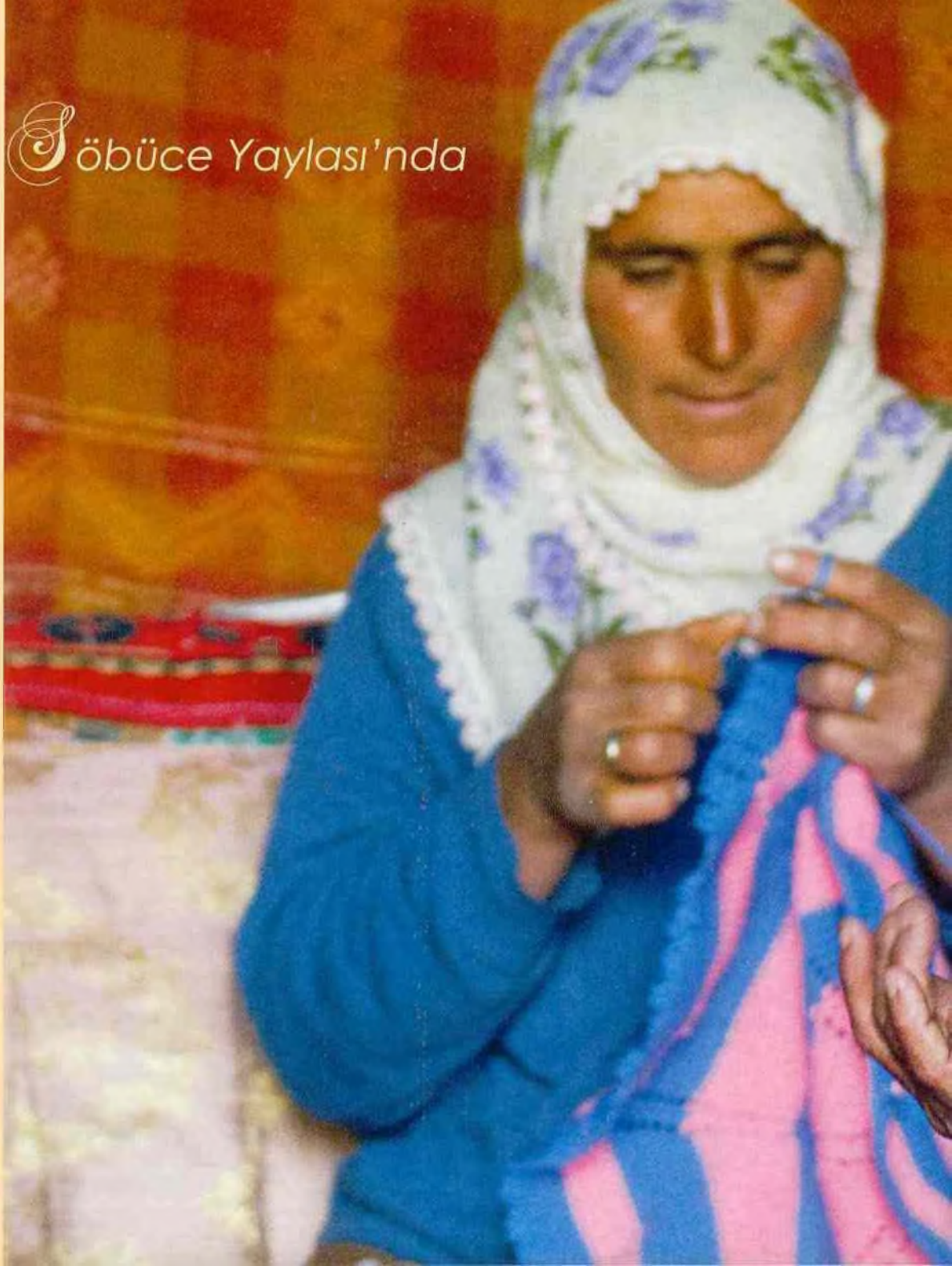


ne benziyordu ve hâlâ ataları gibi konuksever, güleç yüzlüydü. Ayran ikram etti önce, sonra ailesiyle tanıştık. Orada, günbatımında, sarp yamaçlardan esmeye başlayan soğuk rüzgârda üşürken Yusuf Usta'nın yaptığı semerlerden birinin üzerine oturup eşeğe bineceğimi, kangal köpeklerle çocukların eşliğinde, yayılan sürünün peşine düşeceğimi bilemezdim elbette. Tavuklar da vardı çadırların arasında dolaşan, uysal oğlaklarla kuzular da. Bu yarı göçebe yaşamı sürdüren, tek geçim kaynakları hayvancılık olan insanlar bizim gibi ne metroya biniyor, ne sinemaya, tiyatroya, fırsat bulduklarında operaya gidiyor, ne de sabahın köründe, –hani ne derler "karga bokunu yemeden" mi?– işe gitmek



için sokaklara dökülüyorlardı. Dar odalardan, cam ve çelik yığını gökdelenlerden de nasiplerini almamışlardı. Belki köyle yayla arasında sıkışıp kalmışlardı onlar da, ama mutluydular. Rüzgârın, mevsimlerin, koyun ve keçilerin huyunu biliyor, bizim çoktan unuttuğumuz bir dilden, doğanın dilinden anlıyorlardı. Bir halk ozanının deyişiyle "Erciyes'i seyreylemekle" kalmadım bu yolculukta, "yücesine çıkıp seyran da eyledim". Aşağıda Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül'ün kenti Kayseri yeni palazlanmaya başlayan sanayi burjuvazisinin oturduğu lüks konutları, Selçuklu kümbetlerinin arasından yükselen modern yapıları, geniş ve modern caddeleriyle ovaya doğru yayılıp büyüyordu. Yakında konar göçerler de kente yerleşir, kurda kuşa, bir de kayakçılara kalır bu yayla diye düşündüm. Ve yıllarca önce bir başka yaylaya, Toroslar'daki Söbüce Yaylası'na yaptığım bir başka yolculuğun izlenimlerini paylaşmak istedim sizlerle.




Söbüce Yaylası'nda





AĞZI KÖPÜKLÜ, DİZİ TOKURDAKLI DEVELER YOK ARTIK. YALNIZCA KARA ÇADIRLARIN İÇİNİ DEĞİL AVRUPA KENTLERİNDE EVLERİN DUVARLARINI SÜSLEYEN YÖRÜK KİLİMLERİNDE DEVE MOTİFLERİ HÂLÂ VAR AMA. HER BİRİNDE AL, YEŞİL ÇİÇEKLER AÇAN, ÇAYIRLAR GÖVEREN, MOR, MAVİ DENİZLER KIPIRDAYAN BU KİLİMLERDE GEOMETRİK BİÇİMLERE DÖNÜŞMÜŞ DEVE MOTİFLERİNİ AYIRT EDEBİLMEK İÇİN BAKMAK YETERLİ OLMUYOR.

"İlk cenre toprağa düşer düşmez hayvanlarda bir kıpırtıdır başlar" diyor Hüseyin, "develer sabırsızlanır, atlar kulaklarını diker, keçi ve koyunlarda bir telaş gözlenir."

Antalya'dan yola çıkalı henüz bir saat bile olmadı ama yayla heyecanı sardı hepimizi. Burdur yolunda bir Mercedes'in içinde üç kişiyiz. Yeni Osmanlı aşiretinden Kepez Belediye Başkanı İsa Akdemir'in şoförü Hüseyin, Mephisto Kitabevi'nin sahibi Abidin Aydın ve ben.

"Mal yayılmak, yörük yaylamak ister" diye devam ediyor Hüseyin, "ama eski göçlerin tadı kalmadı artık." Düz ovada ilerliyoruz. Ne

ilerlemesi, kanatlanmış uçuyoruz! Hüseyin yakışıklı bir yörük delikanlısı ve Mercedes'i kullanmaktan son derece memnun. Solumuzda Akdeniz'e dimdik inen, sivri doruklu Beydağları, sağımızda sıcakta dalga dalga yayılan tarlalar. Kocaman yapraklı kürek yemişlerinin dibinde bile gölgeler uzamıyor henüz. Palmiyeli asfalt caddeleri, betonlaşmış kıyıları, lüks otelleri, otellerin yüzme havuzlarında güneşlenen 'üstsüz' turistleriyle Antalya'yı arkamızda bıraktık; önümüzdeyse çıplak, boz tepeler giderek çoğalıyor. Hüseyin'e bakıyorum bir ara. Dikkatini yola vermiş, tüm arabaları sollamakta. Otuz, bilemedin kırk yıl önce doğsaydı böyle direksiyon başında değil göç yolunda, ala çuval ve fardalarla süslenmiş bir deve katarını çekiyor olacaktı. Önden giden devenin boynundaki hatap çanlarıyla geriden gelenlerin güldürek ve zillerine uyduracaktı adımlarını. İpek kuşak takınmış üç etekli kızların çağırdığı boğaz havalarını dinleyecek, her konakta ayrı pınardan su içecekti. Kara şalvar, mor çuha cepken giyecekti belki, kıratı koşturduğunda hayvan kulaklarını kısıp düz ovada yılan gibi akacaktı. Şimdi sol yanımda direksiyon sallıyor. Ve dillere destan olmuş yörük göçlerini anlatıyor bana:

"Hıdrellezden hemen sonra Söbüce Yaylası'na göçer bizim aşiret. Söbüce, Korkuteli Çomaklı'nın üzerinde bir yayladır. Kır dağlardır. O dağların yamacına bizim Döşemealtı düzünden Karakoyunlu, Honamlı aşiretleri de konar. Bir de bakarsın silme çadır dolmuş ortalık, dağ bayır karaya kesmiş. Yaylamızın havası temiz, suyu şifalıdır. Hayvan Söbüce'nin kumunu yalasın, suyunu içsin yeter. Varsın ot olmasın. Söbüce Yaylası'nda yaylamaya alışmış sığırı, kısrağı, deveyi göç zamanı gelince tutamazsın."

Göç zamanı... "Şu karşı yaylada göç katar katar" diye saz çalan ozanların, kalkıp "göç eyleyen" Türkmen aşiretlerinin bu yörede saltanat sürdükleri zamanlar. Kıl çadırların yıkılıp develerin çekildiği, konar göçerlerin kız kızan, çoluk çocuk, ölümcül hastaları bile yanlarına alarak hayvanlarıyla birlikte yayla yoluna döküldükleri o

mutlu yıllar, eskinin olağanüstü günleri. Biz de aynı yollardan geçiyoruz, ama ne havutlu develer var görünürde, ne katmer ve çökelek yüklü eşekler. Top kuyruklu, çomak kulaklı kara keçilerin ardı sıra çobanlar da yürümüyor. O çobanlar ki kartal kemiğinden yapılmış kavallarına üflediklerinde hızla çarpmaya başlarmış genç kızların yüreği. Dorumlar bozlaşır, kuzular meleşir, çocuklar çığrışırmış, ama bir an olsun bozulmazmış göçün düzeni. Antalya sahilinden kalkan aşiret Döşemeboğazı'ndan geçerek Ortaova'da ilk konaklamayı yapar, Bademağacı-Ürkütlü-Bucak güzergâhını izleyerek Devrent mevkiine ulaşır, oradan da Söbüce Yaylası'na varırmış. O zamanlar bir hafta, on gün süren göç yolunu şimdi bir günde kat ediyorlar. Sabah sürülerini kamyon ya da traktörlere yükleyip akşama varıyorlar Söbüce'ye. Antalya Radyosu'nda birbirinden güzel "yaylalar yapan" Saffet Uysal'dan dinlediğim, bu yörede çok sevilen bir türkünün nakaratı geliyor aklıma.

Çekemedim Akçakız'ın göçünü
Yol ver bana Çubuk Beli geçeyim
Geçeyim ah kız geçeyim!

Alâaddin'in sihirli lambasından çıkmış gibi karşımıza ansızın dikilen kayalıklarıyla bize de geçit verdi Çubuk Beli. Toroslar'ı bin metrede aşıp asfalt yoldan ayrıldık. İskân günlerinde Osmanlı devletinin yerleşik düzene zorladığı Türkmen aşiretlerinin ozanı Dadaloğlu, boşuna "Yüce dağdan aşan yollar bizimdir" demeniş. Yüce dağları Mercedes'le aşmak kolay. Yaz güneşinde kavrulan çıplak tepeler arasından kıvrıla büküle dolanan toprak yolda tozu dumana katarak yaylaya çıkmak da pek zor olmasa gerek. İş yitip gitmekte olan bir kültürün, yıllarca doğayla iç içe yaşamış, sözlü halk geleneğimizin en güzel, en çarpıcı örneklerini vermiş yörük kültürünün izini sürebilmekte. Bu izler öylesine karmaşık, kimi yerde öylesine belirsiz ki, uzun boylu araştırma yapmadan ortaya çıkarılmaları neredeyse olanaksız. Örneğin ağzı köpüklü, dizi tokurdaklı develer yok artık. Yalnızca kara çadırların içini değil Avrupa kentlerinde evlerin duvarlarını süsleyen yörük kilimlerinde deve motifleri hâlâ var ama. Her birinde al, yeşil çiçekler açan, çayırlar göveren, mor, mavi denizler kıpırdayan bu kilimlerde geometrik biçimlere dönüşmüş deve motiflerini ayırt edebilmek için bakmak yeterli olmuyor. Antalya yöresindeki dokuma tekniklerini olduğu kadar yörük yaşamının ayrıntılarını da bilmek gerek. Biz kentliler 'deve' deyip geçiyoruz. Oysa devenin yaşlarına göre 'köşek', 'dorum', 'kirinci' gibi çok çeşitli adları var. Koyunlarla keçilerin de. Keçiye donlarına göre 'alager', 'gökger', 'sarıger', boynuzlarına göre 'akyumuk', 'dikmen', 'sarıçelek', sakallarına göre

'aksakal', 'topsakal', 'çillisakal', huylarına göre 'deliğiz', 'hırçın', 'nazlı' gibi adlar verildiğini hangimiz biliyoruz! Bu dil zenginliğinin üzerinde Yaşar Kemal'in dışında hiçbir yazarımız durmadı nedense. Bir dilin gelişmesini o dildeki soyut kavramların sayısı belirlese de, yörük kültürünün Türkçenin sözcük dağarcığına yaptığı katkıları görmezden gelemeyiz diye düşünüyorum.

Bu yolculukta öğreneceğim ne çok şey var daha! Yeter ki 'yüce dağdan aşan yol'dan geçebilelim, yine Dadaloğlu'nun deyişiyle söylersek Mercedes'imiz 'yakın edebilsin ırağı'. Neyse ki Antalya yöresinde değerli folklor çalışmaları yapan Musa Seyirci, Saffet Uysal ve şoförümüz Hüseyin Onuk sayesinde nereye gittiğimizi, kimlerle konuşup neleri görmemiz gerektiğini biliyoruz. Bir yörük atasözünün de belirttiği gibi "Cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür" çünkü.

Yol boyunca arka koltukta buram buram terleyen Abidin Aydın gür sakalını dağ rüzgârına verdi bile. Toprak yol kızıl çamlar arasından geçerek doruğa doğru tırmanıyor. Doğanın çağrısına kapılabiliriz artık, tüm dikkatimizi tahta oluklardan akan buz gibi suların, kabukları yer yer sıyrılmış yaşlı ağaç gövdelerinin, her an önümüze çıkıp arabanın camına sıçrayacakları korkusuyla tetikte beklediğimiz tavşanların üzerinde yoğunlaştırabiliriz. Nasıl olsa direksiyonda Hüseyin var. Yalnızca yolun değil, her ağacın, her bitkinin, havada uçan, toprakta kaçan her yaratığın huyunu o biliyor. Yine de takılmaktan kendimi alamıyorum sevimli şoförümüze: "Aman dikkat Hüseyin! Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur!" Gözlerinin içi gülüyor. Belki de "Beni yardan geçiren de!" diye geçiriyor içinden. Yörük kısmı şair olur. Karacaoğlan'ın sazını, Dadaloğlu'nun avazını duy-



muştur çünkü, ağıtçı anadan süt emmiştir. Hüseyin ne de olsa Söbüce'de yaylayan aşiretlerin en eskisi 'Yeni Osmanlılardan. Tanıştığımızda atalarının Orta Asya'dan gelip dört yüz çadırla Söğüt kasabasına konduğunu söylemişti. "Sonra" diye eklemişti, "buralara inmiş obamızın bir kolu. Bir Döşemealtı'na, bir Bucak-Kızılkaya'ya, bir de Söbüce yaylasına kazık çakmışlar. Döşemealtı'ndaki kazık üç, Bucak'taki dokuz, Söbüce'deki otuz yılda çürümüş." Toprağı böylesine cömert, hakkında bunca söylence anlatılan yaylayı merak ediyorum doğrusu. Çam ormanını geride bıraktığımızda tek tük ardıçlar başlıyor. İlk kez görmüyorum ardıç ağaçlarını, ama eğri büğrü dalları, boğumlu gövdeleriyle ardıçların belli bir yükseklikten sonra ilk kez cadı ağacına benzediklerine tanık oluyorum. İki bin metreye yaklaşıyoruz demek ki. Çok aşağılarda uzanıp giden ova bir süre sonra görünmez oluyor. Artık terlemeyen Abidin, serinliğin verdiği keyifle fotoğraf çekerken ben de kekik kokularıyla birlikte dağ havasını dolduruyorum ciğerlerime. İçime göğün mavisini çekiyorum. Ve elimdeki haritada, canın dışından akıp giden ağaçsız tepelerle heybetli dağların adlarını bulmaya çalışıyorum. İşte güneyde Güngörmez Dağı; uzun ve sürekli bir sırt halinde doğuya yönelen şu dağlarsa Domuz Dağları'yla Kırkpınar dağları olmalı, batıdakiler de Arap ve Kartal dağları. Derken, bir dönemeci döner dönmez yörenin en yüksek tepesi çıkıyor karşımıza. Üzerindeki yatır nedeniyle Boz Musa adıyla anılan 2.272 rakımlı bu çıplak tepenin yamaçlarından Söbüce Yaylası başlıyor. Yumurta biçiminde olduğundan halkın deyimiyle 'Söbüce' diye adlandırılan geniş bir düzlükte buluyoruz kendimizi. İki yanımız dağlarla çevrili. Yamaçlara kara çadırlar kurulmuş. Aralarında alacalı bulacalı kamping çadırları da var. Hayvanlar traktör, kamyon ve otomobillerin arasında otluyor. Yeni Osmanlı aşireti çadırdan vazgeçmemiş ama, çağa ayak uydurup araba ve traktör sahibi olmayı da becermiş. Birden Hüseyin'in anlattıklarının geçmişte kaldığının, belki de hiç yaşanmadığının farkına varıyorum. Ama ne gam! Bu eşsiz yaylada eskinin olağanüstü günlerini, kara çadırlarıyla Anadolu bozkırına kartal gibi inen Türkmen aşiretlerinin, çifte su verilmiş eğri kılıçlarıyla kaleler fetheden, can alıp can veren Osmanoğulları'nın serüvenini düşlemek de güzel.

Yaylanın tüm çocuklarını, bazı koyun ve keçilerle birlikte peşimize takıp muhtarın çadırına konuk oluyoruz. Gördüğümüz konukseverliği, aşiretin yaşlılarıyla koyulaşan sohbetin tadını, kilimlerin üzerine bağdaş kurup oturduğumda içine daldığım renk cümbüşünü, doksan yaşındaki Osman Sarıgöz'ün anlattıklarını dinlerken her nakı-

şında bir ağıt edası, yayla kokusu taşıyan, rüzgârla yarışır ağzı köpüklü atların hızıyla devinen yörük kilimlerindeki motiflerin beni alıp eskiye, göç zamanlarıyla iskân belasının acılı günlerine götürüşünü uzun uzadıya anlatacak değilim burada. Elimi bir dakikadan fazla tutamadığım pınarlardan gövdeme yayılan serinliğin ve çayırda yediğimiz yemeğin çağrıştırdığı duygular da bir başka yazıya kalsın. Ben Zeynep Bacı'dan söz etmek istiyorum asıl.

Zeynep Köken aşiretin çoğu gibi tapu sorunlarıyla, Boz Musa'nın öte yanındaki Taşkesik köylüleriyle çıkan anlaşmazlıklarla, keklik ya da tavşan avıyla fazla ilgili değil. O, yörük kültürünün kaybolmaya yüz tutmuş bir dalının tek uzmanı. 'Boğaz' denilen bir tür vokal söyleyişin günümüzdeki ender ustalarından. Bir akşam Söbüce çayırına kilim serip yan yana oturduk. Boz Musa'nın üzerinden akça pakça, top bulutlar geçiyor, yamaçlar çıngırak sesleriyle yankılanıyordu. Altı su dolu, yumuşacık toprağın uğultusunu duyuyordum derinden. Rüzgâr çayırda başıboş otlayan yağız atların yelelerini dalgalandırıyor, karşı tepeden alıp getirdiği bir kaval sesini çoğaltıyordu. Kartallar dönüp duruyordu havada. Peş peşe daireler çiziyor, bir yükselip bir alçalarak koyaklara doğru dalışa geçmeye hazırlanıyorlardı. Onları derin uçurumların başına tünemiş, öne eğik sivri gagaları, gök gözleri, kirli karaya, boza çalan tüyleri ve geniş kanatlarındaki telekleriyle avlarını gözlerken düşlüyordum. Ve Zeynep Bacı kartalların, yağlarından merhem, teleklerinden kaval yapmak için avlandığını anlatıyordu bana. Teleklerin bir yıl toprağa gömüldükten sonra çıkarılıp içlerinin boşaltıldığını, çobanların delik açıp üzerlerine eğri, düz, siyah çizgilerle nakış işlediklerini söylüyordu. Böyle yapılırsa sesi büyülü çıkarmış kavalın, yalnızca hayvanlar değil insanlar da anlarmış dilinden. Ve kartal teleğinden yapılan kavallar 'Deve dayandıran'dan 'Yayık dinlendiren'e, 'Ala donlu'dan 'Teke zortlaması'na hem en oynak, hem en hüzünlü yörük havaları çalarmış.

YUMURTA BİÇİMİNDE OLDUĞUNDAN HALKIN DEYİMİYLE 'SÖBÜCE' DİYE ADLANDIRILAN GENİŞ BİR DÜZLÜKTE BULUYORUZ KENDİMİZİ. İKİ YANIMIZ DAĞLARLA ÇEVRİLİ. YAMAÇLARA KARA ÇADIRLAR KURULMUŞ. ARALARINDA ALACALI BULACALI KAMPİNG ÇADIRLARI DA VAR. HAYVANLAR TRAKTÖR, KAMYON VE OTOMOBİLLERİN ARASINDA OTLUYOR.

Evet, bir kaval sesi akıp geliyordu Boz Musa'nın yamacından, Zeynep Bacı söze her girişinde bana yeni bir şey öğretiyor, söyleşimiz sürüp gidiyordu çıngıraklarını eşliğinde. Bir ara sessizlik oldu. Zeynep Bacı çok uzaklara dalmış gibiydi. Bakışlarını karşı tepelere çevirmiş bekliyordu. Sürüler ağır ağır çayıra indiler, önce kaval sesi sonra çıngıraklar dindi. İşte o zaman başparmağını boğazına doğru götürüp başını hafif yana yatırdığını gördüm. Pınar suyu kadar duru, bir mağaranın derinliklerinden geliyormuşçasına gizemli bir ses doldurdu yaylayı:

Dere tepe düz değil
Ak koyunum yüz değil
Ben koyunu gütsem ne
Arkadaşım kız değil.

Yavuklu isteyen bir çobanın yakınmasını dile getiriyordu tüm obada ya'kılanan boğaz. Ama bu yakınışta hiç evlenmemiş, kendi deyimiyle 'mezara doğduğu gibi girecek' Zeynep Bacı'nın yalnızlığından, belki hiç yaşanmamış, belki de murada ermeden bitmiş bir kara sevdadan da izler vardı. İleri yaşına karşın güzelliğinden hiçbir şey yitirmemiş bu yörük kadınının yarasını fazla deşmek istemedim. Zaten o yeni bir boğaza başlamıştı bile. Bu kez gurbet ele gidip geri dönmeyenlerden dem vuruyordu.

Kara çadır dalgada
Dalga değil kaba gölge
Benim emmim gurbet elde
Kaldır emmim kollarını
Çok bekledim yollarını.

Başparmağıyla ses tellerine dokunup bir başka boğaz daha söylemeden önce, kuşkusuz biraz dinlenmek için, Boz Musa'nın öyküsünü anlattı bana Zeynep Bacı. Musa adında bir çobanın bu kır dağlarda başlayıp kar altında biten yoksul yaşamını. Sonra bir başka öykü daha anlattı; dağda keçi güderken eşkıyanın tutup bir ardıca bağladıkları çobanın ölmeden önce kavalıyla ovaya nasıl haber saldığını, kavalın büyülü dilinden anlayan yavuklusunun inek sağarken kötü haber geldiğinde nasıl dizlerinin arasında tuttuğu çömleği kırdığını, o günden beri bu olayı dile getiren 'Çölmek Kırdıran' türküsünün yörükler arasında yayıldığını ve çobanın ölümünden sonra o ardıcın kandan 'çoturlaştığını' söyledi. 'Kıl bağcık kolumu kesti' diye yeni bir boğaza başladı sonra ve çobanın ağzından şöyle devam etti:

Ak koyun Samas'ı aştı
Eşkıyalar beni bastı
Mor köpek kanlar kustu
Yetişin ha yetişin!

Zeynep Bacı'da daha ne öyküler vardı ama, bende hal kalmamıştı. Devin taş döktüğü

dağın öyküsü örneğin. Ya da düşe yatan gelinin acıklı sonu. Su kayanın altından 'büngüldeyerek' çıktığı için Bünülek Pınarı denilen yerde aptes alıp dua edene, eğer yüreği temizse, görünen ak sakallı ermişin söyledikleri. Bu yaylayı tüm pınarları, 'kepez' denilen bodur ardıçları, yatır ve odaklarıyla da karış karış biliyordu *Zeynep* Bacı. Ben onun yalnızca çoban öykülerini değil;



Yayla yolu tozlu tozlu
Keklik öter nazlı nazlı
Büyük bacım eli kızlı
Küçük bacım ala gözlü.

diye başlayan ve büyük bacısının çoluk çocuk sahibi ama küçüğünün 'ala gözlü' olduğunu ima eden işveli boğazlarını dinleme mutluluğuna da erdim.

Sarı yaylam seni yaylayamadım kar iken
Yavru palazını avlayamadım tor iken
Sende bu güzellik bende gençlik var iken
Alırım ahını koymam güzel ben sende.

diyen türküler çağrışına da tanık oldum. Ve onun sesiyle canlanan, bir kırık hava gibi akıp giden halk geleneğindeki yalınlığı bir kez daha sevdim. Bu türkülerden birinde:

Göçer yörüklere her koyaklar yurt olur
Sivrisinek yeşil başlı kurt olur.

diyordu Zeynep Bacı. Biz Antalya'nın sıcağından ve sivrisineğinden uzak, çayıra kilim sermiş otururken göçer yörüklere yurt olan koyaklara gölgeler indi. Güneş batıda, Kartal Dağları'na doğru alçaldı. Ve Söbüce Yaylası'nda gün akşam oldu.

Tövbekâr kayalar,
katil ve maktul imparatorlar





YOLU 1957 YILINDA BURAYA DÜŞEN YAŞAR KEMAL'E SORARSANIZ PERİBACASINI ŞÖYLE TANIMLAYABİLİRİZ: "BİR GAZ HUNİSİNİ AL, AĞZI AŞAĞI YATIR. BİNLERCE KERE BÜYÜT HUNİYİ, İŞTE SANA PERİBACASI. BAŞINA ŞAPKA DA OTURTMAYI UNUTMA."

İlk kez gelmiyorum Kapadokya'ya, ama her gelişimde sanırım dünyada bir benzeri olmayan bu coğrafya karşısında aynı şaşkınlığı, başka bir gezegene gelmenin ya da aynanın ötesine geçmenin heyecanını duyuyorum. Peribacalarıyla delik deşik oyulmuş kayaların arasında, yeraltı kentlerinin serin, karanlık, kat kat labirentiyle içice geçmiş keşiş hücrelerinin kuytusunda, duvarlarından geniş kanatlı meleklerle çocuk ve hükümran İsa'nın, Meryem'le tüm havarilerin, derin düşüncelere dalmış ak sakallı peygamberlerin mavi, beyaz, kahverengi ve sarı bir renk cümbüşü içinden baktıkları kaya kiliselerinde yalnızca eski zamanların, Tevrat ve İncil'de anlatılanların sesini değil, yerkürenin henüz durup oturmadığı jeolojik dönemlerin uğultusunu da duyuyorum. Kayseri, Niğde ve Kırşehir üçgeni içinde yer alan bu eski erozyon bölgesine her gelişimde değişik biçimler ekleniyor görüntüye. Sivri taşların heybeti sünnetli falüslerin vakur duruşlarına, konilerin içine oyulmuş kiliselerin yalnızlığı kurumuş dere

yatakları boyunca rüzgârda salınan kavakların hışırtısına, uçuruma açılan manastırlarla güvercinlikler bulutsuz, mavi göğün derinliğine karışıyor. Ambarları, ahırları, kilerleri, kiliseleri, yemekhane ve yatakhaneleriyle tam teçhizatlı bir yaşama alanına dönüştürülmüş yeraltı kentlerinden çıktığımda bir taş denizinde buluyorum kendimi. Derken, sarp kayalar, burada Gaudi'nin yarattığı biçimlerin benzerlerini arayan kadim dostum Juan Goytisolo'nun yazdığı gibi "bir tövbekâr alayına benzeyen kukuletalı kayalar" hareketleniyor. Deniz bir taş ormanına dönüşüyor günbatımında, gölgeler uzar, peribacalarındaki açık pembe, sarı, beyaz, kırmızıya çalan kuşak kuşak renkler kararırken, şapkası yan yatmış bir baca, tepesi sivrilmiş bir kaya parçasıyla dertleşiyor ağzı karanlık mağaraların önünde. Bir başkası Tanrı'nın gazabına uğrayıp taş kesilen bir ordunun başında yürür gibi çalım satıyor.

Yolu 1957 yılında buraya düşen Yaşar Kemal'e sorarsanız peribacasını şöyle tanımlayabiliriz: "Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt huniyi, işte sana peribacası. Başına şapka da oturtmayı unutma." Juan Goytisolo ise işin kolayına kaçmadan, ayrıntılara girerek, lav artıklarıyla rüzgâr ve sel sularının biçim verdiği bu eşsiz doğayı, volkanik arazinin ayla benzerliğine de dikkat çekerek şöyle betimliyor: "Elle oyulmuş dik inişler ve katmanlardan, büklüm büklüm bembeyaz dalgalardan, sipsivri hacimli donuk bedensi kitlelerden sonra, yolun ay yüzeyini andıran kavrulmuş sarp kayalıklardan inerek konduğu vadi, apansızın, güzel, düşsel plastiklikte öğelerin art arda zincirlenmesiyle oluşturulmuş cüretkâr dikeylikte bir kompozisyonla yüz yüze bırakıverir sizi: pullarla örtülü yuvarlak tepeleriyle silindir biçimi kuleler, sipsivri ya da konik damlarla taçlanmış çatılar, üstünde lav kayalarının billurlaştığı dev kilise mumları, mantar biçimi başlıklarıyla sütunlar, kurnalar, saçaklı köşeli geometrik cisimler."

Erciyes, bozkırdan bakıldığında gökyüzüne tek başına yükselen Hasandağı'yla aynı anda mı püskürttü lavlarını, yoksa yalnızlıktan sıkılan dağlar Melendiz'le Güllüdağ'ı da aralarına alarak hep birlikte toplu atış yapar gibi mi faaliyete geçtiler, bunu yerbilimcilere sormalı. Ama görünen şu ki rüzgârda savrulan küllerin toprağa yayılıp Kızılırmak'ın hızlı sularıyla birleşmesinden bir doğa mucizesi meydana gelmiş önce, sonra insanoğlu "tüf" adı verilen bu yumuşak taşları oyarak içine girmiş. Barınmak amacıyla değil yalnızca, zulme uğrayan ilk Hıristiyan topluluklarından ikona savaşlarına, Arap ve Moğol istilalarına dek kendisine yanardağların bağışladığı korunaklara sığınmış. Yeraltı kentleri, manastırlar, çilekeş keşişlerin yaşadığı mağaralar,

güvercinlikler ve kiliseler yapmış. Kiliselerin duvarlarını inancı gereği resimlerle süslemiş. Ve yine inancı gereği yok etmiş bu güzelim resimleri, ikonaları parçalayıp duvarlara yalnızca haç figürleri ve geometrik biçimler kazımakla yetinmiş. Hititlerden günümüze taşı yontarak çeşitli biçimler vermiş ona. Tanrı'nın oğlu bildiği İsa Mesih'i duvara çizmiş, sonra "teslis"de değil "tevhid"de aranış yüce varlığı. Gökyüzünde, ulaşılmazın da ötesinde, aşkın ve tek olan, "zâtı tüm sıfatlardan münezzeh" bir Tanrı'ya inanmış. Bugün, bütün bu olan bitenlerden, Tanrı adına yapılan savaşlardan, akıtılan kanlardan sonra, nice acı ve gözyaşından, kırımlardan sonra en çok Fransızların rağbet ettiği bir gezgin cenneti görünümünde Kapadokya. Nevşehir'den Ürgüp'e giden yoldan sapıp Göreme Vadisi'nde, Zelve'de, Uçhisar'ın patikalarında dolaşırken özel arabalarla tur otobüslerinin valsine tanık olmuyorsunuz yalnızca, yamaçlara keçi çevikliğiyle tırmanan dağcıların akınına da uğruyorsunuz. Gökyüzündeyse, turist yüklü balonlar salınıyor, ak bulutlar değil.

Göreme'yle Avanos arasındaki Çavuşin köyünde kaldık iki gece. Benim payıma pansiyonun balkonlu odası düştü. Sabah alacasında taşların yuvarlanır gibi üzerime geldiğini, terk edilmiş eski köyün mağara evleri ve kaya kiliseleriyle, bir göz oyuktan ibaret manastırlarıyla aşağıya doğru kaydığını görür gibi oldum. Geceleyin el ayak ortalıktan çekildiğinde sessizliği dinledim. Karanlık perde perde indi tepelere, taşlarla kayaları yavaşça örttü. Derken perilerin çağrısını duydum. Cümbüşe davet ediyorlardı. Her biri bir başka telden çalıyordu. Tanıdık bir ses adlarını fısıldıyordu kulağıma: "İşte bu ince bacaklı, yeşil sıratlı olanı Leltâhtil, kocaman kulaklı Kâhtâhtil, ince dudaklı Mehtâhtil, keman kaşlı Fehtâhtil... Nehtâtil'le Lectâhtil de var, hepsi seni bekliyorlar, hadi sen de katıl aralarına!" Bacalar düzenli bir ordunun dik başlı askerleri gibi taarruza hazırdılar. Paskalya yortusunda resmi geçit yapan siyah kukuletalı tövbekârlara benziyorlardı. Onlara bakarak, karanlıkta seçilmeyen yoğun kütlelerinin ağırlığını içimde duyarak sabahı zor ettim.

Daha gün doğmadan, güneş yükselip ortalığı ateşe boğmadan, çıplak kayaları ve kırmızı toprağı yakıp kavurmaya başlamadan Çavuşin'den çıktım yola; Avanos'a doğru terk edilmiş mağara ve manastırların, karanlık oyuklarla delik deşik, sakız gibi beyaz taşların önünden geçtim. Ve sırayla Göreme'nin belli başlı kiliselerini, yani mutlaka görülmesi gereken Karanlık, Tokalı ve Elmalı kiliselerini dolaştım. Gözleri oyulmuş, üzerlerine kalp resimleri çizilmiş figürler onarıldığı, tüm kubbelerle duvarları kaplayan freskler eski güzelliğine kavuşturulduğu için önce-

likle Karanlık Kilise'den söz edebilirim burada, hâlâ belleğimde uçuşan mavi fondaki kızıl, kahverengi, sarı renkleriyle Yusuf, Meryem ve havarilerin, kutsal kentlerin, hatta Ürdün ırmağına üryan girip kendisini Vaftizci Yahya'ya teslim eden İsa'nın başlarına gelenleri anlatabilirim. Ne var ki, Tevrat ve İncil'in sayfa sayfa resmedildiği duvarlarda aradığım, doğumundan çarmıha gerilişine, sonra da dirilip göğe yükselişine dek artık ezbere bildiğim İsa'nın öyküsü değildi. Bu öykü sanat tarihinin belli başlı evrelerinde, Bizans'tan Rönesans'a defalarca betimlenmişti zaten, oysa Nikeforos Fokas Kilisesi'nde bilinenin dışında bir başka öyküyü, Doğu seferinden dönüşte burada kışlayan ve adını bu harap kiliseye veren makbul ve maktul, sofu Bizans imparatorunun öyküsünü keşfetmek mümkündü.

Alt kattaki keşiş odalarına bir göz attıktan sonra merdivenden yukarıya çıktım. Tavan oldukça yüksekti; baştan aşağı fresklerle kaplıydı yapı, kubbeden sol ve sağ duvarlara dek Meryem'e Kutsal Ruh'dan hamile kaldığı müjdesini veren melekten başlayarak göklerin dürülüp İsa'nın Tanrı katına çekilişine dek her şey, bir çizgi romanın kareleri gibi yerli yerindeydi. Ne var ki yıkımdan zarar gören aziz madalyonlarının karşısındaki bir nişde Nikeforos Fokas ile güzel karısı Teofano da, imparator ailesinin diğer üyeleriyle birlikte yer almıştılar. Onlar öbür dünyanın değil bu dünyanın bir parçasıydılar ve öyküleri resmedilmemişti duvara. Oysa günümüzün en popüler televizyon dizilerine bile taş çıkartacak denli ilgi çekiciydi bu öykü. Aşk vardı temelinde, savaş ve ihtiras vardı. Ve elbette şiddet ve ihanet. Kapadokya'nın en köklü ailelerinden Fokaslar yalnızca ünü Bizans'ın uç sınırlarına dek yayılan, Magrib'den Maşrik'e haklarında efsaneler yaratılan kumandanlar çıkarmadı bağrından, Nikeforos'un şahsında Bizans'a bir imparator da bağışladı.

GÖREME'YLE AVANOS ARASINDAKİ ÇAVUŞİN KÖYÜNDE KALDIK İKİ GECE. BENİM PAYIMA PANSİYONUN BALKONLU ODASI DÜŞTÜ. SABAH ALACASINDA TAŞLARIN YUVARLANIR GİBİ ÜZERİME GELDİĞİNİ, TERK EDİLMİŞ ESKİ KÖYÜN MAĞARA EVLERİ VE KAYA KİLİSELERİYLE, BİR GÖZ OYUKTAN İBARET MANASTIRLARIYLA AŞAĞIYA DOĞRU KAYDIĞINI GÖRÜR GİBİ OLDUM. GECELEYİN EL AYAK ORTALIKTAN ÇEKİLDİĞİNDE SESSİZLİĞİ DİNLEDİM. KARANLIK PERDE PERDE İNDİ TEPELERE, TAŞLARLA KAYALARI YAVAŞÇA ÖRTTÜ. DERKEN PERİLERİN ÇAĞRISINI DUYDUM. CÜMBÜŞE DAVET EDİYORLARDI. HER BİRİ BİR BAŞKA TELDEN ÇALIYORDU.

Bizans'ın gelmiş geçmiş en bilgin imparatorlarından Konstantin Porfirojenet elli dört yaşında öldüğünde (959) saygın ve güçlü bir devletle yaslı bir aile bırakmıştı ardında. Eşi Helen, beş kız ve tahtın varisi, yirmi yaşındaki Romain. Romain babası gibi sarışın, gök gözlü, yakışıklı bir delikanlıydı. Altın çağını yaşayan bir imparatorluk devralmıştı ondan. Askeri alanda güçlü, "Makedon Rönesansı" adı verilen sanat hareketinin dorukta olduğu, herkesin karnının doyduğu bir ülke. Gelgelelim soylu kesimden bir cins-i latife değil Peleponezli bir hancının kızı olan Teofano'ya yaktı abayı. Teofano on sekizinde bir afetti. Dillere destan güzelliğiyle tanınıyordu yalnızca, aynı zamanda hırslı bir kadındı. İmparatoriçe olduğunda kocasını etki altına almayı, ona her istediğini yaptırmayı başardı. Ve Kandiya fatihi çirkin mi çirkin bir kumandanı sarayın saygın kişileri arasına sokabildi. Bu kumandan savaş yorgunu gövdesi, kıvırcık ve kirli saçları, bakır çalığı yüzü, sofuluğu, gösterişten uzak yaşamıyla imparatoriçenin ilgisini çekmişti. Nikeforos Fokas'tı adı, Kapadokya'nın soylu ailelerinden birine mensuptu ve ne saz, ne söz, ne de işrete meraklıydı. En yakın dostu Athanase bir keşişti, kendisi de uzun süre manastır hayatıyla askerlik arasında bir seçim yapmakta zorlanmış, biraz da ailesinin ısrarıyla orduda karar kılarak generalliğe dek yükselmişti. Karısının ölümünden sonra evlenmemiş, hatta Bizans'ın en işveli fahişeleri de dahil elini hiçbir kadına sürmemişti. Teofano, kocası Romain'in beklenmedik ölümünden hemen sonra bu güçlü ve yalnız askerle evlenerek onu Bizans imparatoru yaptı. Böyle bir erkeğe ihtiyacı vardı çünkü, ama kısa zamanda ondan sıkıldı. Genç ve güzeldi daha, bütün bir ömrü bu çekingen, çirkin ve dindar erkekle geçirmeyi istemedi. Fokas'ın generallerinden Jean Tzimiskes'i baştan çıkartarak, Bizans vakanüvislerinin "kızıl sakallı, mavi bakışlı genç kumandan" olarak tanımladıkları kocasının silah arkadaşını İstanbul'a getirtmeyi başardı. Ve onunla yaşadığı tutkulu aşkı, sevgilisini imparator yaparak taçlandırmak istedi.

Bizans'ın en parlak dönemlerinden birindeyiz. Hava lodostur. Ayasofya'nın çanları gece yarısını çalıyor. İşret, şehvet ve cinayet saati. İmparatorluk sarayına Teofano tarafından gizlice alınan kiralık katiller elebaşlarını beklemekteler. Boğaz'ın iki yakası arasında kayık ve yelkenli gitgeli kesilmiş durumda. Dalgalarla boğuşan, fenersiz tek bir kayık var Haliç'e doğru karanlık denizde yol alan. Bu, az sonra gizlice saraya tırmanıp Teofano'nun inayeti ve suç ortaklarının marifetiyle imparatoru öldürüp yerine geçecek olan Tzimeskes'in kayığıdır.

Hunharca işlenen bu cinayeti ayrıntılarıyla anlatmak içimden gelmedi nedense, meraklısı tarih kitaplarından öğrenebilir. Çavuşin'de

Nikefor Fokas Kilisesi'nin fresklerinde hâlâ yaşıyor talihsiz imparator. Bir geçit töreninde ailesi ve sevgili karısı Teofano'yla birlikte resmedilmiş, önünden geçen atlı silah arkadaşlarının arasında müstakbel katili Jean Tzimeskes de var. Bir çok figürün, İsa ile Meryem'in bile gözleri Birinci Dünya Savaşı'nda buraya sığınan asker kaçakları tarafından oyulduğu halde ona dokunulmamış. Koyu mavi bakışlarıyla süzüyor imparatoru. Sağ elinde mızrak var, sol eli atının dizginlerinde. Azizmiş gibi yuvarlak bir harenin içinde başı, imparatorunki de öyle. Katil ve kurbanı aynı kutsal tasvirde birleşmişler, ölüm bile ayıramamış onları. Bu trajik öykünün sonunu merak edeceğinizi tahmin edebiliyorum. Anlatayım öyleyse.

Patrik onaylamadığı için Jean Tzimeskes Teofano ile evlenemedi, oysa tahttaydı gözü. Bunun üzerine manastıra gönderdi sevdiği kadını ve onun kızlarından birini –Teodora'yı– manastırdan getirtip imparatorluk ailesine güvey olmayı, dolayısıyla hanedan üyeleri arasına girmeyi başardı. Hükümdarlığı boyunca önemli işler yaptığını, zaferler kazanıp yoksulları doyurduğunu, cengâverliği sayesinde imparatorluğun sınırlarının Tuna'dan Fırat'a, Filistin'den Magrib'e genişlediğini, cömertliği sayesinde de devletin hazinesinin boşaldığını belirtmeliyim. Ölümü yakın hizmetinde çalışanlardan birinin elinden oldu; doğuya yaptığı bir seferden dönerken İznik'teki karargâhında baş mabeyincisi tarafından zehirlendi.





Sür eşeğini Niğde'ye

TURİSTLERİN UĞRAMADIĞI BİR KENTTEYİM, OYSA SALT ALAADDİN CAMİİ'Nİ GÖRMEK İÇİN BİLE BU KUYTU ANADOLU KENTİNE GELMEYE DEĞER. 1223 YILINDAN KALMA CAMİ BODUR MİNARESİ, KESME TAŞ DUVARLARI VE GİRİŞ KAPISININ ÜZERİNDEKİ KABARTMALARIYLA İSLAM MİMARİSİNDE BİR İSTİSNA SAYILABİLİR. KABARTMALAR SAÇLARI ÖRÜLMÜŞ, YUVARLAK YÜZLÜ KADINLARI TASVİR EDİYOR ÇÜNKÜ.

Okulda Türkiye coğrafyasını okurken Niğde'yi "iğde" diye algıladığımı, kabuğunu elimle ovuşturduktan sonra yediğim o kuru, muz tadındaki küçük yemişi bu kentle özdeşleştirdiğimi anımsıyorum. Yıllar geçti aradan, ben büyüdükçe, yollara düşüp yeryüzünü arşınladıkça dünya küçüldü. Niğde yolundayım işte, ama görünürde ne iğde ağaçları var ne bir yeşillik. Kapadokya'dan sonra bozkır uzayıp gidiyor alabildiğine, öyle dümdüz, sarı ve sessiz. Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları"nda yazdığı gibi "Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı". Derken Niğde, kalesi ve Selçuklu kümbetleriyle dikiliyor karşıma. Dağlar da güneye doğru aşılmaz bir duvar oluşturuyor. Turistlerin uğramadığı bir kentteyim, oysa salt Alaaddin Camii'ni görmek için bile bu kuytu Anadolu kentine gelmeye değer. 1223 yılından kalma cami bodur minaresi, kesme taş duvarları ve giriş kapısının üzerindeki kabartmalarıyla İslam mimarisinde bir istisna sayılabilir. Kabartmalar saçları örülmüş, yuvarlak yüzlü kadınları tasvir ediyor çünkü. Selçuklu'nun Orta Asya kültürüyle bağını

koparmadığının kanıtı bu figürler. Bir caminin girişine kazınmış olmaları da oldukça şaşırtıcı. Zaten gözleri oyulmuş, hoyrat ve fanatik ellerin hışmına uğramışlar. Neyse ki ayrı eller, herhalde o kadar yükseğe ulaşamadıkları için. Anadolu'da gördüğüm kümbetler içinde en alımlısı, en görkemlisi olan Hüdavent Hatun Türbesi'ndeki kabartmalara zarar verememişler. Çatının hemen altından başlayan süslemelerde yırtıcı hayvanlar kanatlanmış uçmakta. İnsan başlı kuşlar da var, Selçuklu sanatında sıkça rastladığımız aslanlar da. Kötülüğün güçleri seferber olmuş korku salmakta insanlara. Cehennemin yakınlığını ve yakıcılığını anımsatmaktalar belki, belki de her türlü yaratığın Tanrı katında bir değeri olduğunu.

Selçuklu yıkılıp gittikten sonra, Beylikler dönemi boyunca Karamanoğulları'nın yönetiminde kalmış Niğde. Kale onarılmış, çok sonraları bir saat kulesi de eklenmiş kentin simgesi olan bu tarihsel yapıya. Ne var ki çevreye gelişigüzel yapılan kahveler bu güzelim dekorun da, başka yerlerde olduğu gibi, canına okumuş. Kentin merkezinde soluk alabileceğiniz, gölgede bir şeyler içebileceğiniz bir park var. Ama onun da tam önünde, işgüzar (belki de bozkurtçu) belediyenin girişimiyle dikilen büstler insanın keyfini kaçırıyor. Türk başbuğlarının, Mete Han'dan Osman Bey'e, Atilla, Bilge Kağan, Cengiz Han, Alpaslan, aklınıza ne gelirse hepsinin büstleri yan yana dizilmiş miğfer ve sarıklarıyla güneşte kızarmaktalar. Atatürk'ün kalpaklı büstüyle sona eren tam yirmi figürün altında şu ibare okunuyor: "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." Neymiş acaba bu "büyük işler"? Dünyayı yeniden fethetmek mi, "iç ve dış düşmanları" yok etmek mi? Ya da "damarlarında mevcut olan asil kan"ın da kaynamasıyla bir türlü Türkleşemeyen Anadolu'yu Türkleştirmek mi? Bu soruların yanıtını merak etmeden, Niğde'yi ardımızda bırakıp devam ettik yola. Tarsus'a gün batmadan varmamız gerekiyordu. Paulus'un doğduğu kent bizi bekliyordu ama, orada azizin yaşadığı çağdan –ona atfedilen bir Roma kuyusunun ve hamam yıkıntılarının dışında– hemen hiç bir iz kalmadığını henüz bilmiyorduk.

Yine okul yıllarına dönersek, "iş işten geçti" anlamında kullandığımız çok yaygın bir deyim vardı. "Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye". Buradaki "Bor"u da, Niğde'nin bir kasabası değil "boru" olarak anladığımdan çoğu arkadaşlarım gibi ben de, "artık çok geç" yerine " Geçti borunun pazarı sür eşeğini Niğde'ye!" derdim, gecikmiş bir isteği geri çevirdiğim zaman. Elbette Bor'un ünlü evliyası Ahmed Kuddûsi'nin varlığından haberim yoktu o yıllarda. Bir kaç kez Hicaz'a giden, peygambere yakın olmak amacıyla Medine çöllerinde inzivaya çekilen, orada bir ceylanın her sabah kendisine getirdiği sütle yetinen, düşmanlarına inat ne Bor'un pazarına ne de camisine gitmeyip müritlerin dediğine bakılırsa cuma namazlarını Mekke'yi Mükerre-

me'de kılan bu zat-ı muhteremin türbesini ziyarete hazırlanıyordum ki, eski türbenin yerinde yeller estiğini, Kuddûsi'nin de her ölümlü Müslüman gibi alçakgönüllü bir mezarlıkta yattığını öğrendim. Türbe trafiğe engel olduğu gerekçesiyle kaldırılmış, ama söylentiye bakılırsa, bu işe kalkışan belediye yetkililerinin başına da gelmedik bela kalmamış. Aslında hiç kimse, günlüklerinin artırılacağı vaadiyle kandırılmak istenen işçiler bile türbeyi yıkmaya razı olmayınca hapishaneden getirilen mahkûmlar girmiş devreye. Kabir açıldığında Ahmed Kuddûsi hazretlerinin Niğde bezinden dokunmuş kefeninin hâlâ bembeyaz ve lekesiz olduğunu görüp yaptıklarına bin pişman olmuşlar. Ve o yaz sıcağında hava birden kararmış, amansız bir sağanak dam saçak demeden Bor' un bağrına çivilemiş öfkesini. Pazar da bir anda dağılıvermiş.

Merak edip Kuddûsi hakkında bir kitap edindim yolda okumak üzere. Kara ve kalın ciltli, saman kâğıda basılmış kitapta *Dîvân*'ından seçilmiş birbirinden güzel şiirler, örneğin Hicaz serüvenini dile getiren şu dizeler (Çıktım vatandan gittim Hicaz'a / Dağ-u çöl bana gülizâr oldu / Vahşi ahular gibi insandan / Kaçmak bana bir hoşça kâr oldu") yoktu yalnızca, vasiyetnamesi de vardı. "Gece vefat edersem, gasl edip sabah namazının akabinde birkaç komşu ile cenaze namazımı kılıp, Eski Mezarlık'da uygun bir yere defnedin. Halka zahmet olmasın" diye vasiyet etmişti. Oysa kabri vasiyet ettiği yere nakledilene dek kentin ortasında kalmıştı yüzyıllar boyu. Demek ki şeyhin son arzusunu bile yerine getirmemişti şeyhten daha fazla şeyhci olan müritleri. "Biz uçmayız müritler uçurur" sözü de, hiç kuşku yok onlar için söylenmişti. Onlara, yolda giderken "Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye!" demek geldi içimden. Dedim de, ama bilmem duyan oldu mu?









ANADOLU'DA GÜÇLÜ KENT DEVLETLERİ VARDI AMA, BU DEVLETLERİ BİRBİRİNE BAĞLAYAN GELİŞMİŞ BİR YOL AĞI HENÜZ YOKTU. PATİKALARI İZLEYEREK, VAHŞİ HAYVANLARDAN VE SOYGUNCULARDAN KORUNMAYA ÇALIŞARAK, KONAKLADIKLARI HANLARIN ODALARINDA BATTANİYELERİNE SARILIP TAŞ ZEMİNDE YATARAK SEYAHAT EDİYORDU İNSANLAR.

Toroslar'ı aşmak üzere yola çıkmıştık, yine öğle vakti o cehennem sıcağında. Neyse ki arabanın içi serindi. Serin olmaktan da öte, bayağı soğuktu. Klima çalışırken camdan dışarıda akıp giden manzaraya bakıyordum. Dağlara doğru ilerliyorduk; doruklarda kar erimemişti daha, oysa aşağıda, topraktan perde perde yükselen sıcak dalgasının içinden bakıldığında, yalçın kayalar, derin uçurumlar, beyaz zirveler bile serinlik çağrışımı uyandırmıyordu. Yeni dökülmüş asfaltı sıcakta eriyen, çocukluğumun eski karayollarından birinde değil, gidiş geliş üç şeritli otoyoldaydık. Viyadüklerin üzerinden geçiyor, hız sınırını aşmamaya çalışarak tam gaz ilerliyorduk. Düzenli yol çizgileri geçip gidiyordu altımızdan, trafik işaretleri, yeşil panolara iri harflerle yazılmış tanıdık kent adları üstümüzde peş peşe sıralanıyor, tekdüze bir akışta yaklaşıp kayboluyorlardı. Adlarıyla birlikte ardımızda bırakıyorduk kentleri, oralarda yaşayan tanımadığımız insanlarla onların uzak dünyasını. İlerledikçe dağlar yaklaşıyor, yeryüzü şekilleri kıvrılıp dikleşiyor, ne var ki otoyol öyle dümdüz, bizi bir an önce menzile ulaştırmak istercesine, hiç kıvrılmadan, dönüp dolaşmadan önümüze serilmiş bir halı gibi uzayıp gidiyordu.

Derken otoyol bitti, dönemeçli dağ yolları başladı. Kar sularıyla beslenip coşan derelerin aktığı boğazlardan, çam ormanlarının içinden geçtik. Ve Sağlıklı köyünden yukarıya doğru, üzerinde "Roma Yolu" yazan bir işaretle karşılaştık. Güneş iyice alçalmıştı, çevredeki tek tük ağaçların yaprakları tuşurdıyordu rüzgârda. Sıcakta göze alamayacağımız bir şey yaptık, tepelerin ardındaki "Roma Yolu"nu günbatımında aramaya çıktık. Ve engebeli arazide tozu toprağa katarak bir süre ilerledikten sonra bulduk onu. Yüksek tepenin yamacından başlıyor, aşağıya doğru döne kıvrıla, çalıların arasında kayboluyordu. Taş döşeliydi evet, ama zamanla aşınmış, yağmur sularıyla bozulmuş, taşların arası toprakla dolmuştu. Bir zamanlar üzerinden tüccarların mal yüklü katırları, kralların, saltanat askerlerinin savaş arabaları, yeri göğü inleten lejyonların kalkan ve mızraklarıyla geçtiği yol, belli belirsizdi. Kim bilir daha kimler geçmişti bu yoldan? Çok eski çağlardan, Roma döneminden de eskiye giden Anadolu uygarlıklarından kalmış olmalıydı. Parmaklı tekerleğin icadıyla hafifleyen arabaların, yayaların arasına karıştığı yıllardan. O yılları hayal ettim bir süre.

Anadolu'da güçlü kent devletleri vardı ama, bu devletleri birbirine bağlayan gelişmiş bir yol ağı henüz yoktu. Patikaları izleyerek, vahşi hayvanlardan ve soyguncılardan korunmaya çalışarak, konakladıkları hanların odalarında battaniyelerine sarılıp taş zeminde yatarak seyahat ediyordu insanlar. Bugün birkaç saatte aldığımız mesafeler Antikçağ'ın yolcuları için günler, hatta haftalarca yol aldıktan sonra kat edilebilen mesafelerdi. Yine de, yalnızca savaşmak ya da ticaret amacıyla değil, merak gidermek, yeni yerler keşfetmek, başka kentleri, başka uygarlıkların değişik yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini öğrenmek amacıyla da yola çıkılıyordu. O devirlerde Okeanus Irmağı'yla çevrili yuvarlak ve düz bir alandan oluştuğu sanılan dünya nerede başlıyor, nerede bitiyordu? Uzak topraklarda, uçsuz bucaksız yeryüzünün sınırlarında yaşayanlar var mıydı? Ya bitki örtüsüyle hayvanlar, yeni denizlerle geniş ve asi ırmaklar, onlar da bilinen dünyadaki gibi miydiler?

"Tarihin babası" diye bilinen Herodotos İÖ V. yüzyılda bu sorulara bir yanıt bulmak için mi yollara düşmüştü? Yoksa Halikarnassoslu gezgin, tarihin olduğu kadar coğrafyanın da babası saymamız gereken bu meraklı insan, içinde günden güne çoğalan keşif tutkusuyla mı yerini yurdunu, yakınlarını terk edip engine yelken açmıştı. Mısır'a gemiyle gitmişti belki, Libya diye adlandırdığı Afrika'ya da. Bilinen üç kıtayı da dolaşmıştı zaten. Ama kuzeyde İskitler'in ülkesini karış karış gezmek, Dinyeper Irmağı'ndan bugünkü Kiev yöresine dek çıkmak, doğuda o dönemin en görkemli kenti

Babil'e ulaşmak, güzergâhını bilinen dünyanın en uç sınırlarına doğru uzatmak amacıyla yola çıktığında, kuşkusuz bu taş yola benzer yollardan, büyük bir olasılıkla buradan da geçmişti. Yaşadıklarını, gözlem ve deneyimlerini, gördüklerine duyduklarını da katarak yazmak üzere ülkesine dönerken belki taş döşeli belki hâlâ toprak olan bir yoldan geçerek Ege kıyılarına ulaşmış, oradan Peleponez'e yelken açmıştı. O da, çağının tüm yolcuları gibi, keten ya da yünlü kumaştan, bol ve kolsuz bir tunik giyiyor, beline kemer takıyordu. Üzerinde topuklarına dek inen bir pelerin vardı. Başındaki şapka yazın güneşten, kışın yağmur ve soğuktan koruyordu onu. Ve baldırlarına dek deri şeritlerle bağlanmış sandallarıyla çoğu kez yaya, kimi zaman da eşek ya da katır sırtında arşınlıyordu yolları. O devirde atla yolculuk soylularla krallara, bir de kadınlara özgü bir ayrıcalıktı.

İnançları uğruna taban tepenler de vardı kuşkusuz. Hıristiyanlığı Anadolu'da yayan Aziz Paulus gibi. Ve, elbette kâhinin dudakları arasından çıkacak bir çift söz için dere tepe düz giderler. İşte bu yolculardan birinin alınyazısını derinden değiştirmiş, hiç hak etmediği halde başına çok büyük felaketlerin gelmesine neden olmuştu yol, böyle döne dolaşa tepeler aşan, nedense hep yukardan giden yollar. Antikçağ'ın dar ve uzun yolları.

Kral Oidipus henüz Thebai kentine kral olmamışken, yani Sfenks'in bilmecesini çözüp kent halkını huzura kavuşturmadan önce, hayat yolunun başındayken karşılaşmıştı kötü kaderiyle. Kader daha o zaman, şu karşı yamaçtan aşağıya doğru kıvrılıp giden Roma yolunun benzeri bir taş yolda dikilmişti karşısına. Ama onun, başına gelecek felaketlerden haberi yoktu. Bir yol ayrımındaydı evet. Gençti, güçlü kuvvetliydi. Tabanlarının delik olmasına karşın iyi bir yürüyücü sayılırdı. Onu bebekken bir çobanın elinden alıp büyüten, anne babası bellediği Korent kralıyla kraliçesinin koruyucu kanatları altında mutlu yaşamış, ne var ki Antikçağ prenslerinin çoğu gibi akıbetini öğrenmek için Delphos'daki Apollon Tapınağı'na gitmekten kendini alamamıştı. Kâhin, rüyaya yatıp tanrılara danıştıktan sonra, babasını öldürüp annesinin koynuna gireceğini haber vermişti genç Oidipus'a. Bunun üzerine el bebek gül bebek büyütüldüğü saraya dönmeyerek yollara düşmüştü. Kaderinden kaçıyordu, oysa tanrılar onu cezalandırmaya karar vermişlerdi bir kez, Jean Cocteau'nun ünlü deyimiyle "Cehennem Mekanizması" işlemeye başlamıştı. Bu işleyişi durdurmaya kimsenin, en güçlü hükümdarlarla en iyi donanmış orduların, hatta Eros'un oklarıyla alevlenen aşkın bile gücü yetmezdi. Ve bir yol kavşağında, Sophokles'in *Kral Oidipus*'ta ayrıntılarıyla dile getirdiği gibi "geçiş üstünlüğü" yüzünden elini kana bulamıştı. Dişi tayların çektiği

arabayla karşılaştığında kenara çekilip yol verseydi bütün bunlar başına gelmeyecekti belki, bilmeden baba katili olmayacak, yine bilmeden öz annesi Jocaste'yle evlenmeyecek, içinden çıktığı rahme saçtığı tohumlardan erkek ve kız çocukları olmayacak, gerçeği öğrendikten sonra gözlerini kör edip yine yollara düştüğünde fedakâr kızı Antigone ona eşlik etmeyecekti. Yine Thebai kralı olarak, ama ancak babası Layos eceliyle öldükten ve kenti veba salgınından kurtardıktan sonra, hüküm sürecekti.

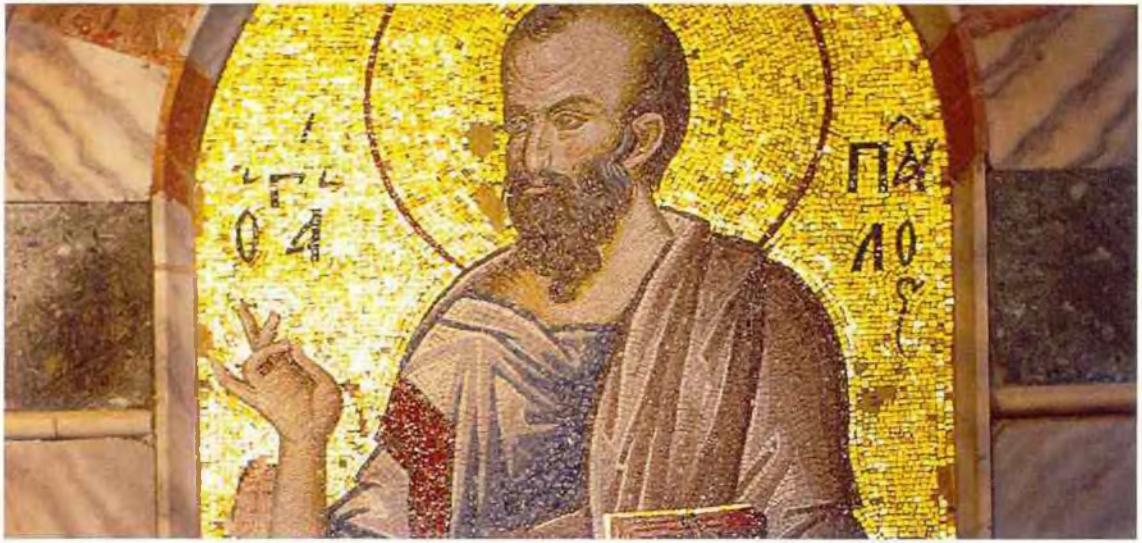
Sophokles'in ünlü tragedyasında Thebai kenti adına konuşan ve sanıldığının aksine kadınlardan değil ihtiyarlardan oluşan koronun uyarılarına, Oidipus'un verdiği karşılığı duyar gibiyim:

Ah o uğursuz yol! Aşağıdaki gizli vadi!
Meşe ağaçları ve o yol kavşağı
Kendi ellerimle öldürdüğüm babamın kanını
emen toprak!

Sophokles bu dizeleri yazdıktan çok sonra, doksanına merdiven dayadığında, ölümün eşiğindeyken Oidipus'un ölümünü de yazmaya karar verdi. Ve talihsiz kralı yollara düşmüş zavallı bir kör, yardıma muhtaç yoksul ve ihtiyar bir gezgin olarak son tragedyasının başkahramanı yaptı. Ne var ki, başına gelenlerden dolayı kendini suçlayıp kaderine boyun eğen Oidipus bu kez tanrılarla bir hesaplaşmaya girişecek, mütevekkil bir hükümdar değil, özgür bir birey olarak ölecekti. Evet, Freud'e varıncaya dek neredeyse bütün zamanların bu en ünlü kahramanı, kızı Antigone'yle birlikte yollardaydı yine. Sophokles'in memleketi Colone'ye gelip ölmeden önce elinde asasıyla kutsal ormanlardan geçecek, düşe kalka taş yollar boyunca alınyazısına, onu bekleyen sona doğru cesaretle yürüyecekti. Yalnızca bu hazin sonu değil, Oidipus'un tüm kötü kaderini belirleyen hiç kuşku yok tanrılardı, ama olayın geçtiği yerin, dar yolda karşılaşan baba ve oğlun birbirlerinin kimliğinden habersiz giriştikleri çatışmaya tanık olan coğrafyanın, giderek yaşlı Kral Laos'un ölümüne yol açan sopanın da bu kaderin gerçekleşmesinde hiç mi payı yoktu? Olmasaydı Sophokles, Thebai kralıyken tebaasını vebadan kurtarmak amacıyla bizzat kendisinin açtığı soruşturmanın kurbanı olan Oidipus'un başına gelen felaketi anlatırken "yol ayrımı"nın üzerinde bu kadar fazla durmaz, kahramanının alınyazısını sorgularken yol metaforundan hareket etmezdi. Yola çıkmaz mıydı demeliydim yoksa? Çünkü yola çıkmak gerekiyor mutlaka, iyi ya da kötü bir menzile ulaşmak, kaderi yenemesek de ondan kaçmaya çalışmak, yani özgürlüğümüzü elde etmek için bir yola girmemiz gerekiyor, o yoldan dönüş olmadığını bilsek de, Oidipus gibi bilmesek de.

Tarsus'ta


Ο Α
ΠΑΥ
ΛΟΣ



EVET, YALNIZCA İSA UĞRUNA YOLLARA DÜŞEN BİR ERMİŞ DEĞİLDİ O, UFAK TEFEK AMA DAYANIKLI BİR BEDENE DE SAHİPTİ. EĞER ÇOK İYİ BİR YÜZÜCÜ OLMASAYDI EGE'DE BATAN GEMİSİYLE BİRLİKTE SULARA GÖMÜLÜRDÜ KUŞKUSUZ, ÖLÜMÜ ROMA'DA CELLADIN ELİNDEN DEĞİL,
ADALAR
DENİZİ'NDE
YAŞAMI BOYUNCA
MÜCADELE
ETTİĞİ ESKİ
TANRILARDAN
BİRİNİN,
POSEİDON'UN
ELİNDEN
OLURDU.

Kireç taşları daha dün kurumuş gibi duran, yalnızca zamana değil kışın kara, yazın güneşe, rüzgâr ve yağmura hâlâ direnen Roma yolunda yürüdüm bir süre. Ne ayrık otları hakkından gelebilmişti ne toprak. Üzerinde yemyeşil çimenler bitmişti belki, ama bugün bile ıssızlığın ortasında sanki bir menzile erişecekmiş gibi duruyordu. Buraya gelirken Antikçağ'da İç Anadolu'yu Kilikya'ya bağlayan "Kapılar"dan geçmemiştik gerçi, o kapılar *İncil*'de anlatıldığı kadar dardı. İki yanından yükselen sarp kayalar gökyüzünü kapatıyordu. Yine de, Toroslar'ı aşıp düze inmenin getirdiği o rahatlama duygusunu, yolun bitimindeki antsal kapının altından geçip aşağıda göz alabildiğine

uzanan verimli tarlaları, ırmakları, köyleriyle Tarsus Ovası'nı ve Akdeniz'in köpüklü kıyılarını görmenin coşkusunu derinden hissettiğimi itiraf etmeliyim. Derken bir atlı göründü ufukta. Uzaktan hayal meyal seçilebiliyordu. Yaklaşınca atın üzerindeki köylü kadını fark ettim. Başında yemenisi, iki yandan sarkan heybeleriyle Sağlıklı'ya doğru geçip gitti yanımdan. Kan ter içindeydi. Atı da öyle, yorgunluktan ağır aksak gidiyor, nalların taşta çıkardığı gürültüden başka ses duyulmuyordu. Demek ki, çevrede yaşayan köylüler tarafından hâlâ kullanılıyordu yol. Aradan geçen bunca zamana karşın, artık bütün yollar Roma'ya çıkmasa da bir menzile varıyor, insanları bir yerden bir başka yere götürüyordu.

W.M. Ramsay *Aziz Paulus'un Kenti Tarsus* adlı kitabında şöyle yazıyor:

"Tarsus doğayı kendi amaçlarına boyun eğmek zorunda bırakmış, kendi nehrini, limanını, denize erişimini, dağların diğer tarafına geçen yüksek teknoloji ürünü yollarını kendisi yapmıştı; doğanın yardımıyla da, ovanın boğucu nemli sıcağı ile, tepelerin serin ve daha hafif atmosferini ya da yukarı Toros bölgesinin daha sert havasını dengeleyebilmekteydi. Doğanın yasalarını ve yöntemini inceleyerek, doğaya egemen olmayı öğrenmişti. Kenti yaratan insanın kendisiydi."

Sonradan İsa Mesih'in öğretisini yaymak, "sevinçli haber"i insanlara müjdelemek için yollara düşecek Aziz Paulus işte bu coğrafyada doğmuş, Antikçağ Anadolusu'nun en önemli kentlerinden biri olan Tarsus'ta başladığı öğrenimini Kudüs'te, dönemin en bilgin hocalarından Gameliel'in dizi dibinde sürdürmüştü. 1993'te bulunup ortaya çıkarılan kentin tam ortasındaki bir başka yolu, balık sırtı biçimindeki geniş caddeyi de arşınlamıştı gençliğinde. Kim bilir, caddenin bitiminde heybetle dikilen Saradanapal'in heykeline dalıp gittiği de olmuştu belki. Strabon'un anlattığına göre kaidesine Asur dilinde kazınmış "Ey yolcu, ye iç, yaşamaya bak. Gerisi

boş!" ibaresinin anlamını da sorgulamıştı.

Bugün Tarsus'ta o zamanki adıyla Saül'ün doğduğu var sayılan evden ve avlusundaki kuyudan başka azizden hiçbir iz kalmadığını söylemeliyim. Ama adı, Haçlılar tarafından yapılan ne var ki 1415 Ramazanoğlu Ahmet Bey'in Tarsus'u Karamanoğulları'ndan alışından hemen sonra bodur bir minare eklenerek camiye dönüştürülen kiliseye verilmiş. XVIII. yüzyıldan kalma bir başka kilise de, cemaatini yitirdikten sonra, yani Tarsus'un Hıristiyan sakinleri bu topraklardan sürülüp yabancı diyarlarda, Suriye çöllerinde ölüme gönderildikten sonra, kederli, suskun bir müze olmuş. Paulus'un Roma'da ölüme mahkûm edilmeden önce yargıca "Ben bir Yahudiyim, Kilikya'nın Tarsus kentindenim, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım" dediğini biliyoruz. Oysa kendisi o devirde çok önemli bir ayrıcalık olan Roma vatandaşıydı aynı zamanda. Ama doğup büyüdüğü topraklara bağlıydı ve Anadolu'da çıktığı son misyoner yolculuğu sırasında yeniden gelmişti buraya. O zaman, bugün kalıntıları kentin ortasında bir kale gibi yükselen Roma tapınağı henüz inşa edilmemişti kuşkusuz, ama imparator kültü başta olmak üzere çok tanrılı dinlerin kavşağındaydı kent. Hatta çok eski bir din olan Mitraizmin bazı unsurlarından da izler taşıyordu. Uzun süre gizlenmek zorunda kalan ve gök cisimlerinin yorumuyla ilişkilendirilen bu inancın Stoacı düşünürlerden, özellikle de Tarsus'lu Aratos'un görüşlerinden kaynaklandığını yazıyor tarihçiler. Paulus işte böyle bir ortamda yetişmiş, Kleopatra'nın Marcus Antonius'la buluşmasına tanık olmasa da, (buluşma onun doğumundan yaklaşık yarım yüzyıl önce gerçekleşmişti) bugün Tarsus'u çeviren surlardan kalan tek anıtın, yani "Deniz Kapısı"nın altından geçip limanda balıkçılarla sohbet etmiş, derin sularda yüzmüştü. Evet, yalnızca İsa uğruna yollara düşen bir ermiş değildi o, ufak tefek ama dayanıklı bir bedene de sahipti. Eğer çok iyi bir yüzücü olmasaydı Ege'de batan gemisiyle birlikte sulara gömülürdü kuşkusuz, ölümü Roma'da celladın elinden değil, Adalar Denizi'nde yaşanı

boyunca mücadele ettiği eski tanrılardan birinin, Poseidon'un elinden olurdu.

Tarsus'ta yalnızca Hıristiyan Kilisesi'nin kurucusunun değil, Sehabe'den Bilâl-i Habeşi'nin de izleri var. Bir efsaneye göre Hz. Muhammed'in müezzini İslam ordularıyla buraya dek gelip ezan okumuş, hatta bugün de ziyaret edilen bir mescit yaptırmış. Onun Tarsus'a geldiği eski kaynaklarda belirtilmiyor ama, başbakanımız sayesinde ülkemizde çok moda olan "medeniyetler buluşması"ndan hareketle kent Paulus'a olduğu kadar Bilâl-i Habeşi'ye de sahip çıkma gereğini duyuyor. Osmanlı döneminde yapılan tek kubbeli bir camiye onun adını veren belediyenin Müslümanları da onurlandırmak istediğini düşünebiliriz.

Gerçek yaşamı hakkında pek fazla şey bilmediğimiz, halk geleneğinin en büyük şairlerinden Karacoğlan da Tarsus'un sahiplendiği ünlülerden. Kentin değişik yerlerinde Bilge Kaan'ın, Osman Gazi ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin anıtları yok yalnızca, Şelale'deki ulu okaliptüs ağaçlarının gölgesinde Karacoğlan'ın da bir bronz heykeli var. Kucağında sazı ve ayağında Türkmen işi çizmeleriyle, bir zamanlar Büyük İskender'in girip hastalandığı akarsuya bakıyor şair. Yaşamı boyunca türküsünü çağırdığı dilberleri süzdüğü de oluyor çapkın bir edayla. Demir parmaklıkla çevrili heykelin kaidesinde Tarsus Belediye Başkanı Burhanettin Kocamaz'a ait şu yazıyı okumadan geçmedim:

"Halk edebiyatımızın büyük şairi Karacoğlan XVII. yüzyılda yaşamış ve uzun bir ömür sürmüştür. Çukurova'da yaşadığı kesindir. Türkmen aşiretleri arasında büyük bir sevgisi olan Karacoğlan'ı Çukurovalılar paylaşamazlar. Yöremiz halkı da Karacoğlan'ın Toroslu olduğuna, burada yaşadığına ve Eshab-ı Kehf mağarasına girerek kaybolduğuna inanmaktadır. Köylerimizde hâlâ Karacoğlan türküleri söylenmektedir. (30 ağustos 2003)"

Kimi kez erotizme varan dizelerin şairi Karacoğlan'ın heykelini,



KENTİN DEĞİŞİK YERLERİNDE BİLGE KAAN'IN, OSMAN GAZİ VE HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN ANITLARI YOK YALNIZCA, ŞELALE'DEKİ ULU OKALİPTÜS AĞAÇLARININ GÖLGESİNDE KARACOĞLAN'IN DA BİR BRONZ HEYKELİ VAR. KUCAĞINDA SAZI VE AYAĞINDA TÜRKMEN İŞİ ÇİZMELERİYLE, BİR ZAMANLAR BÜYÜK İSKENDER'İN GİRİP HASTALANDIĞI AKARSUYA BAKIYOR ŞAİR. YAŞAMI BOYUNCA TÜRKÜSÜNÜ ÇAĞIRDIĞI DİLBERLERİ SÜZDÜĞÜ DE OLUYOR ÇAPKIN BİR EDAYLA.

üstelik Zafer Bayramı'nda Tarsus'un en gözde piknik yerine diken belediye başkanını kutlamak gerek. Heykelin altında "Emirler'den bir kız indi pınara" redifli şiirin tümünü okuyabilirsiniz, ben yalnızca son dörtlüğünü aktarmakla yetiniyorum:

Karacoğlan der ki n'olup n'olmalı
Keten gömlek geymiş kolu sırmalı
Anasını kandırıp kızın almalı
Emirler'den bir kız indi pınara.

Pınar başında durdum bir süre, Karacoğlan'ın türküsünü söylediği Türkmen kızlarını düşündüm. Ve şairin efsanesi, "Söyleyim mi sana sözün doğrusun / Soyunup koynuna girmeye geldim" ya da "Tomurcuk memesin verdi ağzıma / Yorgunsun sevdiğim em dedi bana" ya da "Ay doğup da şafak atmada sandım / Meğer yarin düğmeleri çözülmüş" gibi unutulmaz dizelerin eşliğinde gözümün önüne geldi. Çapkın şairin aslında kanayan bir yarası olduğunu, bu nedenle kadınları sevdiği kadar gerçekte onlardan öç almak amacıyla da saz çalıp şiir söylediğini anımsadım. Gurbete çıkmış tüm ozanlar gibi sevdalandığı bir bey kızıyla kaçışı, bir yastıkta kocamak umuduyla murat alıp murat verişleri, sonra kızın bir başka obanın beyinin yeğeni tarafından taciz edilişi, bu askıntıdan kurtulmak için de, Karacoğlan bir başka obanın düğünündeyken, kendisine dokunmamak koşuluyla tacizci yeğeni yanında yatırmaya razı oluşu, bunun üzerine Karacoğlan'ın sazının telinin kopması ve kendi obasına geri dönen şairin karısını çadırda beyin yeğeniyle aynı yatakta görünce üzerlerini abasıyla örtüp yollara düşmesi, bir daha da ne obasını ne de suçsuz karısını görmeden gurbette ölmesi, daha doğ-

rusu Tarsus'a yakın Eshab-ı Kehf mağarasına girip kaybolması geldi aklıma. Bu mağaranın öyküsünü çocukluğumda büyükannemden dinlemiş, sonra Kuran'da okumuştum ama, sazını sonsuza dek kalsın, elden ele dolaşsın diye bir dala astıktan sonra Karacoğlan'ın yedi uyurların mağarasına girip kaybolduğunu burada, Paulus'un kenti Tarsus'ta duydum. Şeytana uyup şairin belden aşağı dizelerini yazmakla günaha girdiysem ya da bu acıklı öyküyle sizleri üzdüysem beni bağışlayın. Tarsus efsanelerle dolu bir kent, Şahmeran'ın dillere destan efsanesi de anlatılıyor burada, hatta yarı kadın yarı yılan bu hilkat garibesinin bir heykeli de var kentin orta yerinde. Ama yola çıkmak, bu kez de Çukurova'nın sıcağında başka bir menzile ulaşmak gerek.



Antakya'ya doğru







YAZIN OVANIN SICAĞINDAN BUNALAN, SİVRİSİNEK VE SITMADAN KIRILAN AŞİRETLERİN, YİNE DADALOĞLU'NUN DEYİMİYLE "AĞIR AĞIR GİDEN AVŞAR ELLERİ"NİN GÖÇTÜĞÜ YAYLALAR DURUYOR HÂLÂ. ORALARDA HAVA SERİN, PINARLARIN SUYU BUZ GİBİDİR. "YAYLALARDA DEM SÜRMENİN VAKTİ GELDİ, ÇAĞI ŞİMDİ" DİYEN BİR DİZE GEÇİYOR AKLIMDAN.

Yol boyunca dümdüz uzayıp gidiyordu Çukurova. Ve ben yıllar önce Yaşar Kemal'in coğrafyasını keşfetmek, büyük yazarımızın yapıtını baştan sona kat eden epik söylemin biraz da abartarak yansıttığı doğayı, en küçük ayrıntılarına varıncaya dek anlattığı insan gerçeğini yerinde görmek amacıyla yaptığım bir başka yolculuğu düşünüyordum. Özcan Yüksek'in o güzelim fotoğraflarıyla zenginleşen bu yolculuğun izlenimlerini önce *Atlas*'ta, sonra *Bir Geçiş Dönemi Romancısı* adlı kitabımda anlattım. Türkiye'nin en verimli topraklarında gözlemlediğim köklü değişimi, yalnızca üretim ilişkilerinin değil doğanın da nasıl hızla değiştiğini, bozulduğunu, sanayi

artıklarıyla kirlenip yok olduğunu betimlerken, geçmişe duyulan özlemin başta Yaşar Kemal olmak üzere güneyli yazarlarımızın hayal dünyasında ne ölçüde yer aldığını göstermeye çalıştım. Bu yazarlarımızın romanlarındaki gerçek eskilerde kalmıştı artık, kentler ve kasabalar büyümüş, yeni yollar açılmış, çeltik ve pamuk tarlalarının yerini organize sanayi bölgeleri almıştı. Ve, elbette eşkıyalık, Yaşar Kemal'in ünlü kahramanı İnce Memed sayesinde efsaneleşen bu çağ dışı isyan biçimi, tarihe karışmıştı. Tıpkı patoz ırgatlığıyla yanaşmalığın, marabalıkla toprak ağalığının belirleyici etkilerinin giderek azalması, hatta tümüyle ortadan kalkması gibi.

Adana'dan Antakya'ya doğru yola çıktığımızda dikkatimi çeken ilk şey iki yönlü, geniş asfalt yol oldu. Ülkemizin bu güney ucunda, güvenliğin bir zamanlar ancak Derviş ve Cevdet Paşaların komutasındaki Fırka-i İslahiye adı verilen askeri güç tarafından sağlandığı, konar göçer aşiretlerin yol kesip kervan kırdığı bu yörede trafik bir Avrupa ülkesindekinden daha düzenli akıyordu. Hava her zamanki gibi sıcaktı; Yaşar Kemal'in romanlarından tanıdığımız hemen her şey değişmiş, ama yazarın öykülerinde ölümsüzleşen "sarı sıcak" olduğu gibi kalmıştı. Neyse ki, klimalı arabanın içinde rahattım. Çukurova'ya ilk gelişimdeki gibi sıcaktan bunalmıyor, ikide bir durup bir ağaç gölgesinde dinlenmek ihtiyacı duymuyordum. Ve tek damla ter dökmeden bakabiliyordum manzaraya. Solda Toprakkale, daha ileride *Yılanı Öldürseler*'den aşina olduğum Anavarza kayalıkları arz-ı endam etmekteydiler. Bir süre Yaşar Kemal'in dünyasına bıraktım kendimi, eskinin olağanüstü günlerine, "o güzel insanların o güzel atlara binerek çekip gitmeden önce" yaşadıkları Çukurova'nın büyüsüne dalıp gittim. Kasetçalarda, gençlik günlerimin ilahı Ruhi Su'nun gür sesi Dadaloğlu'ndan veriyordu haberi:

ADANA'DAN ANTAKYA'YA DOĞRU YOLA ÇIKTIĞIMIZDA DİKKATİMİ ÇEKEN İLK ŞEY İKİ YÖNLÜ, GENİŞ ASFALT YOL OLDU. ÜLKEMİZİN BU GÜNEY UCUNDA, GÜVENLİĞİN BİR ZAMANLAR ANCAK DERVİŞ VE CEVDET PAŞALARIN KOMUTASINDAKİ FIRKA-İ İSLAHİYE ADI VERİLEN ASKERİ GÜÇ TARAFINDAN SAĞLANDIĞI, KONAR GÖÇER AŞİRETLERİN YOL KESİP KERVAN KIRDIĞI BU YÖREDE TRAFİK BİR AVRUPA ÜLKESİNDEKİNDEN DAHA DÜZENLİ AKIYORDU.

Bozok Han'dan sürer gelir ötesi
Özer Oğlu, Seyfi Han'dır atası
Baz şahanlar sarı kaplan yuvası
Varılmaz yurduna Küçük Ali Oğlu

Dağlarında ala geyik gezişir
Enginlinde keklik, turaç ötüşür
Düşmanların sınırından bakışır
Girilmez yurduna, Küçük Ali Oğlu

Artık öyle uzak değil Küçük Ali Oğlu'nun yurdu. Zaten ne hakkında ağıtlar yakılan, koşmalar düzülen Türkmen Beyi Küçük Ali Oğlu kaldı, ne de onun Osmanlı'ya isyanını haykıran Dadaloğlu'nun "sınırdan bakıştıklarını" söylediği düşmanları. Dağlar aşılmaz değil artık, siyasilerimizin deyimiyle "Türkiye çağ atladı".

Ama yazın ovanın sıcağından bunalan, sivrisinek ve sıtmadan kırılan aşiretlerin, yine Dadaloğlu'nun deyimiyle "ağır ağır giden Avşar elleri"nin göçtüğü yaylalar duruyor hâlâ. Oralarda hava serin, pınarların suyu buz gibidir. "Yaylalarda dem sürmenin vakti geldi, çağı şimdi" diyen bir dize geçiyor aklımdan. Kim bilir nerede, kimden duydum. Belki de düşümde, eli kınalı gözü sürmeli bir Türkmen güzeli fısıldadı kulağıma. Aslında biz de burada, otoyolu yutarcasına ilerleyen arabamızda rahat sayılırız. Ceyhan Irmağı yatağında akıp gidiyor işte, usul usul. Artık ne taşıyor ne de ince bacaklı, donsuz çocuklar Yaşar Kemal'in romanlarındaki gibi "çaykara" yapıyor kumsalında. Karşımızda yöre halkının Nur Dağları adını verdiği Amanoslar, Toprakkale'den Osmaniye'ye doğru, Ceyhan gibi döne dolaşa akıp gidiyoruz. Ne akması, kanatlanmış uçuyoruz. Denis, arada bir görünüp kaybolan keçi sürüleriyle çobanlara aldırmadan,

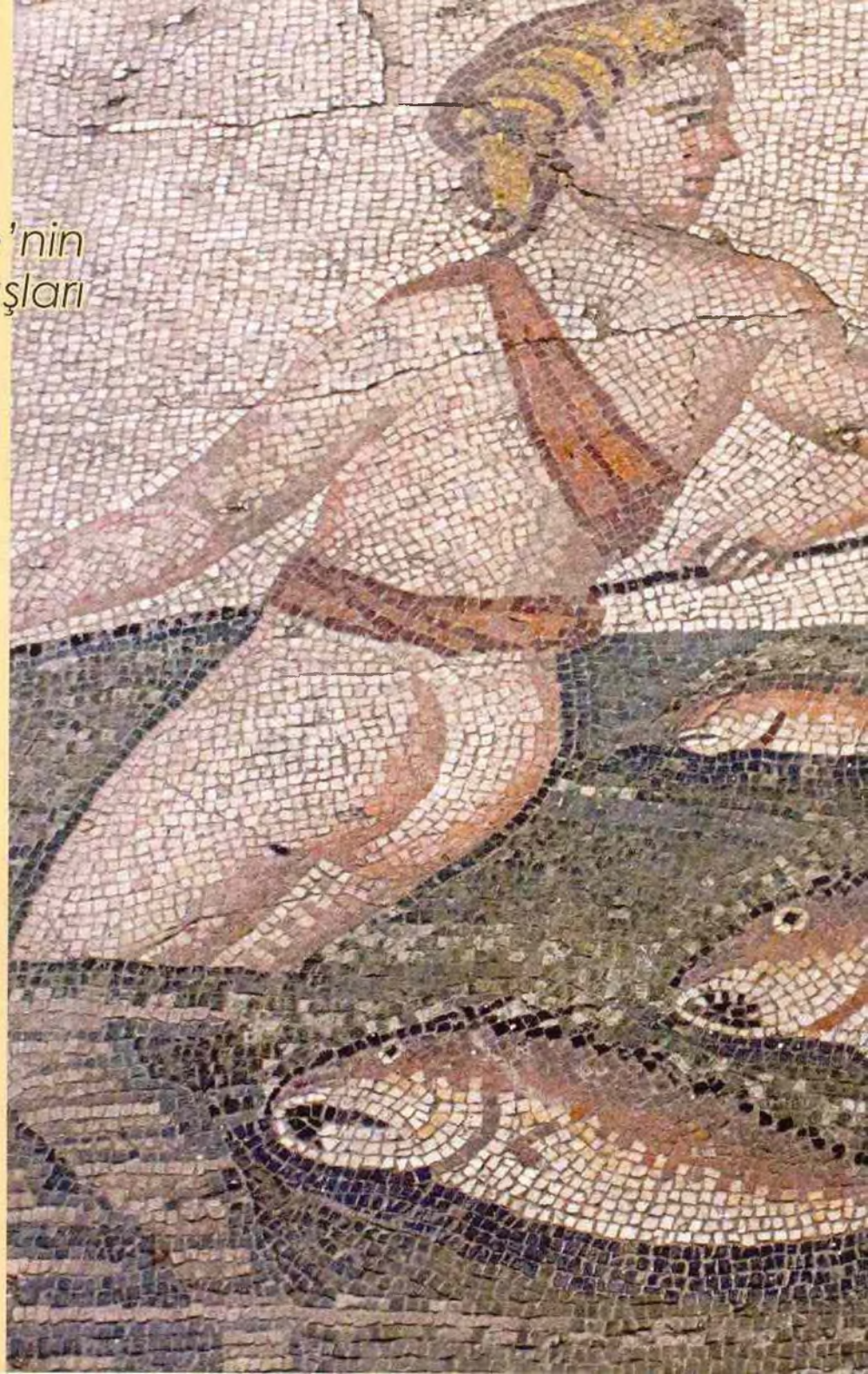
başı dumanlı dağlara doğru kırıyor direksiyonu. Dadaloğlu kasetçalarda Toroslar'ın hikâyesini anlatıyor hâlâ, isyan günlerinin heyecanıyla doğanın türküsünü söylerken, Osmanlı'yı lanetlemekten de geri kalmıyor:

Şu Feke'nin hanımları
Talim bilmez alemleri
Kör olasın Derviş Paşa
Hep dul koydun gelinleri

Derken, Antakya yolunda, İskenderun'a doğru birden deniz görünüyor.



Defne'nin gözyaşları







ANTAKYA ETNİK MOZAYİĞİNİ, YANİ ALEVİ, SÜNNİ, ORTODOKS VE KATOLİKLERDEN OLUŞAN –BUNA SAYILARI ÇOK AZ OLMAKLA BİRLİKTE MUSEVİLER DE DAHİL– HALKININ BİR ARADA BARIŞ İÇİNDE YAŞAYABİLECEĞİ ORTAMI KORUYABİLMİŞ AMA, YAKIN YA DA UZAK TARİHSEL GEÇMİŞİNE SAHİP ÇIKAMAMIŞ.

Bir adı da "Çağlayanlar" olan Antakya'nın sayfiye yeri Harbiye'deyim. Roma dönemindeki adıyla Defne'de. Defne'yi bilirsiniz. Bir zamanlar su perilerinin en güzeli, en alımlısı, kuşkusuz en safiydi. Güneş tanrısı Apollon onu görüp de peşine düşmeseydi, babası Zeus'a özenip bu çekici kadına sahip olmak istemeseydi, Defne hep böyle beyaz, endamlı, suda açan bir nilüfer kadar temiz, kız oğlan kız kalacaktı. Ne var ki, boş zamanlarında (yani hasat kalkıp sürüler ağıla döndükten sonra) kendini kitarasının eşliğinde nikşar içmeye veren Apollon ilk görüşte sevdalandı Defne'ye. Bugün Asi adıyla anılan Orontos Irmağı'nın kıyısında peşine düştü. Artık bir satirden farkı kalmamıştı tanrının, gerçi henüz yarı teke yarı insana dönüşmemişti ama, havada kızgın bir değnek gibi dikilen erkeklik

organuyla yer çekimi kurallarına sanki meydan okuyordu. Defne kaçtı o kovaladı. Kovaladıkça şehvet duyguları kabardı. Arzunun tutsağı olmuştu anlayacağınız, gözü Defne'nin endamlı gövdesinden, kaçarken hoplayan süt beyaz göğüslerinden, savrulan uzun, sarı, sapsarı saçlarından başka bir şey görmüyordu. Sık ormanlardan, güneşte göveren yemyeşil çayırlardan, toprak ananın bu yörede insanoğluna bağışladığı meyve bahçelerinden geçtiler. Sonunda Defne yoruldu, tam burada, Orontos'un kabarıp taştığı bu kayalık tepede teslim oldu Apollon'a. Ne var ki, son bir çabayla "Toprak ana" diye yalvardı, "ört beni, sakla beni, beni koru!" Güzel perinin yalvarmalarına dayanamayan toprak ana bir ağaca dönüştürdü onu. Apollon'un hevesi kursağında kalmış, Defne'nin gövdesi odunlaşarak bir ağaca dönüşmüş, süt beyaz göğüsleri kabuk tutmuş, saçları yaprak olup rüzgârda hışırdamaya başlamıştı. Kolları da dal biçiminde uzamıştı, körpe ayakları kök olup toprağın derinliklerine daldıkça. Bir tek gözyaşları hâlâ güzel bir peri, çekici bir kadın olduğunun karıtıydı. Onlar da zamanla şelaleye dönüştüler, çağlayarak kayalardan aşağıya akıp, kentin ortasından geçen ırmağa karıştılar.

Defne efsanesinin çıktığı Harbiye, Roma döneminde Antakya'nın su gereksinimini sağlayan bu serin ve gölgelik sayfiye yeri, bir mesireden ya da eski kaynaklarda belirtildiği gibi bir yeryüzü cennetinden çok, kötüne tesisleriyle bir kebap cennetini andırıyor. Gerçi zümrüt yeşili bir suyun kıyısında piknik yapmak da mümkün ama, zevksizliğin doruğundaki yapılaşma çevreyi kuşatıp bozmuş, bu güzel doğa parçasını ele geçirmiş. Kemirmiş demek daha doğru olacak belki. Dağdan gelen serin, saydam suyun kıyısındaki çam ormanı bile Harbiye'nin çirkinliğini, plastik masa ve sandalyeli kebapçılarının derme çatmalığını örtemiyor. Evet, kırmızı biber ve zeytinyağına batırılmış lavaş ekmeğine bol maydanozlu, acılı tepsi kebabını katık edebilirsiniz burada, ama çarpık yapılaşmanın yol açtığı bozulmayı gözardı edemezsiniz. Kebapçı dükkânlarının tabelalarındaki Arapça yazıları da, eğer eski alfabeyi

DEFNE EFSANESİNİN ÇIKTIĞI HARBİYE, ROMA DÖNEMİNDE ANTAKYA'NIN SU GEREKSİNİMİNİ SAĞLAYAN BU SERİN VE GÖLGELİK SAYFİYE YERİ, BİR MESİREDEN YA DA ESKİ KAYNAKLARDA BELİRTİLDİĞİ GİBİ BİR YERYÜZÜ CENNETİNDEN ÇOK, KÖHNE TESİSLERİYLE BİR KEBAP CENNETİNİ ANDIRIYOR. GERÇİ ZÜMRÜT YEŞİLİ BİR SUYUN KIYISINDA PİKNİK YAPMAK DA MÜMKÜN AMA, ZEVKSİZLİĞİN DORUĞUNDAKİ YAPILAŞMA ÇEVREYİ KUŞATIP BOZMUŞ, BU GÜZEL DOĞA PARÇASINI ELE GEÇİRMİŞ.

biliyorsanız, okuyabilirsiniz. Zaten esnafın büyük çoğunluğu Suriye kökenli. Yalnızca otel ve pansiyonlarda değil, Amik Ovası'na hâkim tepelerdeki 'nargile evleri'nde de Arapça konuşuluyor. Duyduğuma göre Samandağı'nda bu oran, yani Arapça konuşanların oranı, yüzde doksanın üzerindeymiş. Defne'nin göz yaşartıcı öyküsünü anlattıktan sonra, fincancı katırlarını ürkütmek için yazmıyorum bunları, ama son yıllarda bu bölge üzerindeki taleplerinden vazgeçmiş de olsa, Suriye'nin Hatay konusundaki duyarlığını anlamaya çalışıyorum. Anlamaya çabaladığım bir başka konu da şu: kebapçılar neden Venedik, Milano, hatta Vivaldi adlarını taşımaktalar? Ve Hatay için uygun görülen "kırk asırlık Türk yurdu" tanımını neden hâlâ sorgulamaktan kaçınıyoruz?

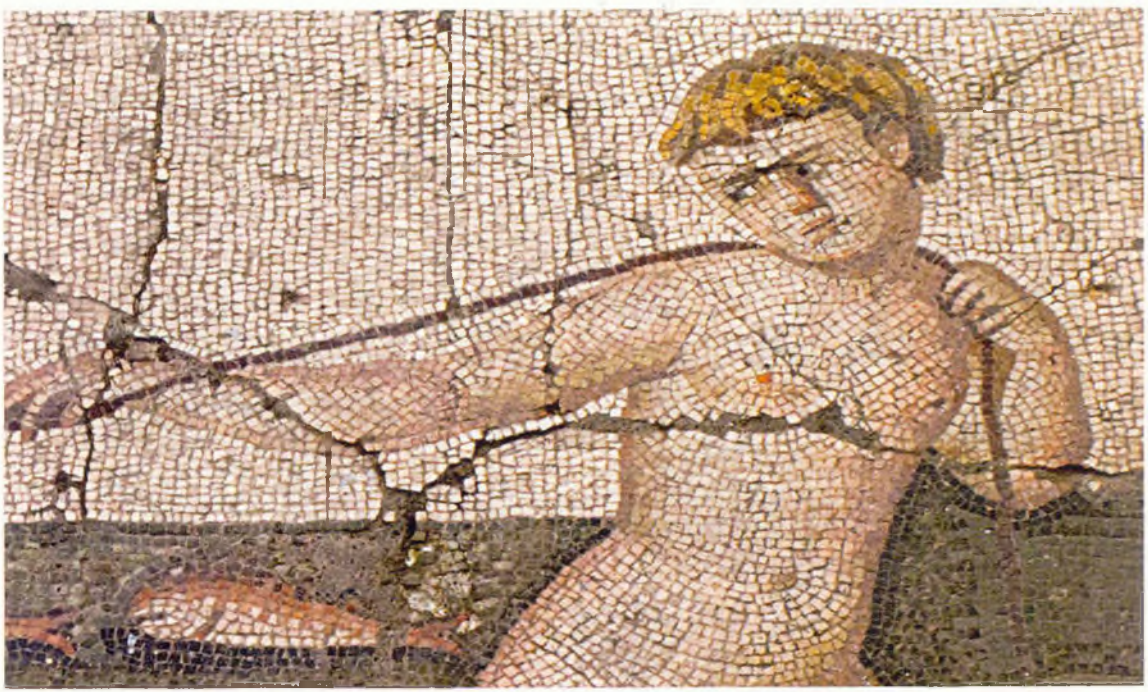
Evet, 1935'te Fransızlarla yapılan görüşmelerin ertesinde Türk askeri Hatay'a girdi, aynı yılın temmuzunda yapılan seçimlerden bir ay sonra, 2 eylül 1938'de Hatay Devleti kuruldu. Devlet başkanlığına Tayfun Sökmen seçildi. 29 haziran 1939'da bölgenin karmaşık etnik yapısını yansıtan temsilcilerin oylarıyla Hatay Meclisi "anavatana ilhak" kararı aldı. Bütün bunlar iyi güzel de, bu tarihi kararın alındığı güzelim taş yapı, Asi Irmağı'nın kıyısındaki eski meclis binası neden bir türlü müzeye dönüştürülemedi? Bir zamanlar porno filmlerin gösterildiği bu mekân neden hâlâ sinema olarak kullanılıyor?

Antakya etnik mozayiğini, yani Alevi, Sünni, Ortodoks ve Katoliklerden oluşan –buna sayıları çok az olmakla birlikte Museviler de dahil– halkının bir arada barış içinde yaşayabileceği ortamı koruyabilmiş ama, yakın ya da uzak tarihsel geçmişine sahip çıkamamış. Bunun en somut örneği meclis binasının içler acısı durumu değil yalnızca, eski Roma köprüsünün hoyrat ellerce yıkılması. Evet, genişletmek bahanesiyle kentin en eski anıtını da yok etmiş yerel yönetim. Yolu

buraya da düşen Evliya Çelebi kentin kalesinden söz ederken şöyle diyor:

"Antakya'nın kuruluşu İstanbul'dan öncedir. Büyük suru, beş dağın üstüne kurulmuştur. Kale yapısında kullanılan taşların her biri, fil azmanı büyüklüğündedir. Yapı ustası Ferhad, baltasıyla taşları birbirine öyle kaynaştırmış ki, tüm duvar yekpare taştanmış izlenimini verir."

Umarım belediye bu "fil azmanı" taşlara da el atıp, tarihi Antakya Kalesi'ni yıkmaya kalkışmaz. Yoksa Defne'nin gözyaşlarında boğulur gideriz.



Mutlu kambur


KAI
CY



BAKIŞLARIMI KAMBURDAN AYIRAMIYORUM. SAĞA DOĞRU HAMLE YAPAN BİR CÜCE BU; DİKLEŞEN ERKEKLİK ORGANIYLA HAYALARI DA, GÖVDESİNE GÖRE OLDUKÇA BÜYÜK. ELLERİNDE ÇATAL UÇLU SOPALAR VAR, AYAKLARIYSA BEYAZ ZEMİNİN ÜZERİNDE KUŞ KADAR HAFİF. KAMBUR YÜRÜMÜYOR, UÇUYOR SANKİ. BELKİ BU NEDENLE MUTLU.

"Kendimden başka eksiğim yok" diye yazmıştı Kafka günlüğüne. Berlin'de oturan nişanlısı Felice'ye gönderdiği bir mektupta da kendini benzer biçimde tanımlıyordu yanlış anımsamıyorsam, belki veremliydi ama sırım gibi incecik, kara kuru bir adamdı. Kamburu ciğerinde, hatta zihnindeydi, sırtında falan değil.

Antakya müzesinde "Mutlu Kambur" adıyla bilinen bir Roma mozayiğinin önündeyim. Siyah çerçevenin içinden esmer bir delikanlı bakıyor. Tuhaf bir biçimde Kafka'ya benziyor, alnını örten kirpi saçları, uzun burnu, kara, kapkara gözleriyle. Bakışlarımı kamburdan ayıramıyorum. Sağa doğru hamle yapan bir cüce bu; dikleşen erkeklik organıyla hayaları da, gövdesine göre oldukça büyük. Ellerinde çatal uçlu sopalar var, ayaklarıysa beyaz zeminin üzerinde kuş kadar hafif. Kambur yürümüyor, uçuyor sanki. Belki bu nedenle mutlu. Belki de, sağ omzunu boydan boya örten kamburu değil de,

çocuğu olamayacağına, bir insana hayat veremeyeceğine göre yalnızca zevk aracı olarak kullandığı erkekliğini önemsediğinden, onu şu ölümlü dünyada tek varlık nedeni saydığından böylesine uçarı, bu denli kayıtsız bir hali var. Gerçekte bu abartılı fallusun eski Roma inancında başka bir işlevi olduğunu biliyorum. Mozayiği yapan usta nazar değmesin, kemgözü sahibine geri çevirsin diye yapmış onu, bakıra çalan mozayik parçalarıyla özene bezene süslemiş. Ve siyah harflerle "KAI CY" diye yazmış yukarıya. Yani "SİZE DE" demek istiyor. Kötülüğümü diliyorsan al benden de o kadar. Amacın iyilikse benim de öyle. Hem kambur olduğuma bakma, penisim büyük hayalarım taş gibi ya, daha ne isterim. Üstelik yalnızca zevk için, haz alıp haz vermek için taşıyorum onları, sırtında kamburumu taşıdığım gibi.

İster istemez Sizifos'un yazgısı düşüyor aklıma. Tanrılar Sizifos'u yeryüzünün en korkunç cezasına çarptırmak istemişler, düşünüp taşındıktan sonra şu yargıda birleşmişlerdi: kocaman bir kaya parçasını bin bir güçlükle sırtlayarak dağın tepesine çıkaracaktı Sizifos. Nice uğraştan, büyük emeklerden sonra kayasıyla birlikte ulaşabildiği tepeye henüz varmışken, daha terini bile silmeye vakit bulamadan, kocaman kaya gerisin geriye yuvarlanacak, Sizifos aynı çabayı gösterip kayayı yeniden tepeye çıkarmak için ovaya inecekti. Ve bu durum sonsuza kadar böyle sürüp gidecek, Sizifos amacına hiçbir zaman ulaşamadan, her defasında aynı umutsuz çabayı göstermek zorunda kalacaktı. Buyruk kesindi. Anlamsız bir uğraşa, bir kısır döngüyü sonsuza dek yaşamaya yargılanmıştı. Bu kısır döngü, tanrıların sırtına yükledikleri bu kocaman kaya, alınyazısıydı onun.

Albert Camus çağımızın en ilginç felsefe yapıtlarından biri olan *Sisifos Söyleni*'nde ele aldığı "absurde" (saçma) kavramını, yukarda kısaca özetlediğim Sizifos'un alınyazısı çerçevesinde temellendirir. Ama yapıtın sonunda "Sizifos'u mutlu saymalıyız" demekten de kendisini alamaz. Antakya müzesindeki kambur da mutlu bir bakıma.

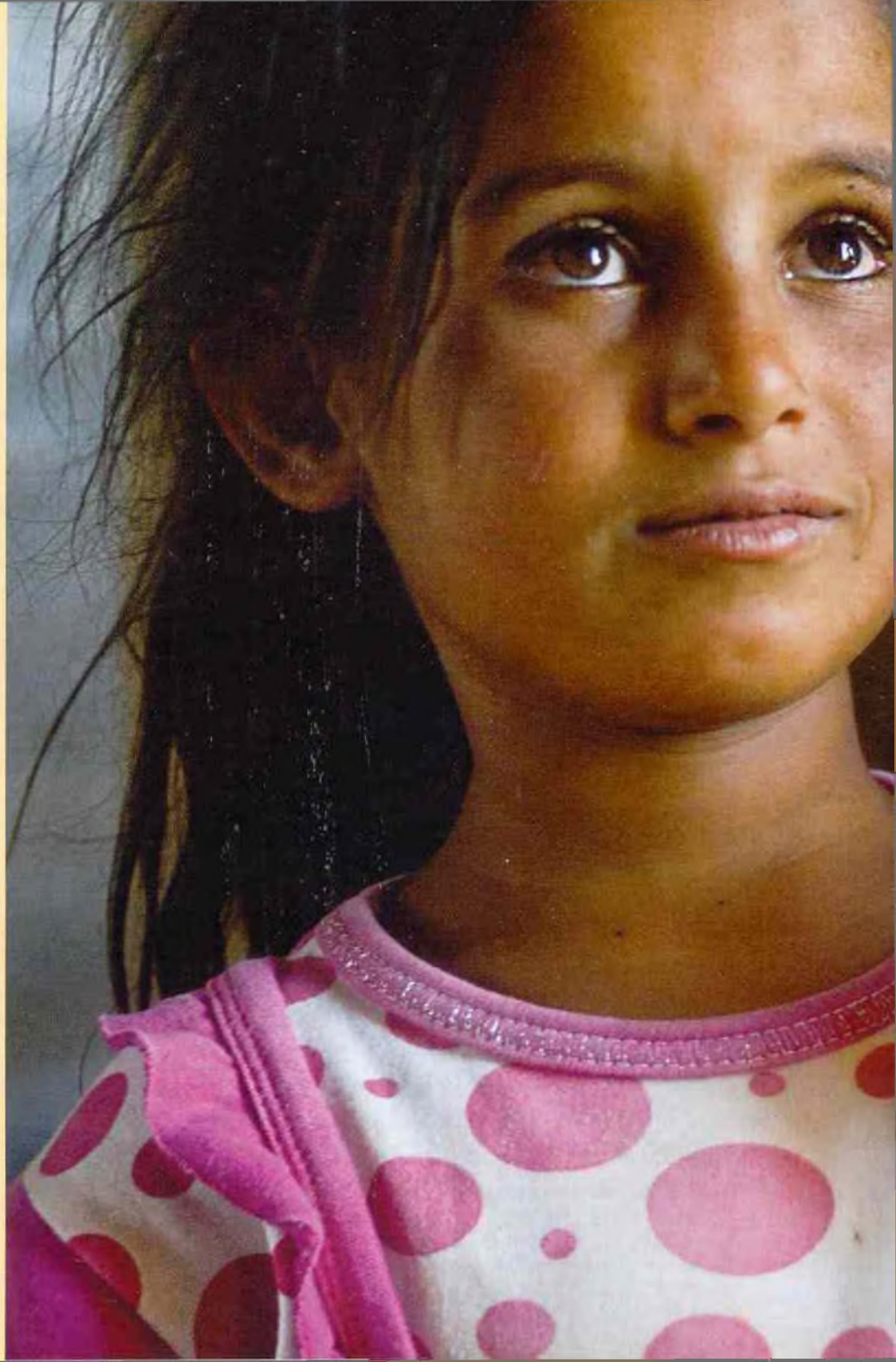
ANTAKYA MÜZESİ'NDE GÖRDÜKLERİM BU YÖREDE HIRİSTİYANLIKTAN ÖNCE BAŞKA İNSANLARIN DA YAŞADIĞINI, ONLARIN ÇOK TANRILI İNANÇLARINDA DÜNYA ZEVKLERİNDEN VAZGEÇMEYE HİÇ Mİ HİÇ YANAŞMADIKLARINI KANITLIYORDU. DİONYSOS SARHOŞTU YİNE. ANCAK YAKIN DOSTU BİR SATİRİN, ORMANDA PERİ KOVALAMAKTAN YORGUN DÜŞMÜŞ YARI KEÇİ YARI İNSAN BİR SATİRİN YARDIMIYLA AYAKTA DURABİLİYORDU.

Yalnızca sırtında kocaman bir yük taşımıyor çünkü, o yük gövdesinin bir başka yerinde mutluluk çubuğuna dönüşüyor. Hem nazardan koruyor haneyi hem şair Nedim'in deyimiyle bizleri, şu ölümlü dünyada gününü gün etmeye bakanları "hayattan kâm almaya" çağırıyor. Oysa biliyorsunuz ilk kez bu bölgede yayılmaya başlayan Hıristiyanlık "Mutlu Kambur"un hedonist anlayışına karşı, onunla çatışarak, çarpışarak gelişti. İnsanı kendi gövdesine yabancılaştırdı önce, sonra ruhla bedeni birbirinden ayırdı.

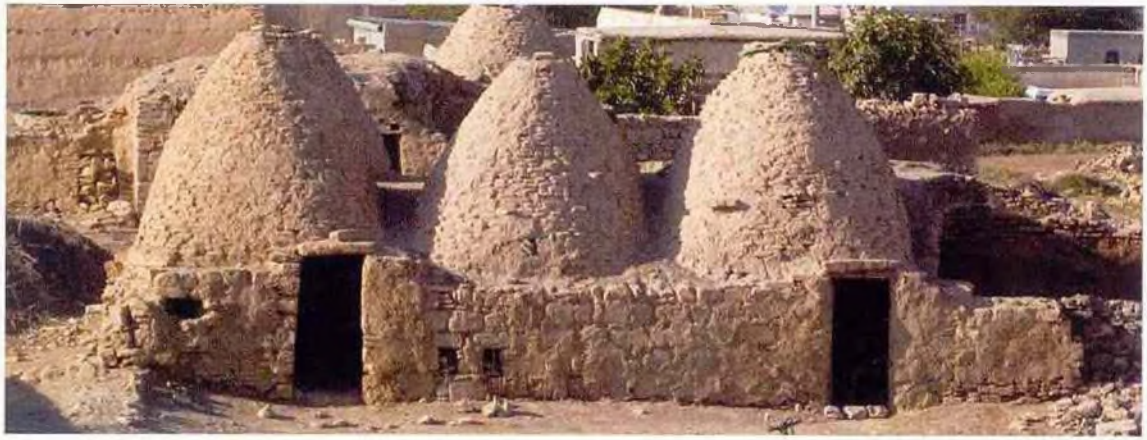
Dün Aziz Petrus'un huzurunda, Hıristiyanlığın ilk kilisesi olarak bilinen, sırtını dağın yamacına dayanış, duvarlarından su sızan bir mağaradaydım. Vatikan'ın kutsal saydığı bu yerde dünyanın öbür ucundan gelen hacılar tütsü yakıp ayin yapıyorlar, hep birlikte dua ediyorlardı. Sonra Samandağ yolunda, eski bir manastırın yıkıntıları arasında Aziz Simon Stilit'in sütununu gördüm. O, Aziz Petrus gibi dinsel bir kurum inşa etmemiş, ömrünü bir sütunun tepesinde dünya nimetlerinden yoksun kalarak geçirmişti. Aç kalmış ama naçar kalmamıştı. Tanrı'ya inancı tamdı çünkü, oysa Antakya Müzesi'nde gördüklerim bu yörede Hıristiyanlıktan önce başka insanların da yaşadığını, onların çok tanrılı inançlarında dünya zevklerinden vazgeçmeye hiç mi hiç yanaşmadıklarını kanıtlıyordu. Dionysos sarhoştu yine. Ancak yakın dostu bir satirin, ormanda peri kovalamaktan yorgun düşmüş yarı keçi yarı insan bir satirin yardımıyla ayakta durabiliyordu. Tanrı'nın sağ elinde tuttuğu kupadan dökülen şarabı bir panter yavrusu yalıyordu. Eros gölgeye sere serpe uzanmış uyuyordu yine. Çıplaktı ve uykusunda bile çapkındı. Mavi giysili genç kız, Eros'un oklarını çalmak üzere sessizce ona doğru yaklaşıyordu. Evet, oklar atıldığında, bir başka deyişle genç kız kıvırcık saçlı güzel adama abayı yaktığında ten hazdan kıvranacak, aşk tüm güzelliği ve gerçekliğiyle yaşanacaktı.

Antik dünya mozayiklerde kalmıştı ne yazık ki, İsa'nın günahlarımızı bağışlatmak için çarmıha gerildiği inancı, ilk kez Antakya'da vaaz vermeye başlayan Aziz Paulus'un sözleriyle insanları başka bir yaşam tarzına, ruh ve bedeni birbirinden ayırırken yalnızca ruhu yücelten bir dine yöneltmişti. Paulus burada da peşimi bırakmıyordu. Ben onun izini sürerken onun gölgesi de ardım sıra geliyordu sanki.






Harranlı Cemile



"SANA HARRAN'I ANLATAYIM MI?" DEYİVERDİ. MEZOPOTAMYA'DAKİ TÜM YOLLARIN KESİŞTİĞİ, ESKİNİN OLAĞANÜSTÜ GÜNLERİNDE KERVANLARIN KONAKLADIĞI BU KENT, ASUR'DAN EMEVİLERE UZANAN TARİHİYLE BİNLERCE YIL UYGARLIĞIN VE GÖKBİLİMİN BEŞİĞİ OLMUŞ HARRAN HAKKINDA NE BİLİR, BANA NE ANLATABİLİRDİ Kİ?

İç Kale'nin yıkıntıları arasında rastladım ona. Güneşin altında uzun süre yürüyüp burçlara ulaşmış, Hititler'den kalma aslan kabartmasının bulunduğu bazalt kapıyı boşuna aramıştım. Kalın taş duvarlar, kemerler, derin ve karanlık dehlizlerden başka bir şey yoktu görünürde. Bir zamanlar saray olarak da kullanılan bu üç katlı eski yapının kuytusunda yalnız olduğumu sanıyordum, meğer ben farkında olmadan peşimden gelmiş. Önce gözleri dikkatimi çekti. Ben ömrümde bu renk göz hiç görmedim. Böylesine yeşil, nasıl desem belki yosun yeşili, daha çok da nefti, iki kocaman göz, içinde menevişler yanıp sönen derin ve güzel, çok güzel bakışlar. Uzun saçları siyah, koyu siyahtı. Kim ördüyse pek güzel örmüş, uçlarına birer beyaz lastik koymayı da ihmal etmemişti. Alev rengi, yamalı bir gömlek vardı üzerinde. Ve ince belini sıkan dar bir pantolon. Ayakları çıplaktı. Yedi sekiz yaşlarında ya var ya yoktu, henüz adını

bilmiyordum. Adını bilmiyordum ama, bu gizemli kıza kendimce bir ad yakıştırmıştım bile. Müslüman olmadan önce XI. yüzyıla dek eski dinlerini koruyabilen Sabilerin inancına göre ruhların kopup dünyaya düştükleri, göğün yedinci katında dönüp duran, dönerken de çevresini ışık ve sükûna boğan Zuhal yıldızı. Evet, mutlaka Zuhal olmalıydı adı. Çünkü Zuhal gibi parıldıyordu gözleri. Bakışlarında yeşeren dünyanın, gençlik ve ölümsüzlüğün tüm sırları gizliydi.

"Abi" demişti, "bak buradan fotoğraf çek!"

"Fotoğraf makinem yok ki."

Surda yıllar, belki yüzyıllar önce açılmış bir gediğin berisinde, gölgedeydik. Gösterdiği yerden Harran Ovası başlıyordu. Ulu Cami'yle uzun, dikdörtgen minaresinin kalıntıları, bir Roma kemeri, çevreye serpilmiş taşlar ve duvar yıkıntıları, sonra kubbeli evler –Harran'ın tepeden delikli kerpiç izbeleri– sokaklarda gezinen tavuklar ve kırmızı toprağa yan gelip yatmış inekler. Birkaç keçi de vardı elbette ve kurutulan tezek yığınlarının arasında oynayan kir pas içinde donsuz çocuklar. Öyle kaygısız, neşeli, sanki bu sert iklimde, bu kurak yerde doğmamışlar gibi. Yetişkinler de görmüştüm yolda gelirken, erkekler mora çalan sarıkları, kavruk yüzleri, kadınlar kara çarşaflarıyla güneşin altında yürüyorlardı. Bu ağaçsız düzlüğe, cayır cayır yanan çıplak kayaların arasına başka bir gezegenden düşmüş gibiydiler. Cehennem yeryüzüne inmiş sanırsın, öylesine sıcaktı hava. Hani ne derler, fırın kapağı açılmış da harlı ateş yakıp kavurmuş ortalığı. Kavurmakla da kalmamış, yolu XII. yüzyılda buraya düşen İbn Cübeyr'in dediği gibi "nefes aldırmamak için tüm gücünü seferber" etmiş. Kuruluşu tarihin derinliklerinde kaybolan kentin kireç taşıyla kaplı surlarına bakıyordum. Ve Aslanlı Kapı'dan başlayarak altı kapısını içimden tek tek sayıyordum ki "Sana Harran'ı anlatayım mı?" deyiverdi. Mezopotamya'daki tüm yolların kesiştiği, eskinin olağanüstü günlerinde kervanların konakladığı bu kent, Asur'dan Emeviler'e uzanan tarihiyle binlerce yıl uygarlık ve gökbilimin beşiği olmuş Harran hakkında ne bilir, bana ne anlatabilirdi ki?

"Olmaz" dedim. "Harran'ı boşver şimdi, sen kendini anlat bana. Önce adını söyle."

"Cemile" dedi utangaç bir sesle, "Cemile Öztürk".

"Bir de Öztürk'ü var ha!"

Başıyla onayladı. Ona, kalenin burçlarına dek peşlerinden geldiği çoğu amcalar gibi ne yaşını sordum ne de okula gidip gitmediğini. Belli ki okuma yazması yoktu ama, ille de Harran'ı anlatmak istiyordu. Fotoğraf makinem olmadığına göre Harran'ı kitap-

lardan değil de ancak onun anlattıklarından öğrenebilirdim. Bense en az bu eski kent kadar onun hayatını da merak ediyordum. Herhalde en az on kardeştiler. Cemile en büyükleri değildi belki, ama en güzelleriydi. En akıllıları da. Sabi inancına göre Zuhal yıldızındaki tümel akıl sanki onun yüzünde ve bakışlarında tecelli etmişti. Ve kuşkusuz on kardeşin arasında en temizleri de oydu. Bu ortamda, bu tozun toprağın, çıplak kayalarla taşların, bu yılan çıyan, börtü böcek, bu akrep cennetinde, bunca yokluk yoksulluğun, susuzluğun ortasında nasıl olup da böyle temiz kalabildiğine şaşarak hayretle yüzüne baktım. Çevreye inat yemyeşil, yaprak rengi gözleri serinlik veriyor, derin bir ırmak olmuş sanki içime akıyordu. "İzin ver de sana Harran'ı anlatalım" der gibiydiler. Ben ömrümde hiç bu kadar anlamlı, böylesine konuşan gözler görmedim. Bunca yer dolaştım, bu saçı sakalı değirmende değil yollarda ağarttım da... Gençliğimde *Cemile* adlı dünyanın en güzel aşk öykülerinden birini anlatan bir roman okuduğumu söylemek isterdim ona. "Bir gün okula gider, alfabeyi sökersen Cengiz Aytmatov'un *Cemile*'sini oku mutlaka!" diyebilmek isterdim. Aramızda uzun süren bir sessizlik oldu. Neden sonra:

"Abi" dedi, "burayı anlatayım mı sana? Bu kaleyi?"

"Peki, anlat bakalım."

"İngilizce mi, Türkçe, Arapça mı? Kuş dilinde mi yoksa?"

"Kuş dilinde."

Art arda sıralamaya başladı sözcükleri. Şaşırmadım desem yalan olur. Eklemli bir dildi, evet. Kuş gibi şakımıyordu Cemile, ben öyle yapacak sanmıştım. Öyle yapıp ilgimi çekerek benden para isteyecek. Fısıldar gibi konuşuyor, sanki tepemizde kuşlar kanat çırpıyordu. Eski çağlardan gelen yumuşak, gizemli bir tuşırtı duyar gibiydim. Cemile Öztürk belli ki Ay Tanrısı Sin'e tapan atalarının dilinde Harran'ı anlatıyordu bana, anlatırken de bir an bile durup nefes almıyordu. Konuşma biçimi eski, çok eski bir halkın ay ve gezegenlere yakarışını çağrıştırıyordu. Bitirdiğinde

"Cemile" dedim, "ağzına diline sağlık. Ama hiçbir şey anlamadım". Bembeyaz dişleriyle gülümsedi.

"O zaman Türkçe anlatayım" dedi. Ve olurumu almadan yine bir solukta, makineli tüfekle ateş eder gibi, Harran tarihini özetleyiverdi. Asur'dan Roma'ya, oradan Emevi Devleti'ne atlayarak. Ünlü gökbilimci El Battani ile İslam düşünürlerinden İbn Teymiyye'nin adları da geçti bir ara. Moğol istilası ve kentin talan edilmesiyle sözünü bitirdi. Zaten, işin buraya varacağını, günün birinde



Harran'da taş üstünde taş kalmayacağını bir kâhin çok önceden haber vermiş, ne var ki hiç kimse ona inanmamıştı. İdris Peygamber de göğe çekilirken bildirmişti kıyameti ve insanlar üzerlerinde ne varsa çıkarıp onun bu kehanetini giyinmişler, bir süre onunla yaşamışlar, sonra da her şeyi unutup yine putlara tapmaya devam etmişlerdi. Yüce Tanrı da Tufan'la cezalandırmıştı onları. Cemile bazı olayları karıştırıyor ama dilinden bal akıyordu. Dikkatle dinlemiştim anlattıklarını. O ise elime sıkıştırmak istediğim parayı reddetmişti. Belki de yalnızca bilgisiyle takdirimi kazanmak, beğenilmek istiyordu, öbür amcalardan, ağabeylerden aldığı parayı benimle hak etmediğini düşünerek. Çünkü onun gözünde ayrıcalığı olan biriydim. Öbür turistler gibi fotoğraf makinesi taşımayan, çevreyi elindeki kalın kitaptan tanımaya çalışan bir yabancı. Anlattıkları biraz karışık ama çoğunlukla doğruydu. Doğru ama eksik. Ne Hititler'den söz etmiş, ne Caracalla'nın Sin Tapınağı'nı ziyaretten dönüşte öldürüldüğünü söylemiş, ne de "Harran"ın matematik terimi olarak "zaman" anlamında kullanıldığını belirtmişti. Bu kentin yüzyıllarca İskenderiye ve Atina'yla boy ölçüşen "Hermetik Felsefe Okulunun" merkezi olduğundan da haberi yoktu. Yeni-Platoncu düşüncenin burada yaşayan Süryaniler sayesinde Arapçaya çevrilip Endülüs yoluyla Ortaçağ Avrupası'nı etkilediğinden de.

Merak etmeyin, Cemile'nin kim bilir kimden öğrenip kuş dili de dahil birkaç dilde ezberlediği Harran tarihinin ayrıntılarını anlatacak değilim. Sözü, Osmanlı coğrafyasının dört bucağına olduğu gibi buraya da uğrayan, yanlış ya da doğru, okura sunduğu tüm bilgileri ballandırıp tatlandırarak anlatan Evliya Çelebi'ye bırakayım en iyisi:

"Urfa'dan güney tarafında dokuz saat giderek Dar-ı Dihkan ile Harran Kalesi'ne geldik. Burayı da Nemrud yapmıştır. Urfa toprağında, çöl içinde Hâmun sahrasına karşı gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şeklindedir. 922 hicri tarihinde Sultan Gansu el Gavri elindeyken Selim Han'a geçmiştir. Araplar buraları harap etmiş, namuslu halk göç etmişlerdir. Sonra, şehir harap, evler toprak olup kalesinde de insanoğlu kalmamıştır. Ancak, kagir camileri, han ve hamamları kalıp diğer harap evler içinde çöl Arapları kışlamaktadır. Fakat kale sanki yeni usta elinden çıkmış gibidir."

Bugün öyle değil ne yazık ki, kale hâlâ ayakta ama, çevreye yayılmış taş ve duvar kalıntılarından ibaret Harran. Bir de, kışın ocaklarında hâlâ tezek yakılan kerpiç evlerle bahçe içinde, toprak damlı konutlardan. Tarihsel yapıların, Evliya'nın söz ettiği hanlarla hamamların, çok daha eskilere gidersek rasathaneyle tapınakların yerinde yeller esiyor. Hitit kabartmalarıyla tanrı heykellerin-

den de bir iz kalmamış. Bütün bir dünya, yüzyıllarca ayakta kalmayı başarmış bir uygarlık, yok olup gitmiş sonunda. Bu arada kentin Nemrud tarafından değil, efsaneye bakılırsa Nuh Tufanı'ndan sonra kurulduğunu, Tevrat'ta belirtildiği gibi Ur'dan gelen Hazreti İbrahim'in Kenan İli'ne doğru yola çıkmadan önce burayı mekân edindiğini, hatta burada evlendiğini söylememe bilmem gerek var mı? Ve *Gılgamış*'ın serüvenlerini Asur dilinde anlatan çivi yazısı tabletlerin az ötedeki Sultantepe höyüğünden çıkarıldığını. Ya da kentin en eski adının Carrhae olduğunu ve tarihinin İÖ 3000'li yıllardan, yani Babil'in asma bahçelerinden başladığını. Bu bilgilere ulaşmanız için Ay Tanrısı Sin'i olmasa da çağımızın tanrısı Google'u tıklamanız yeter. Ben Harran'ı ve bu toprakların yetiştirdiği bilginlerle peygamberleri ya da cengâverleri değil, Harran tarihini de değil, Harranlı Cemile'yi anlatmak istedim size.



Dönüş



İBRAHİM PEYGAMBER'İ NEMRUT'UN BUYRUĞUYLA KARŞIMDAKİ KAYALARIN ÜZERİNE TÜNEMİŞ KALEDEN HARLI ATEŞE ATILIRKEN HAYAL ETMİŞTİM. KALE BAKIRA ÇALAN YÜKSEK SURLARI, BAŞKA BİR DÜNYADAN GELMİŞLER GİBİ DİKİLEN İKİ SÜTUNU VE BURÇLARIYLA KAYALIK TEPENİN YAMACINA DAYANMIŞ, KENTE MEYDAN OKUYORDU HÂLÂ.

Urfa'ya ilk kez gelmiyordum, ama bu çok eski, gizemli, "peygamberler kenti" olarak ün salmış bu güngörmüş kenti ilk kez yazacaktım. Hz. İbrahim'den de söz edecektim elbette, makamını, yani doğduğu rivayet edilen mağarayı ziyaret etmiş, öyküsü yalnızca Tevrat'ta değil Kuran'da da anlatılan İbrahim Peygamber'i Nemrut'un buyruğuyla karşımdaki kayaların üzerine tünemiş kaleden harlı ateşe atılırken hayal etmiştim. Kale bakıra çalan yüksek surları, başka bir dünyadan gelmişler gibi dikilen iki sütunu ve burçlarıyla kayalık tepenin yamacına dayanmış, kente meydan okuyordu hâlâ. Çok eski zamanlardan kalmaydı. Havuzdaki balıklar da öyle. Balıklıgöl'ün kıyısında bir incir ağacı bulup gölgesine sermiştim postu. Notlar almıştım. Ne demişti Bahri Baba? "O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" mi demişti? Oysa Hz. İbrahim'e atfedilen, dolayısıyla da değil avlayıp yemenin, dokunmanın bile yasak olduğu bu balıklar sanki her şeyin bilincindeydiler. Her biri kendilerine atılan yiyeceklerden semirip kolum kadar olmuşlar, günaha girmek pahasına da olsa yazmadan edemeyeceğim, iyice küstahlaşmışlardı. Uzatsanız elinizi koparabilirler, hatta ağzımızdan alabilirlerdi lokmanızı. Bu kutsal balıkların seyri pek güzel, ne var ki hal ve gidişleri sıfırdı.

Urfa'nın bakırcılar çarşısını da anlatmadan geçmek olmazdı elbette. Çarşıyı da yazacaktım evet, tavda dövülen kızgın demiri, çekicin her vuruşunda çevreye saçılan kıvılcımları, devasa körükleri, avuç içi kadar dükkânlarında yok olmaya yüz tutan sanatlarını sürdürme çabasındaki demirci ustalarıyla şen şakrak çıraklarını,

el emeği ve göz nuruyla biçimlenen keskin oraklarla bıçakları, bin bir çeşit bakır eşyayı, lonca döneminden kalma bütün bu dünyayı anlatacaktım. Gelgelelim evdeki hesap çarşıya uymadı. Bu deyim de, tam çarşıdan söz etmeye başlamışken, sanki cuk oturdu. Çarşı dönüşü otelde notlarımı temize çekmeye başlamıştım ki cep telefonum çaldı. Doğan Kitap'tan sevgili Ayşegül'dü arayan. Şişli Cumhuriyet Başsavcılığı'nın *Allah'ın Kızları* romanım hakkında "toplumun dinsel değerlerini alenen hakaret"ten, yani TCK'nın 216. maddesi gereğince soruşturma başlattığını söyledi. "Bir çözüm bulursunuz artık" dedim, "Urfa'dayım." "Ne yazık ki, gelip ifade vermeniz gerekiyor. Yoksa savcı yurtdışına çıkış yasağı koyacağını söyledi". Hani ne derler –başımdan aşağıya kaynar sular mı döküldü?– bir an ne söyleyeceğimi bilemedim, sonra "Peki" diyebildim, "yarın ilk uçakla oradayım."

İlk uçakta gökyüzünden de gördüm Urfa'yı, GAP sayesinde bu kurak yörenin nasıl yemyeşil, verimli topraklara dönüştüğüne tanık oldum. Ama hiç beklenmedik bir anda ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir gerekçeyle yarıda kesilen yolculuğumun izdüşümlerini sizlerle paylaşmak için pek acele etmedim. Denis ve Damien Mardin'e, oradan da doğuya doğru yola devam ettiler, benimse elim böğrümde kaldı. Ve İznik'ten başlayan bu derin Anadolu yolculuğumun Urfa'da sona ermesiyle bir kez daha uygarlıklar beşiği güzel ve yalnız yurdumu geride bıraktım.

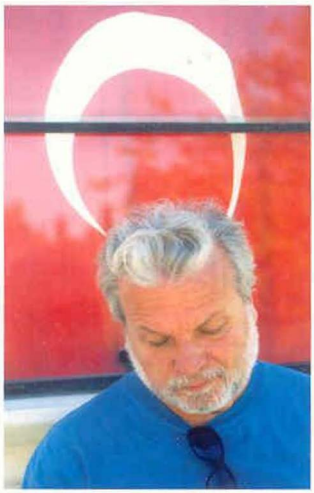
Aradan epey zaman geçti, sonunda dava bitti ama yol bitmedi, ömür de biter bir gün, ama yol bitmez.

2008-2010, Anadolu-Paris



NEDİM GÜRSEL

DERİN ANADOLU



Okul gezilerimizden anımsıyorum. Başında hasır şapka, üzerinde kısa pantolonla yıkıntıların arasında dolaşan, arada bir güneş gözlüklerini çıkarıp her taşı dikkatle inceleyen; birkaç silik harften de oluşsa gördüğü her eski yazı karşısında hazine bulmuş gibi kendinden geçen tarih öğretmenimizin peşinden ayrılmazdım. Öğretmenimize bakılırsa güneşe tapan da bizdik, İsa Mesih ve Allah'a inanan da. Dionysos'un elinden şarap, Kibele'nin memelerinden süt içmiştik... Tarih boyunca kopuşları değil tek bir akışı, benzersiz bir sürekliliği yaşamıştı Anadolu. Çok zengin, çok yönlü, ille de köklü bir mirasın üzerinde oturuyorduk. Tümüne sahip çıkmalıydık tarihimizin, geçmiş uygarlıkların mirasını günümüze taşırken her şeyi özümlemeli, bir köşede unutulmuş, yosun tutmuş da olsa en küçük taşı bile ihmal etmemeliydik.

Anadolu... *Derin Anadolu*... Nedim Gürsel'in kaleminden İznik'ten Harran'a, Denizli'den Niğde'ye, Assos'tan Tarsus'a uzanan bir yolculuğun izdüşümleri...

